

EGE ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KLAROS'TA BULUNMUŞ OLAN KUROSLAR  
ÖZDEN ÜRKMEZ

İZMİR  
2006

# İÇİNDEKİLER

|                                                               |        |
|---------------------------------------------------------------|--------|
| İÇİNDEKİLER.....                                              | i      |
| KAYNAKÇA VE KISALTMALAR.....                                  | iii    |
| ÖNSÖZ.....                                                    | xxii   |
| GİRİŞ.....                                                    | 1      |
| I. KLAROS.....                                                | 3-6    |
| 1. 1. Apollon Klarios Kutsal Alanı'nın Kazılar Tarihçesi..... | 3      |
| 1. 2. Kutsal Alan'ın Köken ve Gelişimi.....                   | 4      |
| II. ARKAİK DÖNEM HEYKELTRAŞLIĞI.....                          | 7-18   |
| III. KUROS LAR.....                                           | 19-55  |
| 3. 1. Kuroslar'ın Kökeni.....                                 | 19     |
| 3. 2. Kuros İkonografisi.....                                 | 29     |
| 3. 3. Teknik.....                                             | 40     |
| 3. 4. Stiller.....                                            | 47     |
| 3. 5. Sınıflandırma.....                                      | 50     |
| 3. 5. 1. İlk Örnekler.....                                    | 50     |
| 3. 5. 2. Erken Arkaik Kuroslar.....                           | 51     |
| 3. 5. 3. Olgun Arkaik Kuroslar.....                           | 52     |
| 3. 5. 4. Geç Arkaik Kuroslar.....                             | 54     |
| IV. İONİA KUROS LARI.....                                     | 56-78  |
| V. KLAROS KUROS LARI.....                                     | 79-109 |
| 5. 1. İzmir Müzesi 3504. Moscophoros Kurosu.....              | 80     |
| 5. 2. İzmir 3711. Kuros Başı.....                             | 86     |
| 5. 3. Selçuk. KL. 95 S 280 Kurosu.....                        | 88     |
| 5. 4. Selçuk. KL. 95 S 281 Timonax Kurosu.....                | 93     |
| 5. 5. Selçuk. KL. 03 Kurosu.....                              | 100    |

|                                                                  |                |
|------------------------------------------------------------------|----------------|
| <b>5. 6. Fransız Kazıları Sırasında Bulunmuş Olan Bazı Kuros</b> |                |
| <b>Parçaları.....</b>                                            | <b>107</b>     |
| 5. 6. 1. S ( 279 ).....                                          | 107            |
| 5. 6. 2. S ( 182 ).....                                          | 108            |
| 5. 6. 3. S ( 195 ).....                                          | 108            |
| <b>5. 7. Klaros Kurosları'nın Mermer Yapısı.....</b>             | <b>108</b>     |
| <b>VI. KLAROS KUROS LARI VE KUTSAL ALAN ARASINDAKİ</b>           |                |
| <b>İLİŞKİLER.....</b>                                            | <b>110-120</b> |
| SONUÇ.....                                                       | 121            |
| LEVHA LİSTESİ.....                                               | xxiii          |
| ÖZET.....                                                        | xxiv           |
| ABSTRACT.....                                                    | xxv            |

## KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

|                     |                                                                                                                      |
|---------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>AA</b>           | Archäologischer Anzeiger.                                                                                            |
| <b>ADALYA</b>       | Suna-İnan Kır   Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstit   Yıllığı.                                                    |
| <b>Adam</b>         | S. Adam, <i>The Technique of Greek Sculpture, in the Archaic and Classical Periods</i> , London 1966.                |
| <b>AJA</b>          | American Journal of Archaeology.                                                                                     |
| <b>Akurgal 1961</b> | E. Akurgal, <i>Die K  ns Anatoliens</i> , Berlin 1961.                                                               |
| <b>Akurgal 1962</b> | E. Akurgal, “The Early Period and Golden Age of Ionia”, <i>AJA</i> 66 1962, 369- 379.                                |
| <b>Akurgal 1964</b> | E. Akurgal, “Kyzikos’ta Bulunan İki Arkaik Eser”, <i>İstanbul Arkeoloji M  zesi Yıllığı</i> 11- 12, (1964), 225- 231 |
| <b>Akurgal 1987</b> | E. Akurgal, <i>Griechische und R  mische Kunst in der T  rkei</i> , M  nchen 1987.                                   |
| <b>Akurgal 1998</b> | E. Akurgal, <i>Anadolu Uygarlıkları</i> , İstanbul 1998.                                                             |
| <b>Akurgal 2000</b> | E. Akurgal, <i>Ege, Batı Uygarlığının Doğduğu Yer</i> , İzmir 2000.                                                  |

|                           |                                                                                                                   |
|---------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Alexiou</b>            | S. Alexiou, <i>Minos Uygarlığı</i> , (çev. E. T. Tulunay) İstanbul 1991.                                          |
| <b>AM</b>                 | Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung.                                       |
| <b>Arundell 1826</b>      | F. J. V. Arundell, <i>Seven Churches in Asia Minor</i> , London 1826.                                             |
| <b>Arundell 1834.</b>     | F. J. V. Arundell, <i>Discoveries in Asia Minor, vol. II</i> , London 1834.                                       |
| <b>Ashmole</b>            | B. Ashmole, “ Aegean Marble: Science and Cammon Sence” , <i>BSA</i> 65 (1970). 1- 3.                              |
| <b>AST</b>                | Araştırma Sonuçları Toplantısı.                                                                                   |
| <b>Barnett</b>            | R.D. Barnett, “Mopsos” <i>JHS</i> 73 (1953), 140- 143.                                                            |
| <b>Bayburtluoğlu 1970</b> | C. Bayburtluoğlu, “Tekirdağ Kurosu”, <i>Belleten</i> XXXIV 135 (1970), 347- 351.                                  |
| <b>Bayburtluoğlu 1971</b> | C. Bayburtluoğlu, “İzmir Arkeoloji Müzesi’ndeki Arkaik Kuros Heykeli”, <i>Belleten</i> XXXV 138 (1971), 201- 212. |
| <b>BELLETEN</b>           | Türk Tarih Kurumu.                                                                                                |
| <b>BCH</b>                | Bulletin de Correspondance Hellénique.                                                                            |

- Bean** G. E. Bean, *Eskiçağda Ege Bölgesi*, ( çev. İ. Delemen ) İstanbul 1995.
- Berges 2002** D. Berges, "Archaische Funde aus Alt-Knidos" *İst. Mitt.* 52 (2002), 113-130, Abb. 7-16
- Berges 2003** D. Berges, "Kuroi aus Knidos", *Internationales Symposion anläBlich des 150. Gebirtstages von Adolf Furtwänger, MEISTERWERKE* ( Freiburg 2003 ), 93-103.
- Blegen** E. P. Blegen, "News Items from Athens", *AJA XXXIX*, ( 1935 ). 131- 137.
- Blüemel 1955** C. Blüemel, *Greek Sculptors at Work*, London 1955.
- Blüemel 1963** C. Blüemel, *Die Archaisch Griechischen Skulpturen Der Staatlichen Museen Zu Berlin*, Berlin 1963.
- Boardman 1964** J. Boardman, *The Greek Overseas*, London 1964.
- Boardman 2001** J. Boardman, *Yunan Heykeli. Arkaik Dönem*, (çev. Yaşar Ersoy) İstanbul 2001.
- Bookidis** N. Bookidis, "Archaic Sculptures from Corinth", *Hesperia* 39 (1970). 313- 325.

- Boysal** Y.Boysal, *Arkaik Devir Heykeltraşlığı*, Ankara 1979.
- Bothmer** B.V. Bothmer, *Egyptian Sculpture (700 B.C. – 1000 A.D.)*, Brooklyn 1960.
- Bratton.** G. Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi, Eski Yakın Doğu'da Tanrı ve Tarih Hikayeleri* (çev. N. Muallimoğu ) İstanbul 1995.
- Brouskari** F. M. Brouskari, *The Acropolis Museum. A Descriptive Catalogue*, Athens 1974.
- BSA** Annual of the British School of Athens.
- Burn 1958** A. R. Burn, "A Fragment of Sculpture", *JHS LXXVIII* (1958), 13.
- Burn 1991** L. Burn, *Greek and Roman Art*, London 1991.
- Buschor** E. Buschor, *Altsamische Standbilder II*, Berlin 1934.
- Carpenter** R. Carpenter, *Greek Sculpture*, Chicago 1960.
- Casson** S. Casson, "Technique of Greek Sculpture", *AJA* 38 (1934), 281- 284.
- Caskey-Amandry** J. L. Caskey- P. Amandry, "Investigations at The Heraion of Argos, 1949" *Hesperia* 21(1952), 176- 179.

- Charbonneaux** F. Charbonneaux, *Archaische Plastik der Griechen*, Zürich 1942.
- Chiaro** M. A. D. Chiaro, “The Archaic Bronze Kuros from Chiaccio Forte”, *AJA* 79 (1975). 84- 85.
- Cook 1937** R.M. Cook, “Amasis and the Greeks in Egypt”, *JHS* LVII, (1937), 227- 236.
- Cook 1967** R. M. Cook, “Origins of Greek Sculpture”, *JHS* LXXXVII, (1967), 24- 32.
- CRAI** Comptes Rendus de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.
- Çolak-Lazzarini** M. Çolak- L. Lazzarini, “Quarries and Characterisation of a Hitherto unknown Alabaster and Marble from Thyatira ( Akhisar, Turkey )”, *Laboratorio di Analisi dei Materiali Antichi, Proceedings of the Sixth International Conference, ASMOSIA VI*, ( Venice 2000 ), 35- 40.
- Davis** W.M. Davis, “Egypt, Samos and the Archaic Style in Greek Sculpture”, *JEA* 6, (1981), 61- 81.
- Dewailly-Pecasse 2004** M. Dewailly- M. Pecasse- S. Verger, “Les Sculptures Archaiques de Claros”,

*Monuments et Memoires de la Fondation Eugene, PIOT*, 83 2004, 5-6.

**Dewailly-Verger 2004**

M. Dewailly- S. Verger, “Les sculptures Archaïques de Claros, La Disposition des statues Archaïques dans le sanctuaire de Claros”, *Monuments et Memoires de la Fondation Eugene, PIOT*, 83 (2004), 7-21.

**Diodorus Sicilus**

Library ( [www.perseus.tufts.edu](http://www.perseus.tufts.edu) ).

**Ducat**

J. Ducat, *Les Kouroi du Ptoion*, Paris 1971.

**Dunbabin**

T. J. Dunbabin, *The Greeks and Their Eastern Neighbours*, Chicago 1957.

**Erhat**

A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1997.

**Evers**

H.G. Evers, *Staad aus dem Stein I*, München 1929.

**Firath**

N. Firath, “Kısa Arkeolojik Haberler, B-Trakya’dan buluntular”, *İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllığı 13- 14*, (1967), 223- 224.

**Floren**

J. Floren, *Die Griechische Plastik, BAND I, Die Geometrische und Archaische Plastik*, München 1987.

**Freyer-Schauenburg**

B. Freyer- Schauenburg, *Bildwerke Der Archaischen Zeit und des Strengen Stils, “SAMOS XI”* Bonn 1974.

|                     |                                                                                                                   |
|---------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Gans</b>         | U. Gans, “Milet 1990/Zeytintepe”, <i>Ist Mitt.</i> 41, (1991). 138- 140                                           |
| <b>Genière 1989</b> | J. de La Genière, “Le sanctuaire d’ Apollon à Claros” <i>Anatolia Antiqua</i> I ( 1989 ), 31.                     |
| <b>Genière 1989</b> | J. de La Genière, “1988 Yılı Eylül Ayı’nda Klaros’ta Yapılan Çalışmanın Raporu” <i>TAD</i> 28 (1989), 293- 306.   |
| <b>Genière 1990</b> | J. de La Genière, “Le sanctuaire d’ Apollon à Claros, nouvelles découvertes” <i>REG CIII</i> (1990), 95- 110.     |
| <b>Genière 1992</b> | J. de La Genière, “Le sanctuaire d’ Apollon à Claros, découvertes récentes” <i>CRA I</i> (1992), 195- 208.        |
| <b>Genière 1998</b> | J. de La Genière, “Claros. Bilan Provisoire de dix Campagnes de Fouilles” <i>REA</i> 100 (1998), 217- 253.        |
| <b>Grace 1942</b>   | F. R. Grace, “Observations on Seventh Century Sculpture” <i>AJA</i> 46 (1942), 342- 346.                          |
| <b>Grace 1969</b>   | F. R. Grace, <i>Archaic Sculpture in Boeotia</i> , Roma 1969.                                                     |
| <b>Graeve 1985</b>  | V. V. Graeve, “Neue Archaische Sculpturenfunde aus Milet”, <i>Archaische und Klassische Griechische Plastik</i> , |

*Internationalen Kollquiums 1985 in Athens*, BAND I, 23- 29.

**Graeve 1985**

V. V. Grave, “Milet/Archaische Skulpturen 1983- 84”, *Ist. Mitt.*- 35 (1985), 116- 118.

**Graeve 1986**

V.V. Graeve, “Milet 1985/ Kalabaktepe”, *Ist Mitt.* 36, (1986). 43- 45.

**Guirand**

F. Guirand, “Assyro-Babylonian Mythology” *New Larouse Encylopedia of Mythology*”, 1978.

**Guralnick 1978**

E. Guralnick, “The Proportions of Kouroi”, *AJA* 82 (1978), 461- 472.

**Guralnick 1996**

E. Guralnick, “The Monumental New Kuros from Samos”, *AA* 4 1996, 505- 526.

**Gürman 1974**

O. Gürman, “Gümüşlü Köyü’nden (Mindos) Bodrum Müzesi’ne Getirilen 826 Env. Nolu Arkaik Torso”, *TAD XXI-* 2, (1974), 53- 54.

**Gürman 1974**

O. Gürman, “Keramos’ta Bulunmuş Olan Arkaik Torso”, *TAD XXI-* 2, (1974), 49- 51.

**Gürman 1975**

O. Gürman, “Kaunos’ta Bulunmuş Olan Arkaik Atlet Heykeli”, *TAD XII-* 1, ( 1975), 13- 16.

|                      |                                                                                                                   |
|----------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Harrison 1955</b> | E. B. Harrison, “Fragments of an Early Attic Kuros from the Athenian Agora”, <i>Hesperia</i> 24 (1955), 291- 304. |
| <b>Harrison 1959</b> | E. B. Harrison, “New Sculpture from the Athenian Agora 1959”, <i>Hesperia</i> 29 (1960), 369- 393.                |
| <b>Harrison 1965</b> | E. B. Harrison, <i>Archaic and Archaistic Sculpture. The Athenian Agora, Vol. XI</i> , New Jersey 1965.           |
| <b>Hermayr</b>       | A. Hermayr, <i>Catalogue des Antiquites de Chypre</i> , Paris 1989.                                               |
| <b>Herodotos</b>     | Historia ( çev. M. Ökmen ) İstanbul 2002.                                                                         |
| <b>HESPERIA</b>      | Journal of the American School of Classical Studies at Athens.                                                    |
| <b>Homer</b>         | İlyada ( çev. A. Erhat- A. Kadir ), İstanbul 1984.                                                                |
| <b>Hommel</b>        | P. Hommel, “Archaischer Jünglingskopf aus Milet”, <i>Ist. Mitt.</i> 17, (1967), 115- 127.                         |
| <b>Ist. Mitt.</b>    | İstanbul Mitteilungen.                                                                                            |
| <b>Işık</b>          | F. Işık, “Yunan Mucizesi Var Mıydı?”, <i>ADALYA III</i> (1998), 13- 37.                                           |

|                          |                                                                                                                                                                      |
|--------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Iversen</b>           | E. Iversen, “The Egyptian Origin of the Archaic Greek Canon”, <i>Mitt. Inst. Kairo</i> XV (1957), 134- 147.                                                          |
| <b>İnan</b>              | A. İnan, <i>Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti</i> , 1987 (2. baskı), 158-160.                                                                                           |
| <b>Jacopi</b>            | G. Jacopi, <i>Orazione Archeologica di Camiro – II, Clara Rhodos</i> , Vol. VI-VII, (1932).                                                                          |
| <b>JEA</b>               | Journal of Egyptian Archaeology.                                                                                                                                     |
| <b>Jenkins</b>           | L. Jenkins, “Archaic Kouroi in Naucratis: The Case for Cypriot Origin”, <i>AJA</i> 105 (2001), 163- 178.                                                             |
| <b>JHS</b>               | Journal of Hellenic Studies.                                                                                                                                         |
| <b>JOAI</b>              | Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts.                                                                                                          |
| <b>Karouzou</b>          | S. Karouzou, <i>National Archaeological Museum, Collection of Sculpture</i> , Athens 1968.                                                                           |
| <b>Kenfield</b>          | J. F. Kenfield, “The Questions of the Cleveland Kouros”, <i>AJA</i> 78 (1974), 70- 71.                                                                               |
| <b>Kokkorou-Alewrass</b> | G. Kokkorou- Alewrass, “Ionia Sculptures of the Archaic Period on Dorian Rhodes”, <i>Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese</i> , London 1995. 150-155. |

|                         |                                                                                                                                                                                         |
|-------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Kraiker</b>          | W. Kraiker, <i>Archaische Plastik der Griechen</i> , Darmstadt 1976.                                                                                                                    |
| <b>KST</b>              | Kazı Sonuçları Toplantısı.                                                                                                                                                              |
| <b>Kyrieleis</b>        | H. Kyrieleis, “Neue Archaische Sculpturen aus dem Heraion von Samos”, <i>Archaische und Klassische Griechische Plastik, Internationalen Kollquiums 1985 in Athens, BAND I</i> , 35- 43. |
| <b>Laubscher</b>        | H. P. Laubscher, “Zwei Neue Kouroi aus Kleinasien”, <i>Ist. Mitt.</i> 13/14 (1963- 64), 73- 88.                                                                                         |
| <b>Levin</b>            | K. Levin, “The Male Figure in Egyptian and Greek Sculpture of the Seventh and Sixth Centuries B.C.”, <i>AJA</i> 68 (1964), 13- 28.                                                      |
| <b>Liddell-Scott</b>    | H. G. Liddell- R. Scott, <i>A Greek – English Lexicon</i> , Oxford 1968.                                                                                                                |
| <b>Lippolt</b>          | G. Lippolt, <i>Die Griechische Plastik</i> , München 1950.                                                                                                                              |
| <b>Lullies</b>          | R. Lullies, <i>Greek Sculpture</i> , NewYork, 1960.                                                                                                                                     |
| <b>Lyloyd-Mellaart,</b> | S. Lyloyd and J. Mellaart, <i>Beyce Sultan I</i> , Oxford 1962.                                                                                                                         |

|                            |                                                                                                                                                                                                                                 |
|----------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Macridy 1905</b>        | Th. Macridy, “Alter Tümer von Notion”<br><i>JOAI</i> VIII (1905), 161- 173.                                                                                                                                                     |
| <b>Macridy 1912</b>        | Th. Macridy, “Antiquités de Notion II”,<br><i>JOAI</i> 15 (1912), 36- 67.                                                                                                                                                       |
| <b>Macridy-Picard 1915</b> | Th. Macridy – Ch. Picard, “Fouilles du<br>hieron d’Apollon Clarios à Colophon”<br><i>BCH</i> XXXIX 1915, 33- 52.                                                                                                                |
| <b>Mansel</b>              | A. M. Mansel, <i>Ege ve Yunan Tarihi</i> ,<br>Ankara 1947.                                                                                                                                                                      |
| <b>Mellink 1965</b>        | M. J. Mellink, “Archaeology in Asia<br>Minor”, <i>AJA</i> 69 ( 1965), 149.                                                                                                                                                      |
| <b>Mellink 1977</b>        | M. J. Mellink, “Archoelogy in Asia<br>Minor”, <i>AJA</i> 81 (1977), 313- 315.                                                                                                                                                   |
| <b>Mertens</b>             | J. R. Mertens, “Master and Masterwork, in<br>Elucidating the Earliest Greek Art”,<br><i>Internationales Symposion anläBlich des<br/>150. Gebrtstages von Adolf Furtwänger</i> ,<br><i>MEISTERWERKE</i> , Freiburg 2003, 83- 88. |
| <b>Michalowski</b>         | K. Michalowski, <i>L’Art de l’ancienne<br/>Egypte</i> , 1968, 309-319, 590.                                                                                                                                                     |
| <b>Mitt. Inst. Kairo</b>   | Mitteilungen des Deutschen<br>Archäologischen Instituts, Kairo.                                                                                                                                                                 |

- Morenz** S. Morenz, *Die Begegnung Europas mit Agypten*, Berlin 1968.
- Morgan** C. H. Morgan, “A Kuros Head in Kansas City”, *Hesperia* 43 (1974), 467- 469.
- Murray** G. Murray, *Five Stages of Greek Religion*, 1925.
- Mutlu** B. Mutlu, *Efsanelerin İzinde Yakın Doğu’dan Kuzey Avrupa’ya*, Ankara 1965.
- Nilson** M.P. Nilson, *Minoan-Mycenaeen Religion*, Lund 1927
- Orlandos** A. Orlandos, “The Discovery of Painted Pinakes Near Corinth” *AJA* XXXIX (1935), 5- 6.
- Özer** Y. Z. Özer, *Mısır Tarihi*, 1987 (2. baskı), 306-310.
- Özgünel** C. Özgünel, *Smintheion, Troas’da Kutsal Bir Alan*, 2001.
- Pausanias** Elledos Periegeseos / Descriptions of Greece. ( [www.perseus.tufts.edu](http://www.perseus.tufts.edu) ).
- Pecasse** M. Pecasse, “Les Sculptures Archaiques de Claros, L’Etude des Sculptures”, *Monuments et Memoires de la Fondation Eugene, PIOT* 83 (2004), 21-59.

|                       |                                                                                                                               |
|-----------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Pekman</b>         | A. Pekman, <i>Eski Çağda Bazı Anadolu Şehirleri'nin Tanrı ve Kahraman Ktistesleri</i> , İstanbul 1970.                        |
| <b>Pedley</b>         | J. G. Pedley, <i>Greek Sculpture of the Archaic Period: The Island Workshops</i> , Mainz 1976.                                |
| <b>Picard</b>         | Ch. Picard, <i>Ephèse et Claros I-III</i> , Paris 1922.                                                                       |
| <b>Pierce</b>         | E. D. Pierce, "A Deadalın in the Skimateri Museum" <i>AJA</i> 28 (1924), 267- 275.                                            |
| <b>Pilinius, NH</b>   | Naturalis Historia ( <a href="http://www.perseus.tufts.edu">www. perseus. tufs. edu</a> ).                                    |
| <b>Pomponius Mela</b> | Chorographia ( <a href="http://www.perseus.tufts.edu">www. perseus. tufs. edu</a> ).                                          |
| <b>Pryce</b>          | F.N. Pryce, <i>Catalogue of Sculpture in the Departman of Greek and Roman Antiquites of the British Museum</i> , London 1928. |
| <b>REA</b>            | Revue des Études Anciennes.                                                                                                   |
| <b>Real</b>           | W. Real, "Ausgewahite Funde Aus dem Dionysos Temple, Milet 1973- 1975", <i>Istt Mitt.</i> 27/28 (1977- 78), 110- 114.         |
| <b>REG</b>            | Revue des Études Grecques.                                                                                                    |

- Renfrew-Peacey** C. Renfrew – J. S. Peacey, “ Aegean Marble: A Petrological Study”, *BSA* 63 (1968), 45- 61.
- Richter 1944** G. M. A. Richter, “Polychromy in Greek Sculpture”, *AJA* 48 (1944), 321- 333.
- Richter 1960** G. M. A. Richter, *Kouroi, Archaic Greek Youths*, NewYork 1960.
- Richter 1970** G. M. A. Richter, *The Sculpture and Sculptors of the Greeks*, Oxford 1970.
- Ridgway 1966** B. S. Ridgway, “Greek Kouroi and Egyptian Methots”, *AJA* 70 (1966 ), 68- 70.
- Ridgway 1975** B. S. Ridgway, “A Poros Kuros from Isthmia”, *Hesperia* 44 (1975). 426- 430.
- Ridgway 1977** B. S. Ridgway, *The Archaic Style in Greek Sculpture*, New Jersey 1977.
- Ridgway 1981** B. S. Ridgway, “Sculpture from Corinth”, *Hesperia* 50 (1981), 422- 449.
- Rizza** G. Rizza, *Gortina I*, 1968.
- Robert-Devambez 1935** L. Robert- P. Devambez, “Tete Archaïque trouvée à Keramos”, *AJA* 39 (1935), 341- 351.

- Robert 1960** L. Robert, “Rapport sur les Fouilles de Claros en 1958” *TAD IX/I* 1960, 58- 59.
- Robert 1989** L. Robert, J. Robert, *Claros I. Décrets Hellénistiques*, Paris 1989.
- Robertson** M. Robertson, *A Shorter History of Grek Art*, Cambridge 1987.
- Romano** I. B. Romano, “The Archaic Statue of Dionysos from Ikarion” *Hesperia* 51 (1982), 398- 409.
- Roscher** W.H. Roscher, *Lexicon der Griechischen und Römischen Mythologie*, 1884.
- Sayar** H. Sayar, “Doğu Trakya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1994”, *AST XIII- I* (1996), 50- 53.
- Seltman** C. Seltman, *The Twelve Olympians, Gods and Goddesses of Greece*, London 1952.
- Severy** M. Severy, “ Electron Spin Resonance Characterization and Provenance of Marbles: The Case of the “Cipollino Verde”, *Meterials Research Society, Vol.* 462 (1997), 331- 35.
- Schrader 1939** H. Schrader, *Archaische Griechische Plastik*, 1939.

|                      |                                                                                                                                                |
|----------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Schrader 1969</b> | H. Schrader, <i>Die Archaischen Marmorbildwerke der Akropolis</i> , Frankfurt, 1969.                                                           |
| <b>Schuchhardt</b>   | C. Schuchhardt, “Kolophon, Notion, Klaros” <i>AM</i> 1886, 398- 434.                                                                           |
| <b>Schulz-Seidel</b> | R. Schulz - M. Seidel, <i>Egypt, The world of the Pharaos</i> , Könemann, 1998.                                                                |
| <b>Shear</b>         | T. L. Shear, “ The Sculpture, Archaic Herm”, <i>Hesperia</i> 2 (1933), 514- 516.                                                               |
| <b>Sinn</b>          | U. Sinn, “Ein Elfenbeinkopf aus dem Heraion von Samos, Zur Ostionischen Plastik im 3. Viertel des 6. Jh. V. Chr”, <i>AM</i> 97 (1982). 35- 55. |
| <b>Snodgrass</b>     | A. Snodgrass, <i>Archaic Greece</i> , London, 1980.                                                                                            |
| <b>Steward</b>       | A. Steward, <i>Greek Sculpture</i> , London 1990.                                                                                              |
| <b>Stierlin</b>      | H. Stierlin, <i>Greece, From Mycenae to the Parthenon</i> Köln, 1987.                                                                          |
| <b>Strabon</b>       | Geographica, ( çev. A. Pekman ), İstanbul 1993.                                                                                                |
| <b>Şahin 1989</b>    | N. Şahin, “Nouvelle fouille de Claros: les terres cuites du sondage I (1988)” <i>Anatolia Antiqua</i> I (1989), 22- 31.                        |

|                    |                                                                                                                                           |
|--------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Şahin 1998</b>  | N. Şahin, <i>Apollon Klaros Bilicilik Merkezi</i> , İstanbul 1998.                                                                        |
| <b>Şahin 2002</b>  | N. Şahin, “Klaros 2001” 24. <i>KST</i> 2 (2002), 81-90.                                                                                   |
| <b>Şahin 2003</b>  | N. Şahin, “Klaros 2002 Yılı Kazı, Restorasyon ve Epigrafi Çalışmaları” 25. <i>KST</i> 2 (2003), 73-86.;                                   |
| <b>Şahin 2004</b>  | N. Şahin, “Klaros 2003” 26. <i>KST</i> 1 (2004), 291-304.                                                                                 |
| <b>Theochares</b>  | D. Theochares, “Nea Makri, eine grobe Neolitische Siedlung in der Nahe von Marathon”, <i>AM</i> LXXI (1956), 25.                          |
| <b>TAD</b>         | Türk Arkeoloji Dergisi.                                                                                                                   |
| <b>Thompson</b>    | G. Thompson, <i>Tarih Öncesi Ege</i> , ( çev. Celal Üster,) İstanbul 1983.                                                                |
| <b>Tucheld</b>     | K. Tucheld, <i>Die Archaischen Sculpturen von Didyma</i> , Berlin 1970.                                                                   |
| <b>Tuna-Berges</b> | N. Tuna – D. Berges, “Datça/Emecik/Sarı Liman Mevkii Arkaik Kutsal Alan 1999 Yılı Çalışmaları”, <i>KST</i> 22/2 (2000), 127-128.          |
| <b>Ürkmez 2003</b> | Ö. Ürkmez, “Klaros 2002 Yılı Kazı, Restorasyon ve Epigrafi Çalışmaları, R 14/A Plankare Açma Çalışmaları” <i>KST</i> 25/2 (2003), 77- 78. |

**Ürkmez-Yaldır 2004**

Ö. Ürkmez- A. K. Yaldır, “Klaros 2003, Batı Onur Anıtları Sektörü”, *KST* 26/1, (2004), 296- 297.

**Wallenstein**

W. K. Wallenstein, *Korinthische Plastik des 7. und 6. Jahrhunderts vor Christus*, Bonn 1971.

**www. perseus. tufts. edu**

Digital Library.

## ÖNSÖZ

“ *Klaros’ta Bulunmuş Olan Kuroslar*” isimli tez çalışmasındaki amaç, Klaros Kurosları’nın, diğer Ionia stilinde yapılmış olan kuroslarla aralarındaki stilistik benzerliklerini belirlemek ve Klaros Kutsal Alan’ı ile olan stratigrafik, ikonografik ve konumsal ilişkilerini ortaya koymaktır.

Bu buluntular üzerinde çalışmama izin veren ve konu ile ilgili Fransızca çeviriler yapan, kazı başkanımız ve hocam Prof. Dr. Nuran Şahin’e öncelikle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, eğitimim süresince maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme, bazı teknik konulardaki yardımlarından dolayı, meslektaşlarım Aytekin Üney ve Hamdi Muhammed Kan’a, tezimin son aşamasındaki düzeltmeleri yapan ve manevi desteği ile beraber sabrını esirgemeyen Özge Yıldız’a da teşekkür ederim.

İzmir, 2005

Özden Ürkmez.

## LEVHA LİSTESİ

- I.** Klaros Haritası, 3.
- II.** 1 İzmir 3504. Moscophoros Kurosu, 80.
- III.** 2 İzmir 3711. Kuros Başı, 86.
- IV.** 3 Selçuk. KL. 95 S 280. Kurosu, 88.
- V.** 3 Selçuk. KL. 95 S 280. Kurosu, 88.
- VI.** 3 Selçuk. KL. 95 S 280. Kurosu, 88.
- VII.** 4 Selçuk KL. 95 S 281. Timonax Kurosu, 93.
- VIII.** 4 Selçuk KL. 95 S 281. Timonax Kurosu, 93.
- IX.** 5 Selçuk. KL. 03 Kurosu, 100.
- X.** 5 Selçuk. KL. 03 Kurosu, 100.
- XI.** S 279, S 182, S 195. Kuros Parçaları, 107-108.
- XII.** Mermer Ocağı, 109.
- XIII.** Mermer Parçaları, 109.
- XIV.** 3 ve 4 no.lu Kuroslar'ın Buluntu Durumları, 110.
- XV.** Kutsal Yol, 116, 118.
- XVI.** 5 no.lu Kuros'un Buluntu Durumu, 116.
- XVII.** Tüm Kurosların, Kutsal Alan İçinde Bulundukları Bölgeler, 111-116.
- XVIII.** Kutsal Yol Kenarında Dizili Oldukları Düşünülen Kuroslar'ın Rekonstrüksiyonu, 119.
- XIX.** Kutsal Yol'un Plan Üzerindeki Olası Durumu, 119.
- XX.** Sunu Taşıyıcı Kuroslar'ın Coğrafi Dağılımını Gösteren *Harita*, 123.

## ÖZET

Klaros Kutsal Alanı'nda, 1953- 2005 yılları arasında gerçekleştirilen 2-4. dönem kazılarında bulunmuş olan dört adet kuros, bir kuros başı ve bir kaç adet kol ve bacak parçası, stilistik incelemeler sonucunda genel olarak 570-530 yılları arasına tarihlenmiştir.

İonia heykeltıraşlık stilinde yapılmış olan bu eserlerin, diğer İonia bölgelerine göre ikonografik açıdan daha çok Miletos eserlerine benzedikleri görülmüştür. Bu benzerlik, kurosların çoğunun sunu taşıyıcı özellikte olmaları ile ilgilidir. Göğüsleri üzerinde buzağı taşıyan bu heykeller, bu özellikleri ile nicelik olarak tüm antik bölgeler arasında, en çok Klaros Kutsal Alanı'nda bulunmuştur. Sunu taşıyıcı bu kurosar dışında, kanonik tipteki Timonax Kuros'u en erkene tarihli örnek olup, üzerinde Kyklad stili özelliklerini taşımaktadır.

Son dönem kazılarında ortaya çıkartılan Arkaik Dönem Kutsal Yolu'nun, Notion (Sahildeki Kolophon) ile olan bağlantısı bir sav olarak ileri sürülmüştür. Kurosaların buluntu durumları, bunların söz konusu bu kutsal yolun iki tarafına dizilmiş olabileceğine güçlü bir şekilde işaret etmektedir. Kazılar sırasında elde edilen stratigrafik veriler, kurosaların büyük bir olasılıkla İ. S. II. yüzyılın içlerine kadar kullanıldıklarını ve bu tarih içinde toplu bir şekilde tahrip olduklarını göstermiştir.

## **ABSTRACT**

Kouroi, which were found in Klaros in between 1953 and 2005, are dated from 570 to 530 B.C. These are four kouroi, head of a kouros and parts of leg and arm. The kouroi are mostly similar to Milesian kouroi because of iconographic case. Type of Klaros kouroi is “Calf- Bear”. In other words, they bear a calf on the thorax. Also, by means of last excavations, we know that most of Calf- Bears were found in Klaros. Apart from these Calf- Bears, canonical Timonax Kouros is shaped in Kykladic style.

By the means of last excavations, we have understood that there is an Archaic Secret Road in between Klaros and Notion (Colophon Nova). Besides, we believe that all of the kouroi had rowed along the road. Finally, in that stratigraphical data, we suppose that kouroi had been stood from sixth century B.C. to second century A.D. Furthermore, kouroi may be destroyed all together in second century A.D.



## GİRİŞ

“*Klaros’ta Bulunmuş olan Kuroslar*” isimli Yüksek Lisans Tezi Çalışmasındaki Amaç: Bu kurosları stilistik yönden inceleyerek, diğer kuroslar arasındaki zamansal yerini belirlemek ve Kutsal Alan ile olan ilişkilerini irdelemektir.

2002 yılında çalışmaya başladığımız Klaros kazısında, kazısını yürüttüğümüz Batı Onur Anıtları Sektörü’nde, 2003 yılında bir kuros bulundu. Bu kuros ile, Klaros’ta bulunmuş olan toplam kuros sayısı beşe ulaştı. Kuroslar halen ender bulunan eserler arasındaki gündemini koruyan yapıtlardır. Bu bağlamda Klaros Kurosları’nın yayınlanmamış olması bir eksiklikti. Bu konu ile ilişkili eleştirilere, çalışmalarımız sırasında bazı bilim adamlarının yayınlarında da rastladık. Teze başlamamızdan altı ay sonra, Fransızlar “*Klaros’un Arkaik Heykelleri*” isimli kitabı, 2004 yılında yayınladılar. Bu andan itibaren, Klaros Kurosları’nı, Fransızlar’ın saptamalarını da göze alarak inceledik. Bununla beraber, Klaros’ta bulunmuş olan heykellerin dördünün, Fransızlar tarafından incelenmesine karşın, Klaros’ta yine aynı bölgede Arkaik Dönem’e ait bir kutsal yolun bulunuşu ve bu yolun kuroslar ile yakın bağlantısı, teze yeni bir boyut ve orijinallik getirdi. Amacımız, 2002 yılı Kurosu’nun buluntu yeri ışığında, Fransız kazıları dönemlerinde ele geçmiş olan kurosların buluntu yerleri ile kutsal yolu irdeleyip ilişkilerini ve yeni arkeolojik verileri ortaya koymaktır.

Klaros’ta bulunmuş olan kurosların irdelenmesinden önce, Arkaik Dönem Plastiği’nin ve kurosların stil, teknik, köken ve ikonografik özelliklerine genel olarak değinilmiştir. Bu çalışmanın ardından, Ionia kuroslarının özellikleri, bu konuda yapılmış olan çalışmalar ışığında irdelenmiştir. Bu bağlamda, Ionia’da bulunmuş olan tüm kuroslara tek tek ve özlüce değinilmiştir. Amacımız, Klaros kuroslarının, Ionia kurosları içindeki yerinin saptanmasına yöneliktir. Bu tür bir çalışma, benzer stildeki diğer kurosların bir çatı altında incelenmesini gerektirmektedir. Tezimiz bu anlamda, kurosların genel karakterinin ortaya koyulması ve Ionia kuroslarının değerlendirilmesine yönelik bir çalışmayı da içermektedir.

Çalışmamız sırasında, yararlandığımız temel kaynaklar, Steward’ın, *Greek Sculpture* ( 1990 ), Ridgway’ın, *Archaic Style in Greek Sculpture* ( 1977 ), Richter’in,

*Kouroi* ( 1960 ), Samos XI ( 1974 ) ve Tuchelt'in, *Die Archaischen Sculpturen von Didyma* ( 1970 ) adlı yayınlarıdır.

Orjinali “*Kouros*” olan kelime, Türkçe litaratüre “*kuros*” olarak geçtiğinden, bu çalışmada söz konusu heykeller için “*kuros*” kelimesi kullanılmıştır.

Aksi belirtilmediği sürece çalışma içerisinde belirtilen tüm tarihler, İsa'dan önceye aittir ( İ. Ö. ).

İncelenen kuroslar arasında, İzmir Fuar Müzesi'nde korunan 1. no. lu kuros, etrafı çevrili bir bölme içerisinde sergilenmektedir. Selçuk Müzesi'nde korunan 5. no. lu kuros ise, yere yatık bir durumda olup, halen ayağa kaldırılmamıştır. Bu nedenlerle bu kurosların, tam profilden ve Selçuk Müzesi'nde korunan kurosun sırt tarafından fotoğrafların çekilmesi mümkün olmamıştır. Özellikle, Selçuk Müzesi'nin bahçesine yatırılan ve üzerine kuşların pislediği kuros, bu kurosunu gün ışığına çıkartanlar olarak bize üzüntü vermektedir. Selçuk Müzesi'nin deposundaki diğer iki kuros da yıllardır sergilenmeyi beklemektedir.

Klaros'ta bulunmuş olan söz konusu kuroslardan, İzmir Müzesi'nde sergilenenler envanter numarası, Selçuk Müzesi'nde sergilenenler ve Klaros deposunda korunanlar ise Fransızlar tarafından verilen kazı envanter numaraları ile isimlendirilmiştir. Tararafımızca bulunan son kuros ise, Selçuk Müzesi'nin karışık envanter sistemi nedeniyle buluntu yılı göz önüne alınarak isimlendirilmiştir.

# I. BÖLÜM

## KLAROS

### 1.1. Apollon Klarios Kutsal Alanı'nın Kazılar Tarihçesi

Klaros, Cumaovası ( Menderes ) ile Kuşadası Körfezi'ni birbirine bağlayan, Ales ( Ahmetbeyli ) Vadisi içerisinde yer alır. Klaros Kutsal Alanı, Kolophon'un ( Değirmendere ) 13 km. güney doğusunda, Notion'un 2 km kuzeyinde, Ahmetbeyli Mahallesi<sup>1</sup> sınırları içinde bulunmaktadır ( **Levha I** ).

Ales Vadisi'ndeki ilk araştırma, V. J. Arundell tarafından 1826 yılında, Ahmetbeyli Mahallesi ile sahil arasında kalan, bu günkü Sahil Evleri mevkiinde yapıldı<sup>2</sup>. F. J. V. Arundell kutsal alanın güneyinde iki adet mermer sütun parçası görmüş, fakat bunların kutsal alana ait olabileceğini düşünmemiştir. 1826 yılında bu bölgedeki ilk sistematik araştırmaları başlatan C. Schuchhardt, Kolophon ve Notion'un yerini ilk kez saptamış, buna karşın bilicilik merkezinin yerini Kutsal Alan'ın doğusunda bulunan vadide, 800 m. kadar yukarıda olan sarp kayalığın içindeki Demirli Mağara olarak düşünmüştür<sup>3</sup>. Th. Macridy, 1904 yılında, Schuchhardt'tan sonra bölgedeki ikinci sistemli araştırmaları başlattı<sup>4</sup>. Macridy, Notion civarında ve Ahmetbeyli Mahallesi'nde Kutsal Alan ile ilgili birçok yazıt buldu. Kutsal Alan'ın fazla uzakta olamayacağı düşüncesi ile 1907 yılında bu bölgede yaptığı araştırmalar sırasında, bir köylünün toprağı sürerken sabanının bir taşa takıldığını söylemesi üzerine, Arundell'in seksen bir yıl önce bulduğu, fakat bu süre içinde alüvyon ile örtülmüş sütunları tekrar ortaya çıkarttı ve bu sütunların Apollon Tapınağı'na ait olduğunu düşündü<sup>5</sup>. Ancak 1913 yılında Ch. Picard'la birlikte gerçekleştirdikleri kazı sonucunda bu sütunların, Propylon'un sütunları olduğunu anladı<sup>6</sup>. 1914 yılında, I. Dünya Savaşı ile durdurulan kazılar, 1950 yılında L. Robert tarafından tekrar başlatıldı<sup>7</sup>. 1961 yılına

<sup>1</sup> 2004 yılından itibaren Ahmetbeyli Köyü, köy statüsünü kaybederek, Özdere Belediyesi'ne bağlanmış ve mahalle olmuştur.

<sup>2</sup> F. J. V. Arundell, *Seven Churches in Asia*, 1826, dn. 6.

<sup>3</sup> C. Schuchhardt, "Kolophon, Notion, Klaros" *AM* XI 1886, 398- 434.

<sup>4</sup> Th. Macridy, "Alter Tümer von Notion" *JOAI* VIII, 1905, 161- 173.

<sup>5</sup> Th. Macridy, "Antiquite de Notion II", *JOAI* XV, 1912, 36-67.

<sup>6</sup> Th. Macridy – Ch. Picard, "Fouilles du hieron d'Apollon Clarios à Colophon" *BCH* XXXIX 1915, 33-52.

<sup>7</sup> L. Robert, "Rapport sur les Fouilles de Claros en 1958" *TAD* IX/I 1960, 58-59.

değin süren ikinci dönem kazılarında; Apollon, Artemis tapınakları ve sunakları, Apollon, Artemis ve Leto'ya ait anıtsal heykel grubu, bir kuros ve kore ile Kutsal Alan'ın batısındaki onur anıtları ortaya çıkarılmıştır<sup>8</sup>.

Kutsal Alan'daki üçüncü dönem kazıları, 1988-1997 yılları arasında J. de La Genière tarafından yapılmıştır<sup>9</sup>. Bu dönemde Artemis ve Apollon'a adanmış olan Arkaik ve Hellenistik Dönem sunakları, hekatomb, iki kuros ve bir kore parçası ve çok sayıda pişmiş toprak figürin ( 1000 adet ) ortaya çıkarılmıştır<sup>10</sup>.

Klaros'un dördüncü, ancak Türk kazısı olarak birinci dönem kazıları, N. Şahin başkanlığında 2001 yılında başlatılmıştır<sup>11</sup>.

## 1. 2. Kutsal Alan'ın Köken ve Gelişimi

Apollon Klarios'a ilişkin en erken bilgiler olasılıkla, M.Ö 7. yüzyıla ait olması gereken, Homerik Apollon hymnoslarıdır<sup>12</sup>. Apollon Kültü'nden önce bu yörede, Anatanrıça Kybele Kültü'nün varlığı bilinmektedir. Kutsal Alan'ın kuzey doğusunda, tanrıçanın, “*vahşi doğanın ve hayvanların koruyucusu*” kimliğine uygun olarak, vadiye tümüyle hâkim olan Demirli Mağara, bu tanrıçanın kült alanıydı. Nitekim mağaranın dışında, bir Kybele kabartması da ele geçmiştir<sup>13</sup>.

Antik Dönem'de Klaros'un da içinde yer aldığı bölgenin Kolophon Ülkesi olarak adlandırıldığı ve yerel halkının Karlar olduğu konusundaki bilgiyi bize Pausanias verir<sup>14</sup>. Bu bölge, İ.Ö. XIII. yüzyıl başlarında, Girit'ten gelen Akha kökenli göçmenlerle, bir Myken yerleşimine dönmüştür. Rhaikos önderliğindeki Akhalar, Karlar'ı yenerek sahili ele geçirmiştir. Rhaikos'un Yunanistan'dan, Girit'e göç eden bir Akhalı olduğu düşünülmektedir. Myken kolonizasyonundan bir süre sonra, Yunanistan'dan gelen Thebaili bir göçmen grubu da buraya gelir, ilk önce kente kabul

<sup>8</sup> Robert 1960, 58-59; L. Robert, J. Robert, *Claros I. Décrets Hellénistiques*, 1989.

<sup>9</sup> J. De La Genière, “Le sanctuaire d' Apollon à Claros” *Anatolia Antiqua* I ( 1989 ), 31-35. ; J. De La Genière, “1988 yılı Eylül Ayı'nda Klaros'ta Yapılan Çalışmanın Raporu” *TAD* 28 (1989), 293-306.; J. De La Genière, “Le sanctuaire d' Apollon à Claros” nouvelles découvertes” *REG* CIII (1990), 95-110.; J. De La Genière, “Le sanctuaire d' Apollon à Claros” découvertes récentes” *CRA* I (1992), 195-208.; J. De La Genière, “Claros. Bilan provisoire de dix campagnes de fouilles” *REA* 100 (1998), 217-253.

<sup>10</sup> N. Şahin, “Nouvelle fouille de Claros: les terres cuites du sondage I (1988)” *Anatolia Antiqua* I (1989), 22-31.

<sup>11</sup> N. Şahin “Klaros 2001” 24. *KST* 2 (2002), 81-90.; “Klaros 2002 Yılı Kazı, Restorasyon ve Epigrafi Çalışmaları” 25. *KST* 2 (2003), 73-86.; “Klaros 2003” 26. *KST* 1 (2004), 291-304.

<sup>12</sup> G. E. Bean, *Eskiçağda Ege Bölgesi*, 1995, 170, ( Çev. İ. Delemen ); Şahin 1998, 22.

<sup>13</sup> N. Şahin, *Klaros, Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, İstanbul 1998, 22.

<sup>14</sup> Pausanias, Description of Greece ( www. perseus. tufs. edu), IX, 33, 1-2.

edilmeyen grup, Apollon rahibi ve kâhini Teiresias kızı Manto<sup>15</sup> ile Rhaikos'un evlenmeleri ile daha sonra kente kabul edilirler<sup>16</sup>. Pausanias, Rhaikos'la, Manto'nun oğulları Mopsos'un, yerel halk Karları Kolophon Ülkesi'nin içlerine sürdüğünü söyler<sup>17</sup>. Mopsos'un daha sonra güneye inerek Hierapolis ve Moksoupolis kentlerini kurduğu bilinmektedir<sup>18</sup>. Boğazköy'de ele geçen bir tablette Mopsos'tan söz edilir. Bu tablete göre Mopsos, Hitit kralı Attarisiyas ile çağdaştır<sup>19</sup>.

Plinius ise, bir zamanlar bütün Pamphylia bölgesinin "Mopsopia" olarak adlandırıldığını söyler<sup>20</sup>. Coğrafyacı Pompenius Mela ise, Kolophon kentinin kurucusu olarak Mopsos'u, Klaros Kutsal Alanı'nın kurucusu olarak da Manto'yu gösterir<sup>21</sup>.

Tarihi belgeler ışığında Mopsos, tarihi bir kişilik olarak kabul edildiğinde M.Ö 1220- 1170 arasında yaşadığı kabul edilebilir<sup>22</sup>. Bu tarih dikkate alındığında, Mopsos'un babası Rhaikos'un Kolophon ülkesine XIII. yüzyıl başında çıkmış olduğu söylenebilir<sup>23</sup>. Pausanias, bölgenin daha sonra Ionların Kodros oğullarından Damasikhton ve Promethos tarafından egemenlik altına alındığını söyler<sup>24</sup>.

Klaros'un asıl ünlenmesi ve tanınması ise Aleksandros Dönemi'ne rastlar.

*"Modern şehir, Philippos'un oğlu Alexandros tarafından, gördüğü bir rüya üzerine kuruldu. Söylenceye göre Alexandros, Pagos Dağı'nda avlanıyordu, avdan sonra Nemesis'in kutsal yerine geldi ve orada Nemesis Kutsal Yeri'nin önünde, yanından suyun aktığı ve serinliğin olduğu bir çınar ağacı buldu. Burada uyuduğu sırada Nemesis ona gözüktü ve orada bir şehir kurmasını, eski şehirdeki Smyrnalıları da oraya taşımasını söyledi. Bunun üzerine Alexandros durumun tanrı tarafından yorumlanması için Klaros'a başvurular, ve tanrı cevapladı: Kutsal Meles'in ötesinde, Pagos üzerinde*

<sup>15</sup> W.H. Roscher, *Lexicon der Griechischen und Römischen Mythologie*, 1884. *Lexicon* II, s. v. "Manto" col. 2326, 34.,

<sup>16</sup> Şahin 1989, 19.

<sup>17</sup> Pausanias, VII, 3,1-4.

<sup>18</sup> R.D. Barnett, "Mopsos" *JHS*. 73 (1953), 140- 143.

<sup>19</sup> Barnett, 1953, 140-143.

<sup>20</sup> Plinius, *Naturalis Historia*, V, 96 ( www. perseus. tufts. edu).

<sup>21</sup> Pompenius Mela, *De Chorographia* I, 79 ( www. perseus. tufts. edu).

<sup>22</sup> Barnett, 140-143.

<sup>23</sup> A.Pekman, *Eski Çağda Bazı Anadolu Şehirlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistesleri*, 1970, 38 dn. 178.

<sup>24</sup> Pausanias, VII.3. 3.

*yaşayacak insanlar üç ya da dört kez daha mutlu olacaktır bundan böyle”*

<sup>25</sup>.

Arkeolojik verilere dayanarak, Klaros Kutsal Alanı’nın terk edilişinin ise İ. S. IV. yüzyılda olduğu düşünülmektedir.

---

<sup>25</sup> Pausanias, V.7.

## II. BÖLÜM

### ARKAİK DÖNEM HEYKELTRAŞLIĞI

Hellen heykeltıraşlık sanatı ile ilgili ilk bilgiler, Homeros gibi ozanlara, trajedi yazarlarına ve Platon gibi filozofların aktardıklarına dayanır<sup>26</sup>. Heykeltıraşlığın gelişimi ile ilgili teoriler ve heykeltıraşların biyografisine ilişkin ilk bilgilere ise, İ.Ö. III. yüzyılda yaşamış olan Atinalı Xeonokrates ve Karystoslu Antigonos'ta rastlanır<sup>27</sup>. Bu yazarlardan Atinalı Xeonokrates, heykeltıraşlık konusunda ilk profesyonel tarih yazan kişi olarak kabul edilir<sup>28</sup>. Daha erken yazılı kaynakların azlığı ve heykeltıraşlık konusunda neredeyse hiçbir bilgi vermemeleri, bu sanatın erken dönemlerde Hellen dünyası içindeki kimliğinin irdelenmesinde bir eksiklik olarak görülebilir.

Arkaik Dönem, Hellen heykeltıraşlık sanatının Ege coğrafyasında şekillendiği bir dönemdir. Burada “doğuş” kelimesinin yerine “şekillenme” kelimesinin kullanılması, Arkaik Dönem heykeltıraşlığının kökeni hakkındaki tartışmaların günümüze dek hararetli bir şekilde devam etmesinden kaynaklanmaktadır. “Kuros” olarak isimlendirilen ve Arkaik Dönem'in bir ürünü olan heykel tiplerinin doğru olarak yorumlanması, bu dönemin siyasi ve tarihi olaylarının incelenmesi, Ege kültürünün Yakın Doğu ve Mısır ile olan ilişkilerinin irdelenmesi ile sağlanabilir.

Ege kıyılarının çok girintili çıkıntılı olması, iyi korunmuş sayısız liman ve koylara sahip olması, denize doğru uzanan sıra dağlar arasında verimli vadilerin yer alması, iki anakara arasında jeolojik bir çöküntünün kalıntıları olan çeşitli büyüklükte bir çok adanın bulunması; deniz ulaşımını, buna bağlı olarak ticareti ve dolayısıyla doğu ile batı arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkilerin sağlanmasını çok önemli bir şekilde etkilemiştir<sup>29</sup>. Ege Denizi'nin güneyinde bulunan Girit, jeopolitik konumu ile, en azından İ.Ö. I. bin yılın başlarına değin kültürel, ekonomik ve buna bağlı olarak sanatsal açıdan tüm bu adalar arasında en önemli konumda olmuştur. Ege coğrafyasında, plastik sanatının ilk örnekleri olarak gösterilmesi tartışma konusu olabilecek olan kilden yapılmış idoller, Neolitik Dönem'in ürünleri olarak Girit Adası'nda ele geçmiştir<sup>30</sup>. İkinci bin yılda, heykelticiklerin ilkel de olsa fiziksel bir kimlik kazandıkları

---

<sup>26</sup> R. Lullies, *Greek Sculpture*, New York 1960, 7.

<sup>27</sup> Lullies, 8.

<sup>28</sup> A. Steward, *Greek Sculpture*, London 1990, 63.

<sup>29</sup> A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1947, 1.

<sup>30</sup> Mansel, 9, Res.1.

görülebilmektedir. Bu heykelcikler arasında, muhtemelen XVI. yüzyıla ait olduğu düşünülen sol kolun yana sarkıtılmış, sağ kollun havaya kaldırılarak, sağ elin baş üzerine yerleştirilmesi sureti ile betimlenen ayakta durur pozisyonundaki bronz bir erkek figürü<sup>31</sup> göze çarpmaktadır. Göbek üzerinden üst baldır kısmına kadar örtülü bir şekilde tasvir edilmiş olan heykelciğin, bu özelliği ile Mısır erkek heykelleriyle<sup>32</sup> de benzeşmesi önemli bir ayrıntı olarak görülebilir.

M.Ö II. bin yılın ikinci yarısında Kıta Yunanistan kökenli Myken uygarlığı, Girit'teki Minos uygarlığını da etkisi altına alır<sup>33</sup>. Myken egemenliğinden sonra, Girit Adası'nda ve Kıta Yunanistan'da Tunç Çağı'nın son dönemlerinde pişmiş toprak insan figürlerinin çarkta şekillendirilerek yapılması çok yaygın bir uygulamadır<sup>34</sup>. Myken figürlerinin bazıları 50- 60 cm yüksekliğinde idi. Ancak onları büyük ölçekli heykeller olarak değerlendirmek zordur. Bununla beraber, Kea Adası'nda ve Mykenai Akropolis'i'nde ele geçen iki adet pişmiş toprak heykel, Bronz Çağı heykeltraşlığı ile ilgili bilinenleri değiştirmiştir. 1.50 m civarında bir yüksekliğe sahip olan bu heykellerin özellikle kutsal alanlarda bulunması, onların dinsel nitelikli olduklarını göstermektedir. Bu özellikleri ile işlevsel olarak daha sonraki Hellen heykelleri ile benzerlik gösterirler. Hellenlerin kutsal alanlarda dinsel nitelikli heykel kullanma gelenekleri olasılıkla daha erken tarihlerden gelmektedir. Ancak bu konu hakkında çok kesin kanıtlar yoktur<sup>35</sup>. İstisnai olarak günümüze kadar gelebilmiş, II. bin yıla ait olan taştan ve büyük boyutlu ender örneklerden biri, XIII. yüzyılın ortasına tarihlenen, Mykenai Şatosu'nun Aslanlı Kapısı'nda betimlenmiş olan kabartma aslan heykelleridir<sup>36</sup>. Bu veriler ışığında, II. bin yıl Ege Uygarlığı, ardından gelen çağlara heykeltraşlık konusunda neredeyse hiç eser bırakmamıştır. Bununla beraber, var olan eserler de Karanlık Dönem içinde yok olmuş olabilirler.

XII. yüzyıl başındaki Dor göçleri ile Ege coğrafyasında, siyasi, kültürel ve sosyal açıdan birkaç yüzyıl süresince karmaşık bir dönem yaşanmış<sup>37</sup> ve sonuç olarak

---

<sup>31</sup> Mansel, 47, res. 30.

<sup>32</sup> R. Schulz - M. Seidel, *Egypt, The world of the Pharaohs*, 1998. 77, fig.67; 107, fig.6; 159, fig.21; 164, fig. 29; 328, fig.7; 341, fig.30. Mısır erkek heykellerinde bu giysinin kullanımı, 3. bin yılın ortalarından, I. bin yılın içlerine kadar stil olarak hiç değişmeden devam etmiştir. Mısırlı tarzındaki bu giysinin Girit'teki bronz heykelciğin giysisinden farkı, göbek altından başlıyor olmasıdır.

<sup>33</sup> Mansel, 59-87.

<sup>34</sup> J. Boardman, *Yunan Heykeli. Arkaik Dönem*, 2001 (çev. Yaşar Ersoy), 9, fig.1; S. Alexiou, *Minos Uygarlığı*, İstanbul 1991, (çev. E. T. Tulunay), 117, Lev. LXXI.

<sup>35</sup> B. S. Ridgway, *The Archaic Style in Greek Sculpture*, New Jersey 1977, 17, 18.

<sup>36</sup> H. Stierlin, *Greece, From Mycenae to the Parthenon*, Köln 1987, 24-25.

<sup>37</sup> Mansel, 87-97.

sanat da bundan olumsuz şekilde etkilenmiştir. Dor göçleri ve hemen sonrasında gelen Karanlık Çağ sonunda, Batı Anadolu'dan, Batı Akdeniz'e kadar çok güçlü şehir devletleri ve bunlara bağlı koloniler kurulmuştur. Aynı kökene sahip bu şehirler birbirlerinden bağımsız olmakla beraber aynı geleneklere sahiptirler<sup>38</sup>.

Hellen kimliğinin oluşmaya başlaması ve buna bağlı olarak Hellen heykeltraşlığının başlangıcı, İ.Ö. II. bin yılın sonuna dayandırılmaktadır. Dor göçlerinden sonra, Hellenler yeni kült alanları ve sunaklar kurmuşlar ve bunların bazılarını eski Girit-Myken tapınaklarının üzerinde oluşturmuşlardır. En erken Hellen heykelleri Protogeometrik ve Geometrik Dönem'deki vazolar gibi kutsal alanlarda sunu olarak, mezar hediyesi olarak ya da vazolara applike olarak kilden ve bronzdan küçük boyutlarda yapıyordu. Bunlar daha çok at ve boğa gibi hayvanlarla, insan figürlerinden oluşmaktaydı. Elde ve çarkta yapılan bu ilkel görünümlü heykeller İ.Ö. VIII. yüzyıla kadar çok yavaş bir ilerleme ile yapılmaya devam etmiştir<sup>39</sup>. İ.Ö. VIII. yüzyılda, hayvanların çeşitliliği, insan figürlerinin tipleri ve duruşları, daha gelişmiş bir biçimde betimlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde grup betimlemeler, mitolojik anlatımlar ve doğulu motifler çok önemli olmaya başlar. Geometrik özellikler hala devam etmesine karşın, eserler artık daha organik ve canlı bir yapıya sahiptirler. VIII. yüzyılın sonunda, artık geometrik figürlerin kaba dış konturları kaybolmaya başlar ve figürler daha yumuşak ve farklı çizgilere sahip olurlar<sup>40</sup>. VIII. yüzyıl içinde bu gelişmelerin sağlanmasında, Ege kültürünün Kuzey Suriye ve özellikle de Al Mina ile kurdukları ilişkiler çok önemli olmuştur<sup>41</sup>. Bu ilişkilerin sonucuna bağlı olarak görülebilecek en güzel örnek, Atina'daki bir mezardan ele geçen beş adet fildişi figürdür. Çıplaklıkları ve polosları ile doğulu "Asterte" figürlerinin benzerleri olan bu örnekleri<sup>42</sup>, doğulu orijinallerinden farklı kılan tek ayrıntı, polos üzerindeki meander motifidir.

Günümüze ulaşabilen taştan yapılmış en erken örneklerin VIII. yüzyıla tarihlenmeleri nedeni ile bu yüzyıl Hellen heykeltraşlığı açısından ayrı bir öneme sahiptir. Kireç taşından yapılmış bu örneklerden biri 16 cm yüksekliğindeki son derece ilkel bir baş, diğeri ise 39 cm. yüksekliğinde ve üzerinde doğulu motiflerin bulunduğu bir kabartma levhadır<sup>43</sup>.

<sup>38</sup> G. M.A. Richter, *The Sculpture and Sculptors of the Greeks*, Oxford 1970, 3.

<sup>39</sup> Lullies, 19.

<sup>40</sup> Lullies, 20.

<sup>41</sup> Boardman, *The Greek Overseas*, London 1964, 39-46.

<sup>42</sup> T.J. Dunbabin, *The Greeks and their Eastern Neighbours*, 1957, 165-67.

<sup>43</sup> Boardman, 2001, 12, fig. 14-15.

Hellen heykeltraşlığı ürünlerinden, günümüze kadar gelebilen en erken büyük boyutlu heykellerin, VII. yüzyıla ait ve taştan olması, VIII. yüzyıl ve belki de daha erken dönemler ile ilgili bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Buradaki sorun, bu taş heykellerden önce yapılmış olan büyük boyutlu ahşap heykellerin ve buna bağlı kült heykellerinin var olup olmaması ile ilgilidir.

Kesin arkeolojik kanıtların olmamasına rağmen birçok bilim adamı, antik kaynakların da yardımıyla, Hellen dünyasında ilk büyük boyutlu heykellerini ahşaptan yaptıklarına inanmaktadır. Lullies'e göre, VIII. yüzyılda pişmiş topraktan, bronzdan, ahşaptan ve fildişinden yapılmış küçük heykellerin yanı sıra, Yunanistan'daki akropolislerde savaşçıların ahşaptan yapılmış büyük boyutlu heykelleri de olmalıdır. Klasik literatürde "*Xoana*" ismi verilen bu heykeller hakkında bazı referanslar vardır. Buna göre bunların, Geometrik Dönem'de görüldüğünden ve bunların tanrıların ilk imgeleri olan büyük heykeller olduğundan söz edilmektedir. Lullies, bunların Hellen büyük ölçekli heykellerinin ilk örnekleri olabileceğini ileri sürmektedir<sup>44</sup>. Ridgway'e göre, büyük boyutlu ahşap heykeller Prehistorik dönemlerden itibaren vardı. Bunlar ilk başlarda çok basit şekillerdeydiler ve daha sonra anthropomorphik bir şekil alıp, VIII. ve VII. yüzyılda Hellenler tarafından kullanıldılar. Bu büyük boyutlu ilk anthropomorfik şekillerin alt kısımları basit bir sütun şeklindeydi<sup>45</sup>. Benzer bir görüş, Steward tarafından da ileri sürülmüştür. Steward, Yunanistan'daki en erken büyük heykellerin olasılıkla ahşaptan olduklarını ve bu en erken heykellerin "*xoana*" Dedalik stil ile ilişkili olduklarını ileri sürmüştür. Steward'a göre, ele geçen bazı parçalar, 650'den önceye ait görülmemelerine rağmen, bu türdeki ilk örneklerin VIII. yüzyıl içinde var olması olasıdır. Bu durumda ilk büyük ahşap heykeller bu stilde yapılmış olabilirler<sup>46</sup>.

Heykeltraşlık konusunda antik terminolojide, "*Kolossos*, *Bretas*, *Andrias* ve *Xoanon*" olarak dört Pre-Hellen kelime vardır. Bununla beraber, bu kelimelerin Bronz Çağ'da kullanıldıkları kesin değildir. "*Kolossos*" ve "*Bretas*" terimleri Klasik Dönem'de kült heykelleri ve diğer imgeler için kullanılıyordu. Bunun dışında kullanılan iki kelime "*Andrias*" ve "*Xoanon*", daha çok ağaçtan oyulmuş heykellere karşılık gelmektedir. Bunlardan "*Andrias*" anlaşılacağı üzere anthropomorphik imgelere

---

<sup>44</sup> Lullies, 20.

<sup>45</sup> Ridgway 1977, 37.

<sup>46</sup> Steward, .37.

karşılık gelmekteydi<sup>47</sup>. “*Kolossos*” kelimesi filologlara göre, Anadolu’dan gelmektedir. Roux’un savına göre, *Kolossos* kelimesi, *Bretas ve Xoanon* gibi Arkaik Dönem’den önceki ahşap heykeller için kullanılıyordu. Bu heykellerin elbiseleri ya da bacakları, birbirlerine yapışık durumda tasvir edilmişlerdi<sup>48</sup>. Tüm bu önerilere karşın, ahşap heykellere ait kalıntıların hiçbiri, VII. yüzyılın ikinci yarısından önceye tarihlenmemişlerdir<sup>49</sup>.

Steward’a göre, VII. yüzyılda ahşap kült heykelleri kesinlikle vardı. Bunların çoğu Ionik ya da yarı Ionik’ti<sup>50</sup>. Bu en erken ahşap kült heykellerinin birçok takılarla süslenmiş olduğunu söyleyen Steward, onları Hellenler’in doğu ile olan ilişkilerinden sonraya vermektedir<sup>51</sup>. Ahşap heykellere ve buna bağlı erken kült heykellerine ait bazı bilgilere antik kaynaklarda rastlamaktayız. Bu konuyla ilgili en erken bilgi Homeros’ta karşımıza çıkar. Iliada’da oturur durumda olduğu anlaşılan Athena’ya ait bir kült heykelinden bahsedilmektedir<sup>52</sup>. Bu konuyla ilgili daha elle tutulur bilgilere ise geç dönem antik yazarlarında rastlamaktayız. Strabon’un anlattıkları bu tip heykellerin en azından Roma çağına kadar korunduklarına işaret etmektedir.

*“Koruluğun yukarısında Solmissos Dağı uzanır. Küretlerin burada konakladığı ve bunların Leto’ya gizlice gözcülük ederken, kıskançlıktan aklı başından gitmiş Hera’dan saklanması için Leto’ya yardım ettikleri söylenir. Burada bazıları eskiden, bazıları da daha sonraki zamanlarda yapılmış birçok tapınak vardır. Eski tapınaklarda ağaçtan yapılmış birçok heykel bulunur”*<sup>53</sup>.

Bu konuyla ilgili bazı buluntular antik yazarların anlattıkları ile bağlantılı görülmektedir. Örneğin, Samos Heraion’unda bulunmuş olan bir taş altlık, Buschor ve Schleif’e göre Geometrik Dönem’e ait olan ahşaptan bir kült heykeline aittir<sup>54</sup>. Antik kaynaklarda bunun hakkındaki bilgi, Pausanias’ta yer alır. Buna göre Samos

---

<sup>47</sup> Ridgway 1977, 18.

<sup>48</sup> Ridgway 1977, 23.

<sup>49</sup> Ridgway 1977, 18.

<sup>50</sup> Steward, 12.

<sup>51</sup> Steward, 104.

<sup>52</sup> Homeros, *Iliada*, (Çev. A. Erhat, A. Kadir, 1984 ), VI, 302.

<sup>53</sup> Strabon, XIV, I / 20.

<sup>54</sup> Ridgway 1977, 25.

Heraion’unda, Daidalos Dönemi’nde, Aiginalı Similis ağaçtan bir kült heykeli yapmıştır.

*“Bazılarının söylediğine göre, Samos Hera Kutsal Alanı Argoslu denizciler tarafından kuruldu ve bunlar tanrının heykelini Argos’tan getirdiler. Samoslular ise; tanrıçanın Samos’ta Imbrasos Nehri’nin kenarında doğduğuna inanırlar, nehir benim zamanımda kutsal alan içerisinde akıyordu. Bu kutsal alan (tapınak), heykelden anlaşıldığı üzere çok eski olmalıdır. Heykeli Eukleides oğlu Aiginalı Similis yapmıştır. Bu Similis Daidalos’un çağdaşıdır ama onun kadar ünlü değildir”<sup>55</sup>.*

Ağaç, hem işlenmesi kolay hem de her bölgede var olan bir malzemedir. Bununla beraber büyük boyutlu heykeller, ağırlık ve buna bağlı statik problemleri de beraberlerinde getirirler. Ağaç ise, Hellen heykeltraşlığının acemiliğini yaşadığı en erken dönemlerinde, büyük boyutlu heykellerin yapımında karşılaşılan bu problemlere karşı en uygun malzeme olarak görülebilir. Yeterli kanıtların olmamasına karşın, en azından tapınakların kurumsallaştığı ve doğu ile ilişkilerin yoğunlaştığı VIII. yüzyılda, bu heykellerin varlığı mantıksal olarak kabul edilebilir. Erken dönemlere ait günümüze ulaşmış yegâne kült heykelleri, Girit Dreros’tan gelen, Apollon, Artemis ve Leto’ya ait, ahşap çekirdeğin üzerinin bronz ile kaplanması ile oluşturulan “*sphyrelaton*” tekniği ile yapılmış olan, 40- 80 cm yüksekliğindeki üç heykeldir<sup>56</sup>.

En erken taştan yapılmış büyük boyutlu heykeller ve Arkaik Dönem heykeltraşlığı ile ilgili değerlendirmede, “*Dedalik*” olarak isimlendirilen stil oldukça önemli bir yer oluşturur. Dedalik stil, adını yarı efsanevi bir kişilik olan “Daidalos”tan alır. Antik geleneklere göre, büyük ölçekli heykeller Girit’te sanatçı Daidalos’a bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu ismin çok yetenekli, usta ya da muhteşem ve büyülü şeylerin yapıcısı anlamına geldiğinden bahsedilir. Geç antik yazında, ondan efsanevi bir kişilik olarak bahsedilir. O, bu sanatta pek çok şeyin yaratıcısıdır ve ilk heykeltraştır. Özellikle en erken ahşap heykellerin yapımında bir plastik okulunun kurucusu olarak anlatılan bu sanatçının ismi Hellen plastik sanatında geleneksel bir durum kazanmıştır<sup>57</sup>. Modern araştırmacılar tarafından, bu sanatçının isminin, heykeltraşlık sanatının VII. yüzyıldaki

<sup>55</sup> Pausanias, VII, IV, 4.

<sup>56</sup> Boardman 2001, fig.16; Steward, 12.

<sup>57</sup> Lullies, 20.

orientalizan stiline verildiğini görmekteyiz. Kelime anlamı olarak “*Daidalos*”, “sihirli bir şekilde işlenmiş” anlamına gelmektedir. Hellen inanişına göre, onun yaptığı heykeller yürüyebiliyor ve konuşabiliyorlardı<sup>58</sup>. Bu yarı efsanevi kişilik hakkındaki en açık bilgilere Pausanias’ta rastlamaktayız.

*“Daidalos, aslında Metionidalılar olarak isimlendirilen Atinalı bir klan’ın üyesiydi, tüm insanlar arasında yalnızca sanatı ile değil diğer harikaları ve sanatı ile de ünlüydi. Kız kardeşinin oğlunu öldürmüştü ve şehirdeki gelenekler belliydi ve Girit’teki Minos şehrine sürgüne gitti”<sup>59</sup>.*

En eski insan figürlerinin çoğunun antik yazarlar tarafından Daidalos’a ithaf edilmesi ve bunların ahşap olduğunun belirtilmesine rağmen<sup>60</sup>, Diodoros’un bir anlatımı bize en erken kurosuları işaret etmektedir.

*“Daidalos’un yaptığı figürler, açık gözlere, yürür gibi duran birbirinden açık bacaklara ve gövde ile bitişik olmayan kollara sahipti”<sup>61</sup>.*

Dedalik stilin özellikleri kabaca şu şekilde sıralanabilir: üçgen bir yüz, düz bir baş, saç kıvrımları ile kapatılmış dar bir alın, omuzlar üzerinden düşen ve kaba boğumlardan oluşturulmuş, uçları küçük yumrular şeklindeki kütleli saç lüleleri. Bunların yanında bu stilin en önemli özelliği katı tek cepheliliğidir<sup>62</sup>. Girit’te Dedalik stilin başlaması, Kuzey Mezopotamya’daki Tell Halaf’tan gelen metal ve takı ustalarının etkisine bağlanmıştır. Bu teze göre, doğulu sanatçıların şehirleri. 808 yılında Asurlularca işgal edilmiştir. Bu tarihten sonra adaya gelen doğulu ustalar burada atölyeler açmış olmalı ve böylece Dedalik stil doğu etkili olarak başlamış olmalıdır.

Dedalik stil, ilk önceleri terrakota ve takı materyallerde ortaya çıkar. Taştan yapılmış büyük heykellerin, bu terrakota figürinlerden türediği düşünülmesine karşın, buna dair kesin kanıtlar yoktur<sup>63</sup>. Ancak, Dedalik stilin kesin olarak Hellen işliklerine nasıl girdiği bilinmemektedir. Bu stil Korinth, Sparta, Girit ve Rhodos’ta baskındır. Bu

---

<sup>58</sup> Boardman 2001, 32.

<sup>59</sup> Pausanias, VII, IV, 5.

<sup>60</sup> Boardman 2001, 32.

<sup>61</sup> Diodorus, *Diodorus Siculus, Library*, IV, 76. ( www. perseus.tufts.edu).

<sup>62</sup> Boardman 2001, 14-18.

<sup>63</sup> Ridgway 1977, 21.

stilin değişik bir versiyonu Samos'ta da vardır. Diğer bazı Doğu Yunan şehirlerinde, Kykladlar'da, Atina'da, Euboea'da ve yeterli kanıtlar olmamakla beraber, Ephesos ve Miletos'ta da Dedalik stilde figürinler bulunmuştur<sup>64</sup>.

Hellen dünyasında taştan yapılmış ilk büyük boyutlu insan figürleri Dedalik stildedir ve VII. yüzyılın üçüncü çeyreğine aittirler. Auxerre Heykeli ve Gortyna heykelleri bu ilk heykellerdendir ve Girit kökenlidirler<sup>65</sup>. Bu örnekler, kuros ve kore heykellerinin bu stilden türediklerine dair bazı tartışmalara da yol açmıştır. Ridgway, kuros ve korelerin bu stilden türemiş olabileceğini söylemektedir. Ona göre, bu stil özellikle ikonografik açıdan kadın heykelleri üzerinde uygulanmıştı. Bu büyük boyutlu ilk Dedalik kadın heykelleri ahşaptandı. Fakat bu stil daha sonra 650 yıllarında yumuşak bir malzeme olan kireç taşına da uygulanmaya başlandı. Etkileri ise erken Arkaik Dönem korelerinde de devam etti<sup>66</sup>. Cook'un alternatif görüşüne göre ise, Suriye figürinleri Dedalik değildir. Ayrıca, bu stilin Suriye ile olan bağlantısı da tartışmalıdır. Bu Dedalik figürinler basit aletlerle yapılıyordu ancak, taştan heykeller için bu aletler uygun değildi. Dedalik stilden daha önceki döneme ait bazı figürinlerin bir bacakları diğerine göre öndedir ve kuros heykellerinin kökenleri bunlara dayalı olabilir<sup>67</sup>.

Asur heykelleri ile erken koreler arasında ilişkiler kuran Grace'e göre, Suriye-Hitit olarak bilinen son bağımsız kent grubu 700'den önce Asurlular'ın eline geçtikten sonra, Hellenli kolonistler, Asurlular'la direkt olarak bağlantıya geçmişlerdi. Asur heykelleri silindirik formdadır ve Ashurnasirpal'ın heykeli ile Nikandire Heykeli proporsiyon ve pozisyon olarak birbirlerine çok benzemektedir<sup>68</sup>.

Öyle görünüyor ki, Yakın Doğu kökenli bu stil ve aynı kökenli diğer etkiler Hellen heykeltıraşlık sanatında daha çok korelere etki etmiştir. Nitekim özellikle Girit'te, bu dönemdeki heykellerin büyük bir kısmı bu stilde yapılmış olan korelerdir. En erken kurosların hiçbirinin üzerinde korelerde olduğu gibi böyle yoğun Dedalik etkiler görünmemektedir.

---

<sup>64</sup> R. M. Cook, "Origins of Grek Sculpture", *JHS* LXXXVII, 1967. 24; E. D. Pierce, "A Deadalin in the Skimateri Museum" *AJA* 28 (1924), 267-275.

<sup>65</sup> Boardman 2001, fig. 28- 32.

<sup>66</sup> Ridgway 1977, 37.

<sup>67</sup> Cook 1967, 29.

<sup>68</sup> R. Grace, "Observations on Seventh Century Sculpture" *AJA* 46 (1942), 342-346. fig.1.

Gortynia Kutsal Alanı'ndaki heykelleri yayınlayan Riza, Dedalik safhayı şu şekilde tarihlemiştir: Pro-Dedalik: 700- 690, Erken-Dedalik: 690- 670, Orta-Dedalik: 670- 640, Geç-Dedalik: 640- 620<sup>69</sup>.

Hellen heykeltraşlığının sonraki gelişmiş eserleri, başlangıçta yeni Hellen kültürünün ilk sanatçılarına bağlanmış, daha sonra Hellenler'in Yakın Doğu ve Mısır ile olan kontağı çok önemli bir faktör olarak görülmüştür. Arkaik heykeltraşlığın kökeni ile ilgili iki temel teoriden ilki; Hellenler'in doğal boyutlu heykellere Mısır etkisi ile başlamış olduklarıdır. Buna göre Hellenler, Mısırlılar'dan büyük taş blokların nasıl yontulacağını öğrenmişler ve stil olarak ilk heykellerini Mısır etkili yapmışlardır<sup>70</sup>. İkinci teoriye göre, VIII. ve VII. yüzyılda Geometrik ve Dedalik stilde yapılmış olan bronz ve pişmiş toprak heykelcikler, Arkaik Dönem'de doğal boyutlu taş heykellere dönmüştür. Hellenli heykeltraşların, Mısır ve Suriye'yi ziyaret ettikleri ve buradaki ustalardan yeni teknikler öğrendikleri hakkındaki görüş, genel olarak araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Kireçtaşından yapılmış olan ilk figürlerin VII. yüzyılın ikinci çeyreğinde ortaya çıkması, Hellenlerin Suriye ile olan ilişkileriyle ilgili görünmektedir. Bu ilişkiler VII. yüzyıl sonunda başlamıştır. Ancak, taştan heykel yapma konusunda geç sekizinci yüzyılda ya da biraz daha erken bir dönemde Hellenli heykeltraşların var olabileceği de ileri sürülmektedir.

Arkaik Dönem, buna benzer Orientalizan öğelerin Hellen sanatına etki etmesi ile 720 yıllarında başlatılmaktadır. Birçok stilin aslında farklı bölgelerde, farklı tarihlerde başladığı Arkaik Dönem'de, aslan ve sphinks gibi yaratıkların Hellen plastik sanatının repertuarına girmesi, doğu stillerinin etkisine en iyi kanıt olarak gösterilebilir. VII. yüzyılın sonunda Dedalik stil sona ermiş ve bu tarih itibarı ile heykeller daha doğal bir şekilde yapılarak canlı örnekler üretilmeye başlanmıştır<sup>71</sup>. VII. yüzyılın sonunda büyük boyutlu kireç taşı heykellerin yanı sıra mermer heykellerin yapılmaya başlaması, buna bağlı olarak, anlamları ve kökenleri tartışmalı olan yeni heykel tiplerinin ortaya çıkması, Hellen heykeltraşlığındaki ilk dönüm noktası olarak görülebilir. Bu tarihten sonra gelen VI. yüzyıl süresince, Hellen heykeltraşlığı kendini sürekli geliştirerek özgün karakterini kazanmıştır. VI. yüzyılda, Hellen sanatında büyük bir gelişimin olması, Hellen dünyasında güçlü ailelerin ve klanların gücünün azalmaya başlaması ve halk tarafından

<sup>69</sup> G. Rizza, *Gortina I*, 1968, 212.

<sup>70</sup> Bu teori hakkındaki daha ayrıntılı bilgiler için "Kurosar'ın Kökeni" bölümüne bakınız.

<sup>71</sup> İlk büyük boyutlu heykeller ve doğunun etkisi hakkındaki bu görüşler için bkz. Lullies, 7; Ridgway, 3, 17, 36; Cook, 1967, 7, 27, 31; Grace, 341.

desteklenen güçlü kişilerin yönetici olarak başa geçmesi ile bağlantılı görülmektedir. Bu değişiklik ilk önce Sikyon, Korinth, Megara ve Ion kentlerinde ortaya çıkar. Korinth'te Kypselos ve Periandros, Sikyon'da Orthagoras, Miletos'ta Thrasyboulos, Samos'ta Polykrates, Atina'da Peisistratos önemli kişiliklerdir. Politik olarak bu dönemde şehir devletleri çok gelişmiştir. Bu devletlerin başında yer alan ve “*Tiran*” olarak adlandırılan bu diktatörlerin sanata çok önem vermeleri, heykeltıraşlık sanatının hızlı bir ivme ile gelişmesine zemin hazırlamıştır<sup>72</sup>.

Şehir devletlerinin verdiği destek sanatçıların artistik yeteneklerini arttırmıştır. Başlangıçta devlet ile dindar vatandaşların inançları arasındaki bağlantısızlık, sanatçıların heykellerini yapmasında belirleyici bir faktör oluşturmuştur. Buna göre İlk heykeller kireç taşındı ve bu dönemde şehir devletlerinde inançlar zayıflamaya başlamıştı. Bu nedenle yönetimler daha önce hiç olmadığı kadar bu sanat üzerine eğildiler. Böylece şehirlerin sanatçılara olan desteğiyle heykeltıraşlık ilerlemeye başladı. Buna bağlı olarak, kireçtaşı heykellerin ömürleri fazla uzun olmadı. Bu gelişmeler beraberinde heykeltıraşlar arasındaki bireysel farklılıkların da artmasına neden oldu. Devlet ya da vatandaşlar tarafından yaptırılmış olan bu heykellerin yaptırılma amaçları, ya dinsel, ya kamusal, ya da politiktir. Hellen heykeltıraşlığının rotasını bölgelerin ve şehir yaşamını buna benzer farklı ihtiyaçları belirlemiştir. Tanrıların kutsal alanları, şehir meydanları, dindar kişilerin adakları gibi faktörler, onların sanatçılar tarafından, dinsel (törenselle) ya da kamusal, küçük ya da büyük yapılmasında belirleyici bir etken olmuştur<sup>73</sup>.

Heykeltıraşlık ve mimari birbiri ile çok bağlantılıdır. Bu dönemde inşa edilmiş mimari yapılar ve özellikle de büyük tapınaklar, büyük boyutlu dinsel imgelerin etkileyciliğine sahip olmak için onları barındırmak istemişlerdir<sup>74</sup>. Tanrıya ait kült heykelleri, tapınakta “*oikos*” denilen bölümde yer alıyordu. En azından VI. yüzyıldan itibaren kült heykelleri için, kutsal alanlarda yapılmış olan özel tapınaklar bilinmektedir. Bu tapınakların pedimental heykeltıraşlığına ait bazı küçük örnekler Phrygia'daki Gordion'da, VIII. yüzyıl sonunda ve Heraion'da, geometrik özelliklerle 750 yılları civarında görülmektedir<sup>75</sup>. Gerçek anlamda Arkaik stilde yapılmış Hellen heykeltıraşlık

---

<sup>72</sup> L. Burn, *Greek and Roman Art*, London 1991, 40; Richter, 4.

<sup>73</sup> Lullies, 8-11.

<sup>74</sup> Lullies, 20.

<sup>75</sup> Steward, 46.

sanatındaki en erken örnek ise Korfu Artemis Tapınağı'ndan gelir ve 580 civarlarına aittir<sup>76</sup>.

Ayrı şehirlerde yaşamalarına karşın, aynı zamanda gezici de olan Hellenli heykeltıraşlar, gittikleri bölgelere sahip oldukları teknik birikimleri ve kendi bireysel yeteneklerini de taşımışlardır<sup>77</sup>. Bu dönemde yaşamış olan heykeltıraşların gezici olduklarına dair birçok bilgi antik yazarlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili anlatımlardan birine, Pausanias'ta rastlamaktayız.

*“Daidalos’un ününün tüm Sicilya, hatta İtalya’nın büyük bir bölümüne yayıldığı bellidir. Fakat Aiginalı Similis’in, Samos ve Elis dışında nereleri ziyaret ettiği belli değildir. Fakat Similis bu iki yere gitmiştir ve Samos’taki kült heykelini o yapmıştır”<sup>78</sup>.*

Heykeltıraşlar seramik ustalarının aksine çok daha az ürün verebiliyorlardı. Nitekim bu iş çok daha pahalı ve uzun soluklu bir çalışma idi. Üretimler ise sadece bir komisyon altında gerçekleşiyordu. Bir heykeli kabaca yapmak neredeyse bir yıl almakta idi. Günümüzde bile birçok heykelin yapılması birkaç yılı alabilmektedir. Antik yazarlar böyle zor bir sanatı icra eden heykeltıraşlar hakkında “tanrıları yapanlar” (*agalmatopoi*) ve “insan yapanlar” (*andiriantropoi*) gibi terimler kullanmışlardır<sup>79</sup>. Ayrıca, tüm heykeltıraşların tek mesleği mermer heykeller yontmak değildi, örneğin Samoslu Theodoros, mimar, heykeltıraş ve metal ustasıdır<sup>80</sup>.

Arkaik Dönem’de Hellen heykeltıraşlığını etkilediği düşünülen Mısırlılar<sup>81</sup>, eserlerini portre amacı ile bir sembol olarak yaparken; Hellenlerin amacı, taştan yaşayan bir imge yaratmak olmuştur. Mısır heykeli, geometrik bir şekilde sadece ya profilden ya da cepheden tasvir edilmiş olup, bulundukları ortamla bağlantısızdır. Hellen heykeli ise, temelde farklı bir anlayışla sanatçılar tarafından gerçeğe en yakın şekilde yapılmaya çalışılmıştır<sup>82</sup>. Heykellerini devamlı olarak natüralist bir anlayışla yapmış olan sanatçılar buna rağmen bu dönemde hiçbir zaman realizmi tam olarak yakalayamamışlardır. Fakat bu dönem boyunca yapılan heykeller, kendilerinden bir

<sup>76</sup> Steward, 46; Boardman, 2001, 168- 169, fig.187.

<sup>77</sup> Ridgway 1977, 4; Steward, 63.

<sup>78</sup> Pausanias, VII, IV, 7.

<sup>79</sup> Steward, 63.

<sup>80</sup> Steward, 62, 64.

<sup>81</sup> Bkz. dn. 71.

<sup>82</sup> Lullies, 7; Burn, 40.

önceki safhaya ait örneklerle göre anatomik, organik ve realistik olarak daha başarılıdır<sup>83</sup>. Ege coğrafyasındaki Arkaik Dönem heykeltraşlığında birçok farklı stil görülmektedir. Genel görüş, Hellen bölgelerinin birbiri ile olan coğrafi farklılıkların ve buna bağlı olarak farklı yabancı komşulara sahip olmalarının, bu bölgelerin birbirilerinden farklı stilde heykel yapmalarına neden olmasıdır. Bunun yanında, bölgesel heykeltraşlık okulları birbirlerini sık sık desteklemişlerdir. Bu bölgeler stilistik açıdan çok farklı eserlere sahip değillerdir. Böylesi bir fark, kesin olarak ancak Yunanistan ve Batı Anadolu üretimleri arasında görülmektedir. Bu farkın nedeni, Ionia'nın, doğudaki krallıklarla olan iletişimleri ve bu krallıkların eserlerinden etkilenmeleriyle açıklanmaktadır<sup>84</sup>. Bu dönemde serbest heykel olarak iki yeni form ortaya çıkmıştır. Heykeltraşlık sanatının VI. yüzyıl süresince en önemli tipleri olarak görünen bu eserler, çıplak erkek "kuros" ve giyimli kız "kore" heykelleridir<sup>85</sup>. Bununla beraber, Arkaik Dönem heykeltraşlığı, insan figürleri ile ilişkili olarak bu iki tipten ibaret değildir. Mimari ile bağlantılı kabartma heykellerin dışında, az sayıda olmakla beraber oturan giyimli figürler "*Brankhid*"<sup>86</sup>, savaşçılara ait heykeller ve bazı tanrı imgeleri de mevcuttur. Miğferi ve zırhıyla böyle bir savaşçı heykeli Samos Hera Tapınağı'nda bulunmuştur<sup>87</sup>.

Tanrılar ile ilgili, yegâne iki tip ise, Dionysos'a ait masklar<sup>88</sup> ve Hermes'in başını taşıyan, gövde kısmında da ereksiyon durumundaki penisin tasvir edildiği, dörtgen şekilli Herme'lerdir<sup>89</sup>.

Ridgway, Arkaik Dönem heykeltraşlığı ile ilgili tarihleme kriterlerini şu şekilde sıralamıştır: 1- Doğal gelişim, 2- Anatomik detayların incelenmesi, 3- Bölgesel özellikler, 4- Heykeltraşlık okullarının kendi içlerindeki gelişimlere bağlı olarak saptanan farklılıkların relatif kronolojisi, 5- Seramik gibi bazı daha kesin tarihli materyaller, 6- Epigrafi, 7- Mimari<sup>90</sup>.

<sup>83</sup> Burn, 40; Ridgway 1977, 5, 13.

<sup>84</sup> Ridgway 1977, 9-10.

<sup>85</sup> Bu heykel tipleri hakkındaki daha geniş bilgi için Kuros lar bölümüne bakınız.

<sup>86</sup> Bu heykel tipleri hakkındaki daha geniş bilgi için Ionia bölümüne bakınız. Ayrıca bu oturan figürler Brankhidlerden ibaret değildi. Arkaik Dönem'e ait diğer oturan figürler için bkz. Boardman 2001, fig. 162-164.

<sup>87</sup> Boardman, fig. 176.

<sup>88</sup> S. Karouzou, *National Archaeological Museum, Collection of Ssulpture*, Athens, 1968, pl. 11; I. B. Romano, "The Archaic Statue of Dionysos from İkarion" *Hesperia* 51 (1982), 398- 409, pl. 93; M. Brouskari, *The Acropolis Museum. A Descriptive Catalogue*, Athens 1974, 82-83; H. Schrader, *Die Archaischen Marmorbildwerke der Akropolis*, Frankfurt 1969, 249, Abb. 278-79.

<sup>89</sup> T. L. Shear, "The Sculpture, Archaic Herm" *Hesperia* 2 (1933), 514- 516, fig. 1,2.

<sup>90</sup> Ridgway 1977, 7.

## III. BÖLÜM

### KUROSALAR

#### 3.1. Kuroslar'ın Kökeni

Kuroslar, doğal insan ölçülerine, ya da nadiren daha büyük boyutlara sahip, ayakta betimlenmiş, çıplak ya da nadiren giyimli genç erkek heykelleridir. Frontal bir şekilde dik duruşa sahip kuroslar, genelde sol olmak üzere, bir bacakları ileri atılmış, kolları yanlardan aşağıya sarkıtılmış, elleri yumruk yapılmış, ya da nadiren bir hayvan taşır şekilde tasvir edilmiştir. Az sayıdaki istisna dışında, özellikle erken dönemlerde uzun saçlı betimlenmiş olan bu heykeller, kuros oldukları tartışmalı birkaç örnek dışında sakalsızdırlar.

Bu heykellerin Hellen dünyasında ortaya çıkması, birçok araştırmacı tarafından Hellenler ile Mısır arasındaki politik ilişkilere ve buna bağlı yaklaşımlara dayandırılmaktadır. Fakat Hellenler'in bu heykelleri, Mısır örneklerinin kopyaları olarak yapmış oldukları hakkındaki görüş, tüm araştırmacılar tarafından kesin olarak kabul edilmemiş ve konuya bazı araştırmacılar tarafından şüpheyile yaklaşmıştır. Mısırlı erkek figürler ile kuroslar arasında, son derece yakın benzerlikler olmasına karşın, bu konu ile ilgili bazı sorunlar birçok araştırmacı tarafından irdelenmiştir.

Hellen dünyası ile Mısır arasında kurulan ilişkilere ait en erken bilgilere Herodotos'ta rastlanır:

*“Kendine yardım eden İonialılar'a, Karialılar'a, Psammethikos, Nil'in iki tarafında sıralanmış, birbiri karşısına düşen ve Nil'le ayrılan topraklar verdi.”*<sup>91</sup>

Psammetikhos I, Mısır'ın 26. sülalesinin ilk kralıdır. 730 da Nubia ( Sudan ) kralı Piankhy, Ethiopia hanedanlığının kurulmasından 15 yıl sonra Mısır'ı işgal etmiş ve Mısır Nubia kralları tarafından 664 yılına kadar yönetilmiştir. Bununla beraber, Nubia kralları gittikçe güçlenen Assur kralları tarafından, sürekli olarak tahrik edilmişlerdir. Nubia kralı Shabako, 712'de Ashdod'da Assurlulara karşı baş kaldırdı. 671 gelindiğinde

---

<sup>91</sup> Herodotos, *Herodot Tarihi*, II. I. 54. ( Çev. Muntekim Ökmen, 2002 ).

ise aşağı Mısır, tamamı ile Asurlular'ın ve Nubia krallıklarının eline geçmişti. Yeni hanedanlığın ilk kralı olan Psammetikhos I, 664 yılında hükümdar olduktan sonra, Mısır'a tekrar tam bağımsızlığını kazandırıp, 610 yılına kadar hüküm sürdü<sup>92</sup>.

Psammetikhos II zamanında da (595- 589) Nubia'ya bir sefer düzenlemiştir. Mısır anıtlarına göre, 591'de aşağı Mısır'ı tekrar tehdit eden Nubia kralına yapılan bu sefer oldukça kuvvetli idi. Yabancı askerlerin (Hellenler'in) katkılarından dolayı onlara verilen anlamlı takdirname, Abu Simbel'de onlara ithafen yapılan anıttır. Bu anıtta önemli Hellen askerlerinin isimleri yazılıdır<sup>93</sup>.

Hellenler'in ticari anlamda Mısır ile ilişkilerine dair ilk yazılı bilgilere yine Herodotos'ta rastlamaktayız. Burada Samoslu tüccar kaptan Kolaios'un adı geçmektedir. Bu kaptan, 638<sup>94</sup> yılından sonra sahil şeridini takip ederek Mısır'a gitmekteydi<sup>95</sup>. Hellenler'in Mısır ile olan yoğun ilişkileri ise Amasis (570- 526) Dönemi'nde olmuştur. Amasis, Hellen kökenli kolonistlere, Naukratis kentinde oturma ve ticaret yapma izni vermiştir<sup>96</sup>. Siwa Oasis'deki Si-Amun'un mezarında VI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir resimde, Yunanlı yerleşimcilerin Mısır giysileri ve bunların Mısırlı eşlerinin de Hellen giysileri giydikleri görülmektedir<sup>97</sup>.

Arkeolojik kanıtlar ise, Hellenler'in Amasis'ten çok daha önce Naukratis'te bulunduklarını göstermektedir. Naukratis 615- 610 yılları arasında kurulmuştur. Mısır'da bu dönemden önce Hellen ticaretine ait bir kanıt yoktur. Çok önemli bir doğu Hellen ( İonia ) yerleşimi olan Nauktaris'te, Apollon ve Artemis kutsal alanları kurulmuştur<sup>98</sup>.

Mısır'ın 26. sülalesi olan Sais sülalesi, Kushites'in Mısırı fethinden sonraki ilk yerli slaledir. Bu sülale, Psammetikhos I. ile başlayıp Amasis ile son bulur: Psammetikhos I – 664- 610; Nekos II – 610- 595; Psammetikhos II – 595- 589; Apries – 589- 570; Amasis – 570- 526<sup>99</sup>. Sais Dönemi heykeltraşlığının ana hatlarını belirlemek, ilk kurosların, Mısır figürlerinden etkilenererek yapıldığı konusundaki hipotezi değerlendirmede yardımcı olabilir.

<sup>92</sup> K. Michalowski, *L'Art de l'ancienne Egypte*, 1968, 309-319, 590.; A. İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, 1987 (2. baskı), 158-160.; Y. Z. Özer, *Mısır Tarihi*, 1987 (2. baskı), 306-310.

<sup>93</sup> Boardman 1964, 111- 118.

<sup>94</sup> Boardman 2001, 21.

<sup>95</sup> Herodotos, IV.152.

<sup>96</sup> Boardman 1964, 118- 133.

<sup>97</sup> S. Morenz, *Die Begegnung Europas mit Agypten*, 1968, 78, pl..5a.

<sup>98</sup> R.M. Cook, "Amasis and The Greeks in Egypt", *JHS* LVII, 1937, 227-236.

<sup>99</sup> K. Levin, "The Male Figure in Egyptian and Greek Sculpture of the Seventh and Sixth Centuries B.C.", *AJA* 68, 1964, 14.

Mısır'ın geç dönem heykeltraşlığı, batı medeniyetinin doğu ile bağlantısı ve Hellen sanatının hızlı bir ivme kazanması, iç içe bir durumdur. Bu sekiz yüzyıl boyunca (M.Ö700- M.S.100), Mısırlı heykeltraşlar Sais Dönemi ile Ptolemaioslar Dönemi arasındaki bu zaman aralığında ön tarafları işlenmiş olan modası geçmiş heykelleri üretmeye devam ettiler. Kullanılan taşlar çoğunlukla şist, bazalt ve granitti. Bunun yanı sıra bazı parçalar üzerinde taşı cilalama ya da perdahlama sureti ile oluşturulan renkler vardır. Bu geç dönemde, kralların ve özel insanların heykelleri sert taşlardan yapılıyordu. Mısır heykelinin genel özelliği bacak, baş gibi uzuvların statik olmasıdır<sup>100</sup>. Sais Dönemi Mısır'ın Rönesans Dönemi'dir<sup>101</sup>. Erken Sais Dönemi'nin idealist stili daha sonra çirkin bir idealizme doğru gitmeye başlamıştır. Psammatikos I Dönemi'ne ait bu tip birçok baş vardır. Yüzler çirkin bir ifadeye sahip olmalarına karşın, böyle örneklerin standart Mısır idealizminden farklı olması önemlidir. Örneğin bir büst, yaşlı bir adamın doğal olarak betimlenme çabasının bir eseridir<sup>102</sup>.

Psammetikhos I zamanına ait birçok heykel anatomik olarak da erken örneklerle göre daha realist bir şekilde yapılmıştır<sup>103</sup>. 26. Sülale Dönemi'nde erkek heykellerin sayısı oldukça fazladır. Aynı zamanda da bu heykeller popülerdir. Bu erkek heykelleri çeşitli tiplerde yapılmışlardır. Bir atribüt taşımayan ilk tiplerin bir bacakları öndedir, kısa etek giymişlerdir, kollar yana sarkıktır ve eller kapalıdır. Diğer ayakta duran erkek tipi trapezoidal şekilli uzun bir etek giymiş heykellerdir. İlk tiplerden farklı olarak, bir elleri açıktır. Diğer bir ayakta duran tip ise, önünde duran ve daha küçük olan bir tanrı figürünü arkadan tutar pozisyonda betimlenmiştir. Bunlar dışında bu dönemde çömelmiş heykeller de yapılmıştır. Bunlardan birinci tip, iki bacağı üzerinde çömelmiş ve ellerini dizleri üzerine koymuş simetrik heykellerdir. İkinci tip bir dizi yukarıda kalacak şekilde bağdaş kurarak oturan asimetrik heykellerdir. Bu heykellerde, bir el dizin üzerinde iken diğer el eteği tutmaktadır<sup>104</sup>.

Mısırlılar, 26. Sülâle Dönemi'nde (663- 525) eski kanon sistemini bırakıp, “ikinci kanon” adı verilen yeni bir sisteme geçmişlerdir. Buna göre heykel ayak tabanından göz hizasına kadar 21 eşit parçaya bölünüyordu. Bu yeni kanonik sistem sayesinde heykeller üzerinde daha doğru bir proporsiyon sağlanıyordu<sup>105</sup>.

<sup>100</sup> B.V. Bothmer, *Egyptian Sculpture (700 B.C. – 1000 A.D.)*, 1960, IX-XII.

<sup>101</sup> Grace, 343.

<sup>102</sup> Bothmer, fig.40-42.

<sup>103</sup> Bothmer, 21.

<sup>104</sup> Levin, 5, fig. 2; 6, fig. 4; 6, fig. 5; 7, fig. 9; 6, fig. 6.

<sup>105</sup> Ridgway 1977, 30.

Erken döneme ait kuroslar ile Mısır'ın Sais Dönemi erkek heykelleri, kabaca karşılaştırıldığında, aradaki benzerlik, çıplak gözle net bir şekilde görülebilmektedir<sup>106</sup>. İki tip de aynı frontalite ve aynı pozisyona sahiptir. Fakat bu benzerlik sadece Mısır'ın yukarıda bahsettiğimiz ilk tipteki erkek heykelleri için geçerlidir. Görünüşe göre 26. Sülale Dönemi'ne ait ayakta duran birçok tipteki erkek heykelleri arasından, Hellenler en basit olanını almışlardır<sup>107</sup>. Bununla beraber Naukratis'te bulunan kısa etek giymiş bir avcı heykeli neredeyse Mısır örneklerinin birebir kopyasıdır<sup>108</sup>. Bu heykelin Mısırlı bir heykeltıraş tarafından yapılma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Büyük boyutlu Hellen heykeltıraşlığının başladığı 660 yıllarında, Mısır heykeltıraşlığı geç dönemine girmiş olmakla beraber, çok uzun bir geçmişe sahiptir. Yüzlerce yıldır heykel yapmakta olan Mısırdaki anatominin ıkkelliğı, frontalite gibi özellikler, bir yasa gibi çok uzun yıllar geliştirilmeye gerek duyulmadan devam ettirilmiştir. Hellen heykeltıraşlığı ise, en erken dönemindedir ve geometrik bir anlayışın olduğu bir geçmişten gelmektedir<sup>109</sup>. Bu durum bir dezavantaj gibi görünmesine rağmen, Hellen sanatının Mısır anlayışının aksine, kendini geliştirme çabası, kısa zamanda çok yol almasını sağlamıştır. Hellen heykeltıraşlığı perspektif, anatominin doğru betimlenmesi ve doğal yakalama konusunda bir girişime başlamış ve aynı zamanda ortaya çıkan problemlere çözüm arayarak kendini geliştirebilmiştir. Bu çabalar ile Hellen plastik sanatı realist bir karakter taşımasına karşın, fiziksel güzelliğe olan ilgisi nedeniyle, bu karakter daha sonra idealizme dönmüştür<sup>110</sup>. Hellenler'in ayakta duran erkek heykellerini Mısır'dan etkilenerek yapmış olduklarına dair görüş, genel olarak kabul edilmekle beraber, bu erken heykellerin her taraflarının betimlenmiş olması, özgür duruşları ve çıplaklıkları ile Mısır heykellerinden farklıdır. Bu heykeller, tamamen Hellen özellikleri taşımaktadırlar<sup>111</sup>. Mısır heykellerinden üstün olan özellikleri ise daha sofistike bir görünüme ve daha doğru bir anatomiyle sahip olmalarıdır<sup>112</sup>. Schrader, Mısır heykelleri ile kuroslar arasındaki bu temel benzerlik ve farklılıkları, bir bütün olarak ortaya koymuştur<sup>113</sup>. Bu benzerlikler ve farklılıklar,

<sup>106</sup> Erken döneme ait kuroslar ile Mısır örneklerini karşılaştırmak için bkz. Levin, fig .2, 3, 11; Grace, fig. 2.

<sup>107</sup> Levin, 16.

<sup>108</sup> Levin, pl.8, fig.13.

<sup>109</sup> Levin, 14; Richter, 1970 24.

<sup>110</sup> Richter 1970, 24; Ridgway, "Greek Kouros and Egyptian Methots", *AJA* 70, 1966, 69-70.

<sup>111</sup> Lullies, 23.

<sup>112</sup> Ridgway 1977, 30.

<sup>113</sup> H. Schrader, *Archaische Griechische Plastik*, 1939, 17-18.

araştırmacıları iki gruba ayırmıştır. Birinci grup, Mısır'ın etkisini direkt olarak kabul ederken, diğer grup, bu görüşe şüphe ile yaklaşmıştır. Örneğin Grace göre, Artemis Nikandre tipi direkt olarak Assur'dan, Apollon tipi de daha sonra Mısır'dan alınmıştır<sup>114</sup>. Levin de, Grace gibi, bu direkt etkiyi kabul ederek, bunun 660 yıllarından daha erken olamayacağından söz eder<sup>115</sup>. Cook, bu görüşlere şüpheyle yaklaşarak, Hellen heykeltraşlığının VII. yüzyılda Mısır'dan direkt bir şekilde etkilenmemiş olabileceğini, çünkü bu erken dönemde, Hellenli heykeltraşların bu Mısır örneklerini gördüklerine ilişkin bir izin olmadığını söyler<sup>116</sup>. Ridgway da, Cook ile aynı görüştedir. Ridgway, Eğer Dedalik stilin etkileri Arkaik Dönem'de, korelerde devam etti ise, kurosaların prototipleri de Mısır heykelleri midir? gibi bir soruya, *“Kurosaların prototiplerinin tam anlamıyla Mısır heykelleri oldukları söylenemez, çünkü kurosalar Mısır heykellerinin aksine tam olarak işlenmişlerdir”*, yanıtını vermektedir. Bununla beraber bu dönemde, Mısır'daki yerleşim yerlerinin kimliklendirilmemiş olması, Mısır'da bulunan Hellen materyallerinin daha geç tarihli olması ve Mısır'daki Hellen kentlerinde bulunan heykellerin küçük boyutlu olması, Ridgway'a göre Hellenler'in büyük ölçekli ilk heykelleri direkt olarak Mısır'dan almış olmadığını gösterebilir<sup>117</sup>. Bununla beraber, Hellenler'in mermer heykel yapma konusunda, gerekli olan yeni tekniği Mısır'dan aldıklarına dair sav, tüm araştırmacılar tarafından kabul görmüştür<sup>118</sup>. Hellen dünyasında, mermer heykellerden daha önce yapılmış olan heykeller, marangoz aletlerinden daha gelişkin araç gereçlere ihtiyaç göstermeyen ve kolaylıkla bulunabilen kireç taşı ve kum taşıyla yapmaktadırlar. Yapısı kristalli olan sert mermerin işlenebilmesi için ise yeni aletler ve teknikler gerekiyordu. Sert taşları yontma konusunda Mısır, bu aletlere ve tekniğe sahipti<sup>119</sup>.

Tüm bu tartışmalar ile beraber, Hellen heykeltraşlığının, Mısır heykeltraşlığından etkilendiğini gösteren en önemli izlerden biri, erken dönem kurosaları üzerinde Mısır'ın kanonik sisteminin kullanılmasıdır. Bununla ilgili olarak Iversen, Levin ve özellikle de Guralnick'in bilgisayar ve stereo-fotogrametri çalışmaları başta olmak üzere, diğer birçok araştırmada, Hellenler'in VI. yüzyılın ilk yarısında kurosalar

---

<sup>114</sup> Grace, 343.

<sup>115</sup> Levin 1964, 16.

<sup>116</sup> Cook 1967, 25.

<sup>117</sup> Ridgway 1977, 6, 29- 30.

<sup>118</sup> R. Carpenter, *Greek Sculpture*, 1960, 4,7, 8-9, 13-16; Cook, 26; Ridgway 1977, 26.

<sup>119</sup> Boardman 2001, 21- 22.

üzerinde Mısırlılar'ın ikinci kanon sistemini uyguladığını göstermiştir<sup>120</sup>. Bu durum, bu sistemde yapılmış olan heykellerde daha doğru bir proporsiyon sağlıyordu. Iversen, Newyork Kurosu üzerinde bu ikinci kanonun olduğunu göstermesine rağmen, çalışmasını diğer kuroslar üzerinde gerçekleştirmemiştir. Guralnick ise, bu kanonun Hellen heykellerinde tam olarak uygulanmadığını göstermiştir. Bununla beraber ancak 19- 20 adet kuros Mısır'ın kanon sistemine bağlı yapılmıştır<sup>121</sup>. Öyle görünüyor ki Hellenler ilk heykellerinde tekniksel bir zorunluluk olarak Mısır'ın kanon sistemini kullanmışlar, daha sonra ise kendi tekniksel yeteneklerini ortaya koyup bu sistemden vazgeçmişlerdir. Çünkü bu durum, Hellenler'in heykellerini realist bir anlayışla geliştirme çabalarına ters düşmektedir. Anatomik kanona sahip tektonik Arkaik Dönem heykelleri, bu dönemde yaşamış heykeltıraşlar tarafından daha sonra yeniden formüle edilmişlerdir<sup>122</sup>. Antik kaynaklarda da Mısır'ın böyle bir etkisi üzerine bilgiler yer almaktadır. Diodoros, isimleri Telekles ve Theodoros olan Samoslu heykeltıraşların, bir heykeli iki parça halinde ayrı ayrı yaptıklarını ve sonradan mükemmel bir şekilde parçaları bir araya getirdiklerini söyler<sup>123</sup>. Bu, Mısır'dan alınmış olan kanon sistemiyle yapılmış bir heykel olmalıdır.

Özellikle Levin, araştırmalarında Hellen dünyasında bulunan birçok erkek figürü üzerinde Mısır etkisini ve bazı farklılıkları çeşitli örneklerle göstermeye çalışmıştır. Boeotia'daki Mantiklos Kurosu, Olympia'dan birkaç küçük erkek figürü ve Girit'te bronz erkek heykelinden oluşan silah taşıyan bir grubun bir bacakları öndedir. Tüm bu örnekler, VII. yüzyılın ilk yarısına aittir.

Hellen heykeltıraşları, her zaman, yumuşak bir şekilde kolu dirsekten öne doğru bükmüş, sert bir şekilde tasvir edilen düz Mısırlı tipi kolu az olarak kullanmışlardır. Boeotia'dan Dermys ve Kittylos<sup>124</sup> ve Batı Anadolu'dan birkaç küçük kuros, buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, Naukratis Kurosu Mısırdan yapılmıştır ve benzer olarak kolları düzdür. Mısır tipi peruk giymiş Rhodos Kurosu da aynı şekildeki kollara sahiptir<sup>125</sup>.

<sup>120</sup> E.Guralnick, "The Proportions of Kouroi", *AJA* 82, 1978, 461- 72; E. Iversen, "The Egyptian Origin of the Archaic Greek Canon", *Mitt. Inst. Kairo* XV, 1957, 134- 147; Levin, 1964, 13- 28.

<sup>121</sup> W.M.Davis, "Egypt, Samos and the Archaic Style in Greek Sculpture", *JEA* 6, 1981, 63.

<sup>122</sup> R. Carpenter, 44; Ridgway, 1977, 30.

<sup>123</sup> Diodoros, I. 98, 5-9.

<sup>124</sup> Levin, pl.8, fig.12.

<sup>125</sup> Levin, 14-28.

Bu ayrıntılar ile birlikte Hellen heykeltraşlığındaki kolosal heykellerin ve hayvan taşıyan figürlerinin ilk izlerine de Mısır’ da rastlanır. Hayvan taşıyan heykeller Hellen kökenli değildir, bu bir Mısır motifidir. Bununla beraber böyle figürler Yakın Doğu’da ve daha erken bir dönemde Minos Giriti’nde de vardır. Aslında hayvan taşıyan heykeller Eski Krallık Dönemi’nde Mısır’da kabartmalarda ortaya çıkmıştır. En erken koç taşıyan heykel olan Thasos’taki kolosal heykel, (615- 590) günümüze kadar ulaşamayan bir Mısır heykelinin kopyası olarak düşünülmüştür. İki omuzu üzerinde yabani bir tavşan taşıyan Naukratis Heykeli bir avcı heykelidir. Daha geç bir örnek olan Akropolis’teki buzağı taşıyan heykel de aynı Mısır motifine sahiptir<sup>126</sup>.

Bu örnekler dışında, Orta Krallık Dönemi’nde ilginç bir şekilde balık taşıyan ya da dağıtan III. Amenephet’in bir heykeli de mevcuttur<sup>127</sup>. Naukratis’ten birkaç mil uzaklıkta olan Kom el Hisn bölgesinde bulunan Ramses şehrinde, II. Ramses’in ayakta duran kolosal bir heykeli vardır. Bu heykel kurosar konusunda Hellenler’i etkilemiş en önemli örneklerden biri olarak görülmüştür. Bunun dışında Delos ve Didyma’da olduğu gibi kutsal yol kenarındaki sıralı heykeller de aynı şekilde, Hellenler’in heykeltraşlık konusunda Mısır anlayışının etkisinde kaldığına dair kanıtlar olarak görülmektedir<sup>128</sup>.

Mısır dışında bulunan bazı örnekler, erkek heykellerinin kökeni hakkındaki tartışmaların odağının farklı taraflara çekilmesine neden olmuştur. Bunlardan ilki, Geç-Hitit sanatının etkisidir. Kültepe yakınlarında bulunmuş olan 3 m. yüksekliğindeki Kululu erkek heykeli yaklaşık 700 yıllarına tarihlenmiştir. Üzerinde bulunan mantonun zig zag kıvrımları korelerin himation ve khitonları ile oldukça benzerdir. Buna benzer özellikli ve aynı tarihli bir başka heykel Palanga Heykeli’dir<sup>129</sup>. Çıplak olmayan bu heykeller, stil olarak çıplak kurosarın kökeni hakkında belirleyici bir role sahip olmasa da, en azından üzerlerinde Anadolu için önemli ipuçlarını taşıyor olabilirler<sup>130</sup>.

Kıbrıs, kurosarın kökeni konusunda, Mısır’dan sonra en tartışmalı bölgedir. Naukratis’teki Artemis temenosunda 1985- 86 yıllarında yapılan kazılarda, birçok Hellen taş heykelciği bulunmuştur<sup>131</sup>. Boyları ortalama 25 cm olan bir başka Jips taşı heykel grubunun çoğu, kurosarlardan oluşmaktadır. Kurosar Hellen heykelleri olarak

<sup>126</sup> Levin, pl.8, fig.13-15.

<sup>127</sup> H.G.Evers, *Staat aus dem Stein I*, 1929, pl.. 129.

<sup>128</sup> Levin, 14-28.

<sup>129</sup> Y.Boysal, *Arkaik Devir Heykeltraşlığı*, Ankara, 1979,res. 4-5, 6-7.

<sup>130</sup> Bu heykeller ve konu hakkındaki daha geniş bilgi için ayrıca İonia bölümüne bkz.

<sup>133</sup> L. Jenkins, “Archaic Kouros in Naukratis: The Case for Cypriot Origin”, *AJA* 105, 2001, 163-178.

<sup>131</sup> L. Jenkins, “Archaic Kouros in Naukratis: The Case of Cypriot Origin”, *AJA* 105 ( 2001), 163- 78.

bilinmelerine rağmen, bunlar istisnai olarak Kıbrıs heykelleridir<sup>132</sup>. Hellen heykeltraşlığı, kurosuları, lokâl metaryallerden yapmış, ilk örneklerini de Mısırlı modellerden etkilenecek vermiştir. Bu görüş hala devam etmektedir. Fakat buna itiraz Naukratis'te bulunan kurosaların tarihlerinin Ege coğrafyasında bulunan kurosulardan daha eski olmamasıdır. Jips taşı Yakın Doğu, Yunanistan'ın bazı bölgeleri ve en çok da Kıbrıs'da bulunmasına karşın, Mısır'da yoktur<sup>133</sup>. Deonna, kurosaların kökeninde Kıbrıs'ın çok önemli bir rolü olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu tezini Kıbrıs'tan geldiği düşünülen ve boyları ortalama 50 cm olan Naukratis'teki jipsden yapılmış bir kuros grubuna dayandırmaktadır<sup>134</sup>.

Samos'ta bulunan 40 cm yüksekliğindeki hayvan taşıyan heykel bıyıklı olup, himation tarzı bir giysi giymiştir. Bu heykelin Kıbrıs'tan geldiği düşünülmektedir. Bununla beraber sakal olmadan sadece bıyığın betimlenmesi, Kıbrıs karakteri değildir<sup>135</sup>. Naukratis'te bulunan bir başka küçük boyutlu jips taşı kuros grubunun sol kolları kenara sarkıtılmışken, sağ kol dirsekten kıvrılmış ve el göğüs üzerinde adorant bir pozisyonda tutulmuştur. Elde bir atribüt yoktur. Hermery, bir atribüt tutmayan bu pozisyondaki heykellerin Kıbrıs'taki heykeller ile paralel olduğunu göstermiş, bu nedenle de bu grubun Hellen ürünü olmadığını iddia etmiştir<sup>136</sup>. Caskey ve Pryce gibi bilim adamları ise farklı bir görüşle, jips taşıdan yapılmış bu heykellerin yerli Mısır alabasterinden Hellenler tarafından yapıldığını öne sürmektedirler<sup>137</sup>.

Tüm bu tartışmalarla beraber, Hellen dünyasında bulunan en erken tarihli kurosaların yıpranmış torso ve başları, hem tanımlanmalarını hem de tarihlendirilmelerini güçleştirmektedir. Bu bağlamda, kurosalarla olan benzer yönleri nedeniyle, mermer kurosulardan daha erken tarihli olan birkaç bronz erkek heykelciğini kısaca değerlendirmek yerinde olacaktır. Bir bacağın önde tasvir edildiği, frontal pozisyondaki ilk heykeller, geometrik özellikleriyle VIII. yüzyıla aittir<sup>138</sup>. VII. yüzyılın ilk çeyreğine ait, benzer bir frontaliteye, fakat daha canlı bir yapıya sahip olan Olympia'daki kemerli savaşçı heykelleri, Erken Arkaik Dönem'in önemli örnekleri

---

<sup>132</sup> Jenkins, fig. 3.

<sup>133</sup> Jenkins, 163- 78.

<sup>134</sup> Jenkins'ten referans alınmıştır, bkz. Jenkins, 168.

<sup>135</sup> Jenkins, fig. 8.

<sup>136</sup> A. Hermery, *Catalogue des Antiquites de Chypre*, Paris 1989, 51- 57, cat. 66- 67.

<sup>137</sup> N. Pryce, *Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities of the British Museum*, 1928, vol. I, pt. 1.

<sup>138</sup> G. M. A. Richter, *Kouroi, Archaic Greek Youths*, Newyork 1960, 26, fig. 3- 5.

olarak gösterilebilir<sup>139</sup>. Delphi'den gelen bronz heykelcik ise, en erken kuroslar ile ilgili olarak, belki de en önemli heykelciktir. VII. yüzyılın ortasına tarihlenmiş bu heykelcik, öncüllerine göre daha doğru bir proporsiyona ve daha doğal bir yapıya sahiptir<sup>140</sup>. Bu heykelin en önemli özelliği bir kemere ve oriantalizan özellikli bir başa sahip olmasıdır. Bu tip kemerler VII. yüzyılın ortası ve ikinci yarısına ait birçok figürde görülmektedir<sup>141</sup>. Hellen dünyasında bu zamana kadar bulunmuş en erken tarihli mermer kuroslar, Delos'tan gelen iki adet örnektir. Bunlardan ilki, son derece aşınmış, çok düz konturlara sahip ve en erken kuros heykeli olarak değerlendirilen bir örnektir. Figür, Nikandre Heykeli ile karşılaştırılarak VII. yüzyılın ortasına tarihlenmiştir<sup>142</sup>. İkinci örneğin torso ile beraber başı da korunmuştur. Heykelin önemli ayrıntıları, belindeki kemer, üçgen bir yüz ve arkada şişkin bir şekilde tasvir edilmiş kütsel saçlarıdır<sup>143</sup>. Delphi bronz heykelciği ile bu Delos Kurosu benzer bir şekilde kemerlidir. Bu heykel Richter tarafından VII. yüzyılın üçüncü çeyreğine, Boardman tarafından ise, son çeyreğine verilmiştir. Boardman, Delphi bronz heykelciğini Dedalik olarak değerlendirmiş ve buna dayanarak tanımlanamayan bu en erken dönem kuroslarının da Dedalik teknikte yapılmış olabileceğinden bahsetmiştir<sup>144</sup>. Buna karşın Levin, bu tür saç şeklinin Mısır tarzı peruğun stilize edilmiş bir versiyonu olduğunu çeşitli örnekler ile göstermiştir<sup>145</sup>.

Şüphesiz Delphi bronz heykelciğinde hem Mısır, hem de Suriye kökenli, Dedalik stilin etkisinin beraber görülmesi şaşırtıcı olmasa gerektir. Nitekim her iki stil de komşudur ve Hellen dünyasına yakın dönemlerde etki etmiştir. Belki de burada, bu araştırmacılar tarafından gözden kaçırılan en önemli nokta, Delos heykelinin kütsel saç şeklinin, Mısır'ın Sais Dönemi erkek heykellerinin saç şekilleri ile neredeyse bire bir benzer olmasıdır<sup>146</sup>. Buradaki Mısır etkisi açıkça görülmektedir. Bunun yanında kemerin Girit ve buna bağlı Dedalik stilde yoğun olarak kullanılması, kemerin Dedalik stil kökenli bir aksesuar olduğu anlamına gelmemelidir<sup>147</sup>. Nitekim VIII. yüzyılın ikinci

---

<sup>139</sup> Richter 1960, 26, fig. 5- 6.

<sup>140</sup> Richter 1960, 26, fig. 14- 16; Boardman 2001, fig. 57.

<sup>141</sup> Richter 1960, 52.

<sup>142</sup> Richter 1960, 27, fig. 20- 21.

<sup>143</sup> Richter 1960, 27, fig. 22- 24; Boardman 2001, 28, fig. 58.

<sup>144</sup> Boardman 2001, 27.

<sup>145</sup> Levin, 24-27, pl. 9, fig.16-23.

<sup>146</sup> Delos heykelinin saç şeklini, Mısırlı benzerleri ile karşılaştırmak için bkz. Levin, pl. 6, fig. 4- 6, pl. 7, fig. 9.

<sup>147</sup> Boardman, kemerin Girit kökenli olduğunu ve belki de adalardaki ilk atölyelerin Girit'li ustalar tarafından kurulmuş olabileceğinden bahsetmiştir. Bkz. Boardman, 27.

yarısına ait birçok heykelcik, primatif de olsa böyle kemerlere sahiptirler<sup>148</sup>. Kuroslar arasında tam anlamıyla Dedalik stil etkisi altında yapılmış olan tek örnek Delphi'den gelen ve 580- 570 yıllarına tarihli Kleobis ve Biton'dur. Bu heykellerin yabancı heykeltıraşlar tarafından yapıldığı düşünülmüştür<sup>149</sup>. Bununla beraber, Bu iki Delphi heykeli, bir kutsal alanda bulunmuştur ve İonialıların Mısır ile bağlantı kuran ilk Hellenlerdir<sup>150</sup>.

Delos'da bulunan Nikandre Heykeli'ne ait yazıtta, “ *Kadınlar arasında seçkin Naxos'lu Deinodikes'in kızı*” yazmaktadır. Bu yazıt, buradaki erken kuros ile aynı tarihlere ait olan Nikandre heykelinin Naxos üretimi olduğunu düşündürmüştür<sup>151</sup>. Delos dışında böyle erken örnekler, VII. yüzyılın son çeyreğine tarihli, Thera kurosuları ve biraz daha geç tarihlenen kolosal Naxos Torsosu'dur. Thera kurosalarının mezarlıklarda bulunması ve bunlar arasındaki bir örneğin Delos dışındaki tek kemerli kuros olması ilginç bir durum olarak görülmüştür<sup>152</sup>. Peloponnesos ve Kuzey Yunanistan'da, VII. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğine ait az sayıdaki örnek de mevcuttur<sup>153</sup>. Son olarak Samos'ta, böyle erken tiplere ait olduğu düşünülen, küçük parçalar halinde birçok örnek ele geçmiştir<sup>154</sup>. Samos'un VIII. yüzyıldan itibaren çok önemli bir kutsal alana sahip olması ve burada Orientalizan ve Mısır etkilerinin yoğun olarak görülmesi, mermer kaynaklarına sahip Kykladlar'la olan bağlantısı, Naxos'un ise çok önemli mermer yataklarına sahip olması ve çok yakınındaki Delos Kutsal Alanı ile olan ilişkisi, kurosaların doğuş yeri tartışmalarında bu iki yeri biraz daha öne çıkartmaktadır. Bu yerin kuzey Peloponnesos olduğu ile ilgili görüş ise, Korinth'in doğuyla en erken irtibata geçen şehirlerin başında gelmesine dayanılarak savunulmaktadır. Fakat burada mermer yataklarının olmaması, bulunan kurosaların ancak 9- 10 adet olması ve Geç Arkaik Dönem'e kadar heykellerin burada kireç taşından yapılmış olması, bu tezi güçsüzleştirmiştir<sup>155</sup>. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda, en erken kurosaların doğuş yeri olarak Delos, Naxos ve Thera en büyük adaylardır. Belki de, Samos da bunların arasına katılabilir, fakat bunun için yeterli olabilecek gözle görülebilir kanıtlar henüz ortaya çıkartılmamıştır.

<sup>148</sup> Boysal, fig.5, 7,17; Boardman 2001 fig. 5, 7,17.

<sup>149</sup> Ridgway 1977, 47; Richter 1960, fig. 78- 79.

<sup>150</sup> Bu konu hakkında bkz. IV. Bölüm.

<sup>151</sup> Richter, 27-28.

<sup>152</sup> Boardman 2001 28. fig. 60-61.

<sup>153</sup> Richter, 28.

<sup>154</sup> E. Buschor, *Altsamische Standbilder, II*, 1934, pl. 23, fig. 72, 73, 75.

<sup>155</sup> Ridgway 1977, 32- 33.

VI. yüzyılda bu heykeller, diğer adalara, Batı Anadolu'ya ve Kıta Yunanistan'a, kısa bir sürede yayılmıştır. Girit'te ise bu tür heykellere rastlanmaması, Girit'te mermer yataklarının olmaması ve erkek çıplaklığının burada tiksindirici olarak görülmesiyle ilgili görülmüştür<sup>156</sup>.

Hellen heykeltraşlığı için bölgelerin coğrafi konumları da çok önemli olmuştur. Hellen şehir devletlerini dağlar ve denizler ayırıyordu. Heykeltraşlığın kökeni, Hellen dünyası için ne kadar aynı olsa da, bu durum bölgesel farklılıkların ortaya çıkmasına engel olmamıştır<sup>157</sup>. Hellenli kolonistler ve belki de tüccarlar sayesinde kuroslar, Akdeniz'in uzak bölgelerine de yayılma şansı bulmuşlardır. Bunlar; Olbia, Propontis (Marmara Denizi), Makedonya, Trakya, Kuzey Afrika kıyısındaki önemli Hellen kolonisi olan Kyrene, Sicilya, Güney İtalya, İspanya ve Yugoslavya'dır. Bazı Kyklad adaları, Samos, Khios, Rhodos, Thasos, Euboia, Aigina, Korfu gibi adalarda az ya da çok olmak üzere Ionik ve Kykladik stilde, birçok kuros bulunmuştur. Bunların hangilerinin ithal mal olduğu konusu da önemlidir. Tüm Peloponnessos'ta sadece dokuz ya da on kuros bulunmuştur. Bundan başka Epidauros'da bulunan bir kurosun Ionia'dan ithal edildiği belirlenmiştir. Sparta, savaşçı heykelleri gibi birçok heykeli Arkaik Dönem'de ürettiği halde, hiç kuros üretmemiştir. Bu tip farklılıklar, şehirlerin kimlikleri ile ilgili olmalıdır. Örneğin, şehirlerin bir kutsal alana sahip olup olmadıkları önemlidir. Attika ve Boeotia çok fazla kuros üretmiştir. Attika'dan otuzun üzerinde, Ptoon Kutsal Alanı'nda ise 120 kadar kuros ele geçmiştir. Attika'da bulunan kurosların çoğu aristokrat sınıfın yaşadığı Mesogeia'dan ve mezarlıklardan gelmiştir<sup>158</sup>.

### 3.2. Kuros İkonografisi

“Kuros” kelimesinin kökeni, Antik Yunanca'nın Ionia lehçesindeki “κοῦροζ” dur. Bu kelimenin, Attika lehçesindeki hali ise, “κοροζ” dur. Bu sözcük *genç erkek* anlamına gelmektedir<sup>159</sup>.

İlk zamanlarda bu en erken Hellen heykelleri Apollon'un tasvirleri olarak kabul edilmiş, fakat daha sonraları bu heykellere ait bir atribüt<sup>160</sup> olmadıkça bunların

---

<sup>156</sup> Steward, 12.

<sup>157</sup> Richter 1970, 23.

<sup>158</sup> Ridgway 1977, 47.

<sup>159</sup> H. G. Liddell- R. Scott, *A Greek – English Lexicon*, Oxford 1968, 198.

<sup>160</sup> 525/510 yıllarına tarihli, Piraeus'dan gelen böyle bir heykelin sol elinde yay, sağ elinde phiale tuttuğu

Apollon'a ait olamayacağı düşünülmüştür<sup>161</sup>. Bununla beraber, bazı bilim adamları, en azından bu heykellerin en erken tiplerinin, Apollon tasviri olduğu konusundaki görüşleri devam ettirmişlerdir.

Ridgway'a göre, en erken kuroslar sıradan heykeller olmayıp, Apollon'u temsil ediyordu. VII. yüzyılın ortasında Hellenli gezginler, Mısır'dan heykeltraşlık ile ilgili yeni bilgiler ve teknikler almışlardı. Çünkü bu yeni teknik, erkek heykelleri yapmada bir ihtiyaca karşılık olarak alınmıştı. Bu ilk heykeller, herhalde tanrı Apollon'un tanrısal bir erkek olarak betimleme amacı sonucunda ortaya çıkmıştı. Ridgway'ın bu görüşünde, Naksos Apollonu çıkış noktası olmuştur. Ona göre, belki de ilk kuros Delos'ta Naksoslular tarafından Apollon'a adanmıştı. Parçalar ilk kez 1416 yılında görüldükten sonra, 1835 yılında L. Ross tarafından tekrar keşfedilmişti. Bu ilk örnek, tipik bir kuros değildi. Bir kemere sahip olan heykelin sol elindeki delik, onun bir atribüt "olasılıkla bir kâse" tuttuğunu gösteriyordu. Bu heykel diğer kurosların da Apollon heykeli olduğu fikrini vermiştir. Homeros'un Apollon'a olan hymnoslarında onun atletik ve uzun saçlı olduğundan bahsedilir. Antik kaynakların, bu heykellerin Apollon'un en erken imgeleri olduğu konusundaki bilgiler de, bu tezi kuvvetlendirmiştir. Özet olarak Ridgway'a göre, kuroslar tam anlamıyla olmasa da sütunvari bir şekilde 650 dolaylarında Apollon'un simgeleri olarak ortaya çıkmış, daha sonraları Mısır'dan alınan teknik ile geliştirilmişlerdir. Mısır'da tekniği ile yapılmış olan bu erken kuroslar, Apollon'un imgeleri olarak kabul edilebilir<sup>162</sup>.

Steward'ın da aynı konu hakkındaki çıkış noktası, Delos kolosal heykeli ile kemerli heykeldir. Ona göre, bu heykellerin Apollon'a ait olabileceği görüşü, Naxos Apollonu göz önüne alındığında daha akla yatkındır. Naxos Apollon'u kemerlidir ve bir elinde phiale olması büyük ihtimal olan, disk şeklinde bir nesne tutmaktadır. Aynı betimler Apollon'un kült heykelinin tasvir edildiği sikkeler üzerinde de mevcuttur. Diğer kurosların çoğu Apollon'a ait kutsal alanlardan gelmiş olmalarına rağmen bu heykelleri salt Apollon kültüne bağlamak yanlış olur. Nitekim bu heykeller Sounion gibi Poseidon ve Samos gibi Hera'ya<sup>163</sup> ait olan, tanrı ve tanrıçalara ait diğer kutsal

---

düşünülmektedir. W. K. Wallenstein, *Korinthische Plastik des 7. und 6. Jahrhunderts vor Christus*, Boon 1971, Taf. 29, 5.

<sup>161</sup> Lullies, 24; Richter 1960, 1-2; Boardman 2001, 26-27.

<sup>162</sup> Ridgway 1977, 27, 38, 45, 57.

<sup>163</sup> Ayrıca Argos Hera tapınağında bulunmuş olan kuros için bkz. J. L. Caskey & P. Amandry, "Investigations at the Heraion of Argos, 1949" *Hesperia* 21(1952), 176- 179, Pl. 45.

alanlardan da gelmiştir. Bununla beraber kemer Apollon'un bir atribütü olarak kabul edilir<sup>164</sup>.

Bu tanrı, bu dönemde, Delphoi, Delos ve Batı Anadolu'da da Artemis ile beraber çok önemlidir. Kurosların çoğu kutsal alanlardan gelmiş olmak ile beraber, bunların büyük çoğunluğunu Apollon'a ait kutsal alanlardan gelen örnekler oluşturmaktadır. Bunların bazıları Apollon tapınaklarının içinde bazıları da dışarıda tanrıya adak taşır durumda betimlenmişlerdir. Bu heykellerin, Apollon kutsal alanlarında, insan figürleri olarak törensel bir anlam ile yer almış oldukları genel bir şekilde ifade edilebilir<sup>165</sup>.

Kanonik olarak kuroslar herhangi bir atribüt taşımazlar. Bununla beraber bazı tipler özel subjelerle betimlenmişlerdir. Bunlar çoğunlukla ellerinde mortal tutarlar ve yalnızca bu tipteki heykeller gerçek anlamda Apollon'un tasvirleri olarak kabul edilmektedir<sup>166</sup>. Bu konuyla ilgili ilginç bir durum, bu heykellerin, Apollon'a ait kutsal alanlar dışında, bir de Sunion gibi Poseidon'a ait bir kutsal alanda da bulunmuş olmasıdır. Aynı zamanda bu heykeller Samos'ta olduğu gibi tanrıçaya ait bir kutsal alanda da kayda değer bir sayıda bulunmuştur. Bu heykeller eğer bulundukları kutsal alanın tanrısına ait heykellerse, Sunion kurosları neden sakalsızdır? Nitekim Poseidon tasvirleri sakallıdır. Bu durum kurosların bu tanrı ile ilişkili olmadığına açık bir kanıt olarak görülebilir. Eğer bu heykeller Apollon tasvirleri ise, Poseidon ve Hera gibi tanrı ve tanrıçaların kutsal alanlarında ne işleri vardır? Bu saptamalar ile beraber, örneğin resim sanatında Apollon'a ait tasvirler çoğunlukla çıplak ve her zaman sakalsız betimlerdir. Resim sanatındaki diğer tanrı betimlerinden hiçbiri, Apollon tasvirlerinde olduğu gibi kuroslara bu kadar benzemezler. Ayrıca, kurosların büyük çoğunluğunun Apollon kutsal alanlarında bulunması, bu dönemde Apollon kültürünün Hellen dünyasında çok geniş bir şekilde yerini alması ve buna bağlı olarak tanrıya ait kutsal alanların sayıca fazlalığı ile ilişkilendirilebilir. Kurosların neredeyse tamamına yakını Apollon betimleri olarak görülmemekle beraber, bu heykellerin Apollon kutsal alanları ile olan ilişkilerini değerlendirmek gerekmektedir. Bu konu ile ilgili olarak öncelikle Tanrı Apollon'u irdelemek yerinde olacaktır.

Antik kaynaklarda, Apollon ismi en erken olarak Iliada'da ortaya çıkar. Apollon'un bu erken dönemlerde cezalandırıcı tanrı kimliği ile ortaya çıktığını

---

<sup>164</sup> Steward, 109.

<sup>165</sup> Ridgway 1977, 38, 57.

<sup>166</sup> Boardman, 26, fig. 105; Steward, 109.

görmekteyiz<sup>167</sup>. Apollon adının Yunanca olmadığı genel olarak kabul edilmektedir<sup>168</sup>. Tanrının isminin, Hitit tanrısı “*Apulunas*”dan geldiği, köken tartışmasındaki görüşlerden biridir<sup>169</sup>. Başka bir görüşe göre, Apollon kimliği kuzeyden gelen Dorlar ile doğudan gelen oriantalizan etkilerin bir karışımı olarak ortaya çıkmıştır<sup>170</sup>. Erhat ve Özgünel’in tezleri ise bu tanrının Lykia kökenli olduğudur<sup>171</sup>. Bu iki yazarın görüşünü, belki de Homeros’un sözleri desteklemektedir: “*Ün salmış okçu Lykia’lı Apollon*”<sup>172</sup>. Bu tartışma ile ilgili burada ele alınan son teze göre de, bu tanrının kökeni Anadolu ve Girit’tir. Buna göre, Apolon’un annesinin ismi olan Leto, Karia dilindeki *Lada* “kadın” sözcüğü ile ilişkilendirilmiştir. Bununla beraber yalnızca Girit’te Leto adına düzenlenen bir şenlik vardır<sup>173</sup>. Thompson’a göre de, Apollon Delphoi’e Girit’ten, Girit’e de Anadolu’dan gelmiştir<sup>174</sup>. Diğer bir görüş ise, kolonizasyon hareketlerinden sonra doğunun etkisi ile Hellenler’in böyle bir tanrı ile karşılaşmış olabilecekleri üzerinedir<sup>175</sup>. Öyle görünüyor ki, Apollon’un kökeni daha eskiye ve doğuya gitsin ya da gitmesin<sup>176</sup>, tanrının Hellen Panteonuna girmesi, en azından Anadolu üzerinden olmuştur. VII. yüzyılın sonunda Apollon kültü çok yaygındır<sup>177</sup>. Burada, konu itibari ile tanrıya ait bilicilik merkezleri ve buna bağlı tanrının kâhin kimliği daha önemlidir. Kâhin tanrı Apollon adına kurulan kutsal alanların bir bölümü aynı zamanda birer bilicilik merkezidir. Çeşitli sorunlar karşısında insanlar kâhin tanrıya başvurmuşlardır. Bu başvurular sırasında kâhin, kehanet yorumcusu ve sekreter gibi çeşitli görevliler de işin içindedirler. Antik Dönem’de kutsal alanlardaki bu tip organizasyonlar ve biliciliğe olan ilgi buraları için büyük gelir kaynağı olmuş olmalıdır<sup>178</sup>. Belki de bu durumdan ötürü Apollon’a ait Klaros, Didyma, Erythrai ve Grynaion, gibi birçok kutsal alan, Ege coğrafyasında yerini almıştır. Bu konu ile ilgili belki de en güzel anlatım, Delos övgüsüdür:

---

<sup>167</sup> Homeros, I. 43-52.

<sup>168</sup> A. Erhat, *Mitoloji sözlüğü*, 1997, 44.

<sup>169</sup> C. Seltman, *The Twelve Olympians, Gods and Goddesses of Greece*, 1952, 111.

<sup>170</sup> G. Murray, *Five Stages of Greek Religion*, 1925, 71.

<sup>171</sup> Erhat, 45; C. Özgünel, *Smintheion, Troas’da Kutsal Bir Alan*, 2001, 8.

<sup>172</sup> Homeros, IV, 101, 119.

<sup>173</sup> M.P. Nilson, *Minoan-Mycenaean Religion*, 1927, 443-444.

<sup>174</sup> G. Thompson, *Tarih Öncesi Ege*, ( çev. Celal Üster, 1983 ), 324.

<sup>175</sup> Ridgway 1977, 26.

<sup>176</sup> Apollon’la benzer Yakın Doğu tanrıları için bkz.. B. Mutlu, *Efsanelerin İzinde Yakın Doğu’dan Kuzey Avrupa’ya*, 1965, 104; G. Guirand, “Assyro-Babylonian Mythology” *New Larouse Encyclopedia of Mythology*, 1978, 64; G. Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi, Eski Yakın Doğu’da Tanrı ve Tarih Hikayeleri*, ( çev. N. Muallimoğlu ), 1995, 36.

<sup>177</sup> Ridgway 1977 26.

<sup>178</sup> Şahin 1998, XI-XII, 24-28; Erhat, 48.

*“Senin olursa okçu tanrı Apollon’un tapınağı, görürsün, insanlar yüzlük kurbanlarla nasıl buraya gelir, nasıl toplanır insanlar burada ve dumanlar tüter yanan yağlı etlerden, hiç durmadan; madem senin toprağında hiç bereket yok, sen de beslenir semirirsin başka elden”<sup>179</sup>.*

Bu anlatıma bakıldığında, bu dönemde Apollon’a ait kutsal alanların neden bu kadar revaçta olduğu ve kurosaların neden en çok buralarda bulunduğu konusuna daha sağlıklı bakılabilir. Nitekim bu heykeller bu alanları, daha çekici ve etkileyici bir hale getiriyor olmalıdır. Bu kutsal alanlarda sergilenen kanonik tipteki kurosalar, Apollon’un imgeleri olmasalar da gençlikleri, canlılıkları ve fiziksel güzellikleri ile belki de gelen ziyaretçilerin mistik bir havaya girmelerine aracı oluyorlardı. Böyle bir havaya giren ziyaretçilerin ise sunularında daha cömertkâr olabileceği ön görülebilir. Benzer bir görüş ile Steward da, kurosaların genç olması ve Apollon ile ilişkilendirilmesini, bu kültüründe genç olması ve gençlik betimlemelerinin Apollon kültü ile beraber bu kültüre bir dinamizm katması ile açıklamaktadır<sup>180</sup>. Aynı zamanda, bazı kurosalar üzerinde bulunan “.....beni Apollon’a adadı” şeklindeki yazılar, bu heykellerin adak olarak da yaptırıldığını göstermektedir<sup>181</sup>.

Kutsal alanlar dışında kurosalar aynı zamanda mezarlıklarda da bulunmuştur. Attika mezarlarında bulunan bu heykeller, kahramanlık kültü içinde değerlendirilmişlerdir. Ölü erkeklerin mezarlarının başına dikilen bu kanonik törensel kurosaların, mezar sahibinin yaşı ile bir ilgisi olduğu düşünülmemektedir<sup>182</sup>. Bu figürlerin, ölen kişinin portresi olmaya çalışmadan, yitip gitmiş bir gençliğin ve gücün bir hatırası olarak, yakınları tarafından diktirilmiş oldukları düşünülmüştür<sup>183</sup>. Yunanistan’da Geometrik Dönem’de ve VII. yüzyılda kabaca şekillendirilmiş taşların, mezar anıtı olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Bununla beraber figürlü mezar stellerinden önce ve bu kaba mezar taşlarından sonra, mezar anıtı olarak kurosaların kullanıldıkları güçlü bir olasılık olarak görülmektedir. Nitekim kurosalar ait böyle birçok parça Attika mezarlarında ele geçmiştir<sup>184</sup>.

---

<sup>179</sup> Erhat, 48.

<sup>180</sup> Steward, 110.

<sup>181</sup> Bu konu hakkındaki daha geniş tartışma için bkz. Bölüm IV.

<sup>182</sup> Lullies, 24; Steward, 109; Ridgway, 59.

<sup>183</sup> Boardman 2001, 27.

<sup>184</sup> Boardman 2001, 27, 181.

Snodgrass, İ.Ö. 600- 570 yılları arasında, Attika’da mezar anıtı olarak kullanılan bu kurosuları, Attika’nın bu dönemdeki güçlü ve zengin ailelerine bağlamıştır<sup>185</sup>. Burada kurosların kökenine kısaca tekrar dönmek yerinde olacaktır. Mezarlıklarda bulunan Thera kurosuları, en erken jenerasyon içindedir. Bu durumda kurosların, Apollon’a ait kutsal alanlarda yoğun bulunmuş olmalarına karşın, Hellen dünyasında salt Apollon kültünün etkisi altında ortaya çıktıklarını söylemek iddialı olabilir.

Daha az değinilen bir görüş ise, kurosların Apollon ile beraber Dionysos’u da temsil ettiği üzerinedir. Buna göre, en ilkel kuros gerçekte bitkilerin cinidir (demon), ve bir krotrophoros’un (*nymphē-nysa*); (leto-lata- ana tanrıça latona) oğludur. Bu kuros eğitenler ve büyütenler küretlerdir. Daha sonra bu kuros Olympia tanrılarına verilerek Apollon ve Dionysos’a mal edilmiş ve giderek her yerde iki tanrının varlığına dönüşmüştür<sup>186</sup>. Fakat Dionysos’a ait tapınakların, Apollon’a ait kutsal alanlara nazaran çok kısır kalması ve Dionysos’a ait olabilecek bir kurosun kesin olarak bir atribüt ile ele geçmemiş olması bu görüşün doğruluğunu güçleştirmektedir.

Erken teorilerden birine göre bu heykeller, Hellenler tarafından, zamanından önce ölmüş genç erkekler için yaptırılmış törensel heykellerdir. Diğer bir teoriye göre, Attika kuroslarının kutsal alanlarda bulunmaması ve anatomik detaylarının abartılı olması, onların atlet ya da kahraman heykelleri olduğuna işaret etmektedir. Erken kurosların saçları uzundur ve omuzların üzerine düşer, bu durum benzer bir bakış açısıyla onların kahramanlık durumu ile ilgili bir başka teorinin de öne sürülmesine neden olmuştur<sup>187</sup>.

Steward ise, bu heykellerin, kahramanların tasvirleri olabileceğine dair görüşlerin Homeros, Plutarkhos ve Pausanias’ın anlattıklarına dayanılarak ortaya çıkmış olduğundan, fakat bunun için çok yeterli kanıtların olmadığından bahseder<sup>188</sup>.

Richter, kurosların, Arkaik Dönem Attikası’nda, Olimpiyat oyunlarının galipleri için de kullanıldığından söz eder<sup>189</sup>.

Bu teorileri irdelerken, bu dönem ve ardından gelen Klasik Dönem’deki bazı olayları ve durumları değerlendirmek, daha sağlıklı fikirlerin üretilmesine yardımcı olabilir. Attika kuroslarının kaslı olması, Attika’da VIII. yüzyıldan itibaren düzenlenen olimpiyatlar, Geç Arkaik Dönem’de kurosların özellikle kollarında yaratılmak istenilen

<sup>185</sup> A. Snodgrass, *Archaic Greece*, London 1980, 145- 46.

<sup>186</sup> Ch. Picard, *Ephése et Claros I-III*, Paris 1922, 408, dn. 1.

<sup>187</sup> Ridgway 1977, 51, 53, 67.

<sup>188</sup> Steward, 109.

<sup>189</sup> Richter, 1.

hareketlendirme çabaları, Attika kuroslarının mezarlıklar ile beraber Akropolis’de de bulunması ve nihayet Klasik Dönem’de, Attika’da aletleri ile betimlenen birçok atlet heykeli, en azından Attika için erken kurosların bazılarının ilk atlet betimleri olduğuna ait görüşleri destekleyici görünmektedir.

Kurosılara çok basit bir şekilde bakıldığında onların en belirgin özelliklerinin çıplaklık olduğu görülür. Bu heykellerin neden çıplak oldukları tam olarak açıklanamamakla beraber, bu konu ile ilgili bir görüş, onların atletik bir güzelliği ortaya koyarak ölümsüzleştikleri üzerinedir<sup>190</sup>. Buna benzer, fakat daha akla yatkın diğer bir görüşe göre ise, atletik yapılı genç erkeklerin, Hellenli sanatçılar için en güzel modeli oluşturmuş oldukları üzerinedir<sup>191</sup>.

Steward, bu konu üzerinde önemli yorumlarda bulunmuştur: Atletler ilk kez 720 yılında çıplak olarak koşmaya başlamışlar, daha sonra diğer branşlarda da atletler çıplak olarak mücadele etmeye devam etmişlerdir. Bununla beraber, erkek modeller ilk kez 400 yılları civarında kayıt edilmeye başlanmıştır. Atletlerin homoseksüel açıdan çekiciliği Hellen dünyasında oldukça fazladır. Bu durum heykeltıraşlar tarafından çok iyi kullanılmıştır. Örneğin Pindarmos, bununla ilgili olarak, atletik güzelliğin çekiciliğinden bahsetmiştir ( Nemean Ode 8. 1-5 ). Hellenli erkekler çoğunlukla biseksüeldir ve Olymposlular homoseksüel stile açıktır. Özellikle Apollon tanrısı bir atlet gibidir. Hellenli heykeltıraşlar heykellerinde güzel vücutları betimlemişlerdir. Bu betimlerde düşünce olarak güzel ya da daha güzel gibi kavramlar çok belirleyicidir. Fiziksel güzel vücutlardaki, proporsiyon ve organların simetrisi sürekli geliştirilmiştir. Hellenler’deki erkek şovenizmi ve homoseksüel eğilimler, erkek vücudunu kadın vücuduna göre daha ilgi çekici bir duruma getirmiştir. Bu durumda, erkek vücudunu işlemek, heykeltıraşlara daha cazip gelmiştir. Bunun yanında, Atina’daki erkek egemen yapıdan kaynaklanan namus ve kadın vücuduna saygı gibi kavramlar da bu konuda belirleyici olmuştur. Erkek çıplaklığı Myken’de yoktur ve erkekler de kadınlar gibi giyimlidir. Erkek çıplaklığı doğuda hoş karşılanmamaktadır. Kadın çıplaklığı ise Astarte figürlerinde olduğu gibi sıradandır. Nitekim Mısır heykelleri de giyimlidir. Kurosar ve koreler bu dönemde çok popülerdir. Homoseksüel zevklere hitap etmeleri, saç stilleri,

---

<sup>190</sup> Ridgway 1977, 53.

<sup>191</sup> Lullies, 8.

tanrılarla olan ilişkileri ve kutsal alanlara yerleştirilmeleri şüphesiz elit kesim için çok çekici olmuştur<sup>192</sup>.

Gerek resim sanatı, gerekse heykeltıraşlık sanatındaki çıplak erkek figürlerine bakıldığında, bunların gerçek insan formlarının kopyası olmadığı, çünkü idealize edilmiş oldukları söylenmektedir<sup>193</sup>. Bununla beraber, özellikle Atina eğitiminde müzik, atletizm ve fiziki insan güzelliğinin çok önemli olduğu ve “καλος καγαθος” “güzel ve iyi” gibi sözcüklerin bu anlayışı çok iyi temsil ettiği belirtilir<sup>194</sup>. Çıplaklık ile ilgili tüm bu yorumlara bakıldığında, bunların özellikle Kıta Yunanistan örnekleri ile ilgili oldukları görülebilir. Nitekim yumuşak hatlara sahip Ionia kuroslarının böyle bir idealist yaklaşımdan uzak oldukları çok açıktır. Çıplaklığın, doğudaki düşüncenin aksine, Hellen dünyasında ne kadar doğal sayıldığı, Herodotos’un sözlerinde görülmektedir:

*“ Zira Lydialılar’da, hemen bütün barbarlarda olduğu gibi, çıplak görünmek büyük ayıp sayılır, hatta erkekler için bile ”*<sup>195</sup>.

Kurosar sadece çıplak tiplerden ibaret değildir. Bunların yanında sayıca az olmak ile beraber giyimli tiplerde mevcuttur. Bu tip heykeller daha çok Anadolu ve Samos’ta bulunmuşlardır<sup>196</sup>. Sicilya’da bulunan benzer örnekler de yine Ion tarzındadır<sup>197</sup>. Ionia’daki bu heykellerin, önemli kişilerin heykelleri olduğu düşünülmüştür<sup>198</sup>. Paris Kurosu üzerindeki, “Ben Antenor’un oğlu Dionysermos’un” şeklindeki yazı, bu tezi destekleyici görünmektedir<sup>199</sup>. Bunun yanında Kleobis ve Biton, botları ile tasvir edilmişlerdir. Steward, belki de bu durumun, onların çiftçi ya da gezgin olarak betimlenmek istenmiş olması ile ilgili olabileceğini belirtmiştir<sup>200</sup>.

Kurosar, bir mevkii, yaş, meslek ya da köken hakkında bilgi vermezler. Onlar sadece çıplak ve atletik vücutlara sahip erkeklerin imgeleridir. Bu heykeller yalnızca erkek bedeninin fiziksel kopyaları değil, aynı zamanda taşın yaşama geçirilmiş şekli

---

<sup>192</sup> Steward, 34, 52, 79, 110.

<sup>193</sup> Carpenter, 43.

<sup>194</sup> Carpenter, 25.

<sup>195</sup> Herodotos, I, 10.

<sup>196</sup> E. Akurgal, *Die Kunts Anatoliens*, Berlin 1961, r.193- 197; G.Lippolt, *Die Griechische Plastik*, 1950, pl.14, fig.3; Boysal, r. 70-73.

<sup>197</sup> Ridgway 1977, 75.

<sup>198</sup> Ridgway 1977, 75.

<sup>199</sup> Boardman 2001, Fig.174.

<sup>200</sup> Steward, 109.

olarak ta düşünölmüştür<sup>201</sup>. Antik Dönem'deki inançlara göre bu heykeller, bir insan gibi, olağanüstü bir şekilde, kendi kendilerine konuşma ya da hareket etme özelliklerine sahiptirler<sup>202</sup>. Kurosların VI. yüzyılda canlı ve neşeli bir şekilde tasvir edilmiş olmaları ile ilgili olarak, bu durumun, bu heykellerin salt dinsel bir anlayışla yapılmadıklarını ortaya koyabileceği üzerine bir yorum getirilmiştir<sup>203</sup>. Buna rağmen, bu dönemde Arkaik gülümsemenin bir tercih mi, yoksa tekniksel bir yetersizlik mi olduğu ile ilgili belirsizlik, bu görüşün kabul edilebilirliğini zayıflatmaktadır.

Diğer bir sorun bu mermer Arkaik erkek heykellerinin kült heykeli olarak kullanıp kullanılmaması ile ilgilidir. Genel görüş, Arkaik mermer heykellerin, kült heykeli olarak kullanılmadığıdır. Bu dönemde kült heykellerinin büyük ihtimalle ahşaptan olduğu düşünölmektedir. Mermer kült heykelleri ancak V. yüzyılın sonunda yapılmaya başlanmıştır<sup>204</sup>.

Konu itibari ile ikonografik açıdan değerdendirmesi en kritik olan kuros tipleri, sunu taşıyanlardır. Bu tipler hakkındaki en kapsamlı yorumlar, Ridgway tarafından yapılmıştır. Sunu taşıyan kuroslar hakkında, bazı yorumlar yapmadan önce, Ridgway'ın bu konu hakkındaki görüşlerini bir özet halinde vermek yerinde olacaktır.

*“Bir grup kuros bazı objeleri ya da hayvanları taşımaları ile diğer kuroslardan farklıdır. Böyle olmaları ile beraber saç stilleri, çıplaklıkları gibi birçok yönden bulundukları bölgelerin diğer kurosları ile aynı özelliklere sahiptirler. Bunların Anadolu ve adalarda ortaya çıktığı düşünölmektedir. Attika'daki hayvan taşıyan tek örnek ise moskhophorosdur ki o da bir kuros değildir. Diğer yandan Didyma, Klaros ve Samos'tan birer örnek, bir kanona sahip değildir ve onları kuros olarak nitelendirmek belki de hatalı olabilir. Bu tip kuroslar genellikle önde göğüsleri üzerinde bir hayvan taşırlar. Hayvanı iki kolları ile kavramaktadırlar ve kollar az ya da çok aynı seviyededirler. Didyma'dan gelen bir örnekte hayvan vücudun alt tarafında tasvir edilmiştir ve sanki aşağıya doğru kayıyormuş gibi görölmektedir. Öyle ki hayvan, kurosun genital bölgesine kadar inmiştir. Thasos'taki Gigantik Kriophoros, koçu vücudunun sağ üst tarafında*

---

<sup>201</sup> Lullies, 24.

<sup>202</sup> Boardman 2001, 32.

<sup>203</sup> Ridgway 1977, 28.

<sup>204</sup> Ridgway 1977, 39.

*taşımaktadır. Taşınan metaryel ya da hayvan, heykelin bir parçası gibi heykelle beraber oyulur ve torsoyla birleşiktir. Fakat çoğunlukla kırık ve parçalanmış bir şekilde korunmuşlardır. Bir Samos kurosunun erken rekonstrüksiyonunun yanında bir buzağı ile betimlenmiş ve bu mitolojik bir grup olarak değerlendirilmiştir “belki de Theseus ve Minatauros”. Bu yorum şüpheli olsa da, figürün kollarındaki kas olayı ve saçların görüntüsü, Attika’daki yoğun kahramanlığı akla getirir. Bunun dışında Kamiros ve Naukratis’te bulunmuş olan hayvan taşıyan kireç taşı heykeller de mitolojik olarak Herakles ya da avcı heykelleri olarak nitelendirilmişlerdir. Erythrai’den gelen bu tür küçük heykelcikler ise yayınlanmamıştır. Önemli bir sorun bu sunu taşıyan heykellerin, sunuyu getiren dindar insanların betimleri mi yoksa sunuyu almış olan özel hayvanlarla beraber betimlenmiş tanrının heykelleri mi olduğudur. Bu ikinci görüş, Klaros ve Didyma kurosuları için biraz zor olsa da, Thasos Kriophorosu için geçerli olabilir. Çünkü onun boyutları sıra dışıdır ve saçları bölünmüştür. Moskhophoros ise kesinlikle bir insan betimidir ve kurbanı arka tarafta omuzları üzerinde taşır<sup>205</sup>.*

Sunu taşıyan kuros heykellerinin üzerinde, açıklayıcı yazılı bilgilerin olmayışı, onların neyin betimleri olduğu hakkındaki sorunun kesin olarak cevaplanmasını engellemektedir. Bu durum bu tipteki kuros heykellerinin, sunuyu getiren genç erkeklerin betimleri olabileceğini akla getirmektedir.

İonia’da, bu tür farklı heykellerin ( giyimli, kurban taşıyan ) yoğun olarak üretilmesi, onların Kıta Yunanistan ve Kyklad örneklerinden daha farklı bir anlayışla yapıldıklarını açıkça göstermektedir. Tabii bunu İonia Bölgesi’nde üretilen diğer kanonik tipler için söylemek mümkün değildir. Ama en azından, kurban taşıyan tiplerin Batı Anadolu’daki, kutsal alanlarla bağlantılı olarak ele geçmesi, onların bu bölgede törensel bir amaç ile yapıldıklarını şüphesiz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bir başka görüşe göre, kurosar çok pahalıya mal oluyordu ve müşterileri çok üst sınıftan insanlardı. Bu heykellerin farklı bölgelerde farklı stillerde yapılmalarının nedeni ise, bu bölgelerin farklı estetik anlayışlarından kaynaklanmaktaydı<sup>206</sup>. Bununla

---

<sup>205</sup> Ridgway 1977, 73-74.

<sup>206</sup> Steward, 110.

beraber, bu heykellerin farklı stillerinin nedenini, sadece bölgelerin farklı estetik anlayışlarına bağlamak, eksik bir açıklama olabilir. Kurban taşıyan, giyimli ya da yumuşak hatlı kanonik tiplere sahip olan, Doğu Hellen dünyasının estetik anlayışının arkasında, onun jeopolitik ve buna bağlı sosyolojik durumunu da göz önüne almak daha doğru olacaktır<sup>207</sup>.

Son olarak, kurosların anlamları esas olarak geldikleri Yakın Doğu ve Mısır'da aranılabilir. Bu dönemde Mısır'da birçok şeyin betimi olan çok çeşitli heykeller mevcuttur. Bunlar arasındaki bir örnek kuroslara benzerliği ve üzerinde taşıdığı yazıt ile konu hakkında yardımcı olabilecek niteliktedir. Bu örnek, kuroslara benzerliği açısından, Mısır'daki erkek heykelleri arasındaki en iyi örneklerinden biridir ve İ. Ö. VII. yüzyılın ortasına ait bir eserdir. Heykelin bir bacağı öndedir, başta geniş bir peruk vardır ve heykel uzun bir etek giymiştir. Yüzde bir gülümseme vardır. Kemer yoktur. Elinde tanrısı için bir şey tutmamaktadır. Öndeki ve arkadaki yazıtlarda “ *Karnak'taki Amun'un ve Sobek'in elçisi olan vaftiz babasının oğlu Djed-knonsu-iuf-ankh*” ifadesi kullanılmıştır<sup>208</sup>. Yazıttan, bu heykelin önemli bir genç erkeği temsil ettiği anlaşılmaktadır. Hellen dünyasında bulunan örneklerin böyle açıklayıcı yazıtlara sahip olmaması ile beraber, en azından Mısırlı benzerlerinin genç erkekleri temsil ettikleri söylenebilir. Bu durumda, kurosların Mısır kökenli olduğu kabul edildiği takdirde en azından doğal insan boyutlarındaki Hellen örneklerinin, önemli kişiliklerin betimleri olsun ya da olmasın, genç erkek imgeleri olduğu da mantıksal bir bakış açısı ile kabul edilebilir.

Tüm bu tartışmalar sonunda, farklı bölgelerden ve farklı alanlardan ele geçen farklı tipteki kurosların tümünün, ikonografik açıdan tek bir şeyi ifade ettiklerini söylemek pek mantıklı görülmemektedir. Bu tiplerin ayrı ayrı, bir atletin betimi, ölmüş bir kişiyi temsil eden bir imge, dini törenlerle ilgili genç bir erkek ya da elindeki bir atribütle bir tanrı tasviri olması mümkündür. Nitekim buna benzer bir çeşitlilik Mısır için de geçerlidir.

---

<sup>207</sup> Bu konu hakkındaki daha geniş tartışma için bkz. “İonia” bölümü.

<sup>208</sup> Bothmer, 31, fig. 53-55.

### 3.3. Teknik

Heykeltraşların materyalleri arasında, kil, kireçtaşı, mermer, bronz, demir, gümüş, altın, fildişi ve diğer değerli taşlar bulunur. Bu materyallerin seçiminde bölgelerin becerisi ve bu materyal kaynaklarının bölgede olup olmadığı belirleyici faktördür<sup>209</sup>. Tüm bu materyaller, çeşitli heykeltraşlık ürünlerinin yapımında farklı tekniklerle şekillendirilmiştir. Bunlar arasında, en azından günümüze kadar gelebilmiş, Hellen Heykeltraşlık sanatına ait olan doğal ve daha büyük boyutlardaki insan heykelleri, bronzdan, kireçtaşından ya da mermerden yapılmıştır. Bu materyaller arasında ahşabın da olduğuna dair bazı izlerin bulunmasına rağmen, böyle büyük boyuttaki hiçbir heykel, bu materyalin dayanıksız yapısından dolayı günümüze kadar ulaşamamıştır. Bronz ise eritilerek tekrar kullanılabilen bir materyaldir. Mermer, tüm bu materyaller arasında, büyük boyutlu heykel yapımında kullanılan en önemli malzeme olmuştur. Figürler ve kâşelerden oluşan birçok mermer materyal, Kykladlar, Girit, Batı Anadolu ve Kıta Yunanistan'da, Neolitik Dönem ve Bronz Çağı boyunca kullanılmıştır<sup>210</sup>. Mermerin Ege coğrafyasında heykeltraşlık sanatı için en önemli materyal olmasının başlıca sebebi, bu bölgenin yoğun mermer yataklarına sahip olmasıdır. Bu yataklar, Ege'nin güneyinden kuzeyine tüm bölgeye yayılmış olup farklı cinslerdeki mermerlere sahiptir. Mermer yatakları açısından zengin olan en önemli bölgeler ise Naxos, Paros, Hymettos ve Pentelikon'dur. Bunlardan Naxos iri grenli ve pırıltılı, Paros iri grenli olmasına rağmen daha kristalli ve şeffaf, Hymettos ince grenli ve gri, fakat bazı yerlerde mavimsi, Pentelikos ise daha sıkı yapılı ve yarı şeffaf mermer cinslerine sahiptir. Bunların dışında Skyros, Tenos ve Khios mermerleri renklidir. Melos sadece beyaz mermere sahip olan tek Kyklad adasıdır. Marmara mermeri hafif, beyaz ve az kristallidir. Rhodos örnekleri kristalli değildir, sarımtıraktır ve mermerden çok kireç taşı olarak nitelendirilmiştir. Girit'te mermer olmasına rağmen çok kötü bir kaliteye sahiptir.

Doğu Ege adalarında ve Batı Anadolu'da da mermer yatakları olmasına karşın, buralarda bulunan mermer objelerin kökenleri belli değildir. Batı Anadolu'daki mermer

---

<sup>209</sup> Steward, 36.

<sup>210</sup> D. Theochares, "Nea Makri, eine grobe neolitische Siedlung in der Nahe von Marathon", *AM* LXXI (1956) 25, fig. 45; S. Lyloyd and J. Mellaart, *Beyce Sultan I* (1962) pl. XXXII; J. R. Mertens, "Master and Masterwork, in Elucidating The Earliest Greek Art", *Internationales Symposion anläßlich des 150. Geburtstages von Adolf Furtwängler*, MEISTERWERKE (Freiburg 2003), 83- 88, fig. 1- 2.

yatakları Samos, Teos, Belevi, Ephesos, Priene ve Bafa'da tespit edilmiştir. Thasos, Naxos ve Paros'dan alınan örnekler, adalardaki mermerlerin daha taneli olduğunu göstermiştir. Bu ada mermerleri arasındaki bir ikinci cins daha kristalli olup Thasos çevresinden gelir. Arkaik Dönem'in erken safhalarında bu iri grenli mermer cinsleri kullanılmıştır.

Naxos mermeri ilk ünlü mermer olup Attika'ya ihraç edilmiş ve Paros ile Pentalikon mermerinden önce burada kullanılmıştır. Erken dönemlerde Mısır gibi uzak bölgelerde bulunan bazı mermer materyallerin Kyklad stili olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bununla beraber jeolojik ve mikroskopik incelemeler ile tüm bu mermerlerin kimliklendirilmesi hala şüphelidir<sup>211</sup>. Erken dönemlerde başta Naxos olmak üzere Kyklad mermerlerinin kullanımından başka, Boeotia'daki örneklerin gösterdiği üzere bazı lokal mermer kaynakları da kullanılmıştır. Hymetian ve Pentelik mermerler ise ancak VI. yüzyılın ortalarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. Bunlardan Pentelikon mermeri ise, 500' den itibaren yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır<sup>212</sup>. Erken Arkaik Dönem Kurosuları'na bakıldığında Boeotia ve Samos dışındaki tüm örneklerin, Kyklad mermerinden yapılmış olduğuna dair kanıtlar ortaya konulmuştur<sup>213</sup>.

Mermerden heykel yapma, mermer ocaklarında mermer blokların çıkarılmasından, heykel üzerindeki en son ayrıntıların yapılmasına kadar aşama aşama gerçekleştiriliyordu. Heykel yapmanın başlangıç aşaması olan, mermer ocaklarından ağır mermer blokların çıkarılmasıyla ilgili farklı görüşler vardır. Birinci görüşe göre, İlk önce kayalar yarılıyordu ve bunlar büyük parçalardı. Bu işlem sivri tokmaklar ve takozlar ile yapılıyordu. Daha sonra koparılan bu parça üzerine, heykelin kaba konturları bir delgi ile işleniyor ve en son aşamada heykel delgiler, keskiler ve zımparalarla oluşturuluyordu<sup>214</sup>. Buna benzer ikinci bir görüşe göre de, kuru ahşaptan ıslatılınca şişen takozlarla mermer ocaklarından büyük bloklar koparılıyor ve istenmeyen parçalar delgi yardımıyla birbirine yakın olarak açılan deliklerin oluşturduğu çizginin kırılması ile bloktan koparılıyordu<sup>215</sup>. Farklı bir görüşe göre ise, heykel yapmanın başlangıç aşaması olan, mermer ocaklarından ağır mermer blokların çıkarılmasında özel aletler kullanılıyordu. Delik açmak için bir tür el matkabı olan delgi

<sup>211</sup> C. Renfrew – J. S. Peacey, “ Aegean Marble: A Petrological Study”, *BSA* 63 (1968), 45-61; B.

Ashmole, “ Aegean Marble: Science and Common Sence” , *BSA* 65 (1970), 2.

<sup>212</sup> Richter 1960, 7.

<sup>213</sup> Boardman 2001, 28.

<sup>214</sup> Steward, 38.

<sup>215</sup> Boardman 2001,23.

kullanılıyordu. Bu alet mermer bloğun ana kayadan çıkartılmasını sağlıyordu. Heykel için çıkarılması uygun görülen dikdörtgen küp şeklindeki bir blok için belirlenen ölçüler doğrultusunda ana kayaya delikler açılıyordu. Kaynaktan çıkarılacak olan bloğun kenarları yaklaşık 4 cm genişliğinde bu alet ile bir çizgi şeklinde deliniyor ve bu çizgi daha sonra kolayca kırılarak blok çıkarılıyordu. Bu çalışma, bloğun çıkarılabilmesi için ancak kaya kenarlarında yapılabiliyordu<sup>216</sup>.

Mermer bloğun heykel yapmak için ayrılmış söz konusu parçasına karşılık olarak “*Plinth*” terimi kullanılmaktadır. Plinthin ilk şekli oval, geniş ve büyüktür. İkinci aşamada küçük ve dış konturları bellidir. Daha sonra gelen safhalarla heykel oluşturulur<sup>217</sup>.

Hellenler taşı oyma yöntemini Mısır’dan almıştır. Mısırlılar ise heykelleri üzerinde çalışmaya taş yataklarında başlıyorlardı. Ege coğrafyasında da, birçok tam bitirilmemiş heykel başta Naxos olmak üzere mermer yataklarında in-situ olarak bulunmuştur. Bununla beraber, heykeltraşların mermer yatağına bloklarını seçmek için geldikleri ve işe burada başladıkları kesin olarak bilinmemektedir<sup>218</sup>. Naxos Adası’nın kuzey noktasında bulunan Komiaki’daki mermer yatağında, tamamlanmamış 11 m boyunda bir kolosal erkek heykeli bulunmuştur. Blüemel, bu heykelin Dionysos’a ait olabileceğini söylenmiştir<sup>219</sup>. Naxos’daki Flerio yakınlarındaki bir başka mermer yatağında 5,55 m. boyunda çıplak, bitirilmemiş bir heykel daha bulunmuştur. Bu da diğer heykel gibi VI. yüzyılın ilk çeyreğine aittir<sup>220</sup>.

Snodgrass’a göre, Arkaik Dönem’de heykeltraşlar gezici olup, para karşılığında heykel yapmaktadırlar. Bu durum özellikle, Kykladlı heykeltraşlar için geçerlidir. Çünkü yaşadıkları bölgede çok kaliteli mermerler vardı. Ayrıca, yaşadıkları bölgenin imkânsızlıklarından dolayı çok daha az ücret talep etmekteydiler. Bu heykeltraşlar, kendi mermer yataklarına gidip, çalışmak istedikleri blokları taş ustasına bildiriyorlardı. Ya da heykeltraşlar ile taş ustaları aynı kişilerdi. Bir heykeli mermer yatağında bitirmek riskliydi. Çünkü heykeltraş, hem mermer yatağının sahibine, hem de gemiye para veriyordu. Ayrıca sanatçı, bitmiş bir heykeli tehlikeye atmak istemiyordu<sup>221</sup>.

<sup>216</sup> S. Adam, *The Technique of Greek Sculpture, in the Archaic and Classical Periods*, 1966, 8, 40-42, 44, fig. 5.

<sup>217</sup> Ridgway 1977, 59.

<sup>218</sup> Adam, 5; Richter 1960, 11.

<sup>219</sup> C. Blüemel, *Greek Sculptors at Work*, London 1955, 14, fig. 2-3.

<sup>220</sup> Blüemel, 15, fig. 5; Ayrıca Atina Ulusal Müzesi’nde sergilenen Naxos’tan bir başka tamamlanmamış kuros için bkz. W. Kraiker, *Archaische Plastik der Griechen*, Darmstadt 1976, 261- 63, Taf. 31.

<sup>221</sup> Snodgrass, 141- 43.

Mısır'dan alınan kanona göre taşları kesmek ve heykeli ihraç etmeden önce mermer ocağında meydana getirmenin taşçılar için bir avantaj olduğu düşünülmüş, fakat birçok heykelin bu mermer ocaklarında bırakılmış olması ilginç bir durum olarak görülmüştür. Bununla beraber Arkaik Dönem'den sonra heykellerin mermer ocağında yapıldığına dair kanıtlar yoktur<sup>222</sup>.

Arkaik Dönem heykeltraşları, heykel yapımında işe ilk önce yapacakları figürü blok üzerine çizerek daha sonra da buna göre mermer bloğun dört bir tarafını kaba bir şekilde işleyerek başlıyorlardı. Heykelin kısımları tek tek yapılmıyordu. Heykeltraş tüm uzuvları aşama aşama aynı anda birlikte yapıyordu. Bu yöntemle heykel doğal bir şekilde orantılı olarak oluşturuluyor ve böylece bir parçanın diğerinden farklı bir biçim alması engelleniyordu. Heykellerin bu şekilde yapıldıklarının kanıtları olarak, bahsi geçen mermer yataklarında bulunmuş ve bitirilmemiş heykeller gösterilmiştir<sup>223</sup>. Mermer ocaklarındaki bu tür kalıntılar, en azından Arkaik Dönem içinde, heykeltraşların çalışacakları blokları ocakta kendilerinin seçtiklerine ve işe burada başladıklarına işaret olabilir.

Mermer heykellerden önce yapılmaya başlanan kireç taşı ve kum taşı heykelleri yontmak için ahşap ustalarının bronz aletlerinin ve tekniklerinin kullanıldığı düşünülmektedir. Mermer bloğun ocaktan çıkarılmasından heykelin son yapım aşamasına kadar olan tüm safhalarda ise demir aletler kullanılıyordu. Nitekim mermer gibi sert ve kristalli bir taşın, bronz gibi çok güçlü olmayan bir metal ile yontulması çok zordur<sup>224</sup>. Mermer granitten daha yumuşaktır ve demir bronzla göre çok daha güçlü bir metaldir. Demir, 1400'den sonra Anadolu'da keşfedilmiş, buna rağmen yayılımı çok yavaş olmuş ve Mısır'da ancak VII. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Yunanistan'da ise demir objeler Geç Tunç Çağı yerleşmelerinde bulunmuş ve Mısır'dan çok daha önce, Sub-Myken Dönemi'nde değerli olmuştur<sup>225</sup>.

Mermer formun şekillendirilmesi, aşındırıcı aletlerin direkt olarak mermere olan teması ile gerçekleştiriliyordu. Bu aletler heykel yapımındaki farklı aşamalara ve heykelin yontulacak alanlarına göre çeşitlilik göstermekteydi. İlk aşamada heykeltraş basit parçalayıcı aletler kullanıp mermeri adeta bir silüet şekline getiriyorlardı. Bu

---

<sup>222</sup> Adam, 7, 8.

<sup>223</sup> Blüemel, 20, fig.10; Carpenter, 40; Boardman 2001, 88-89; Adam, 3.

<sup>224</sup> Boardman 2001, 21-23.

<sup>225</sup> Adam, 8, 10.

aşama güçlü delgiler ve çekiç ile yapılmaktaydı. Final aşamalarında ise artık heykele son şeklini verirken ince aletler ile çalışılıyordu<sup>226</sup>.

Çekiç ve sivri (delgi) erken dönemlerde çokça kullanılan güçlü ve önemli aletlerdir. Delgi Hellenli heykeltıraşların yaptığı gibi, mermer üzerine çekiç yardımı ile dik açıyla sert bir şekilde vurulduğunda, yüzeyden 2 cm. derinlikte bulunan kristal yapının saydamlığını yok etmekte ve yüzeyde küçük kraterler oluşturmaktaydı. Böylece heykelin yüzeyi donuk bir görünüşe bürünmektaydı. Hellen heykeltıraşlığının erken safhalarına ait heykellerin yüzeylerinde çoğunlukla, baştan ayaklara kadar delgilerin yol açtığı bu küçük çukurlar mevcuttu ve bu çukurlar tamamen yok edilmiyordu. Daha sonraki safhada ise heykeltıraşlar düz keskilerle çalışmaya başlarlar ve darbelerini daha eğik açılar ve yumuşak vuruşlarla yaparak, mermerin yüzeyini düzleştirirlerdi. Daha sonra mermer yüzeyinde kalan pötürlü alanları yok etmek için tekrar delgi kullanılmaktaydı. Delgi de aslında bir çeşit düz keskidir ve ağzı en az 3 cm. veya daha geniştir. Bu alet, heykeltıraşlar tarafından heykellerin geniş yüzeylerinde kullanılmıştır<sup>227</sup>.

Arkaik Dönem’de heykel yapımında kullanılan en önemli aletlerin başında düz keski gelmektedir. Düz keski, en erken hellen heykeltıraşlığında biliniyor ve kullanılıyordu. Günümüzde modern çelik bir keski, 4,5 cm. derinliğinde bir parça koparabilmektedir. Bu keski, heykeltıraşlar tarafından geniş alanlarda kullanılıyor ve onun geniş ağzı taş üzerinde parçaların daha pürüzsüz bir şekilde koparılmasını sağlıyordu. Düz keski yalnızca yüzeyi düzleştirmek için değil, ayrıca göz kapaklarında, dudakların dış konturlarında ve saçların şekillendirilmesinde de kullanılıyordu. Bununla ilgili olarak geniş ağızlı keskilerin Mısır’da kullanıldığına dair duvar resimleri vardır<sup>228</sup>.

Hellen heykeltıraşları heykelleri üzerinde düz, yuvarlak, pençe, dişli v.b. çeşitli demir keskiler kullanıyorlardı. Bunlardan, saçlardaki dalgaların verilmesinde ve çeşitli yuvarlak alanlarda yuvarlak ağızlı keskinin de kullanıldığı düşünülmektedir. Dişli keski, başın arka tarafındaki saçlarda ve geniş alanlarda kullanılıyordu. En son aşamada, heykelin yüzeyi aşındırıcı aletler ile törpüleniyordu. Aşındırıcı aletler, mermer yüzeyindeki pürüzleri yok etmek için kullanılmaktaydı. Bu törpüler Arkaik Dönem’de kullanılan bir çeşit mermer cilalama ve parlatma aletiydi.

<sup>226</sup> S. Casson, “Technique of Greek Sculpture”, *AJA* 38 (1934), 280-81; Blüemel, 22.

<sup>227</sup> Adam, 5, 21; Blüemel, 25, 26, fig. 14, 15.

<sup>228</sup> Casson, 281; Richter, 1960, 188-191 fig. 8; Adam, 27.

Bu törpülerin de Arkaik Dönem’de serbest heykeller üzerinde kullanıldığı görülmüş fakat bunların VI. yüzyılın ilk çeyreğinde kullanıldıklarına dair kesin bir yargıya da varılamamıştır. Erken Arkaik Dönem’de heykeltraşların heykellerini boyamayı terciği ettiği bilinmektedir.<sup>229</sup>

Mermer heykeller, yukarıdaki uygulamalar sonucu genellikle parlak, pürüzsüz ve beyaz bir görünüme sahip oluyorlardı. Aslında taştan yapılmış heykeller orijinalde çok renklidir. Değişik renklerle boyanmış mermer heykellerin yüzeyleri çok pürüzsüz olduğundan bu renkler heykeller üzerinde korunamamışlardır. Renkler kireç taşı heykeller üzerinde kısmen daha iyi korunmuştur. Renklerin en iyi korunduğu malzemeler ise terrakotalardır.<sup>230</sup> Bu heykeller cilalama işlemlerinden sonra ne kadar parlak olsalar da, yukarıda bahsedilen mermerin kristalli yüzeyinin yontma işlemleri sırasındaki tahribi, heykelin işlenmemiş mermere göre daha donuk bir görünüme sahip olmasına yol açıyordu. Bu durumun, heykeltraşlara, heykele canlılık katma amacıyla, heykeli boyama gibi bir zorunluluk getirdiği düşünülmüştür<sup>231</sup>. Bununla beraber, heykel boyamanın bir tercihi olarak kullanıldığına dair Arkaik Dönem’e ait izler ve daha önceki dönemlere ait farklı materyallerin üzerlerindeki izler, boyama işleminde bir geleneğin de olduğuna işaret olabilir. Buna göre, Arkaik Dönem’de erkek heykellerin tenlerinin boyandığına ait güçlü kanıtlar vardır. Bu durum kadın heykeller için daha geçtir. Bu durum resim sanatında da olduğu gibi, Arkaik kadın heykellerinin tenleri beyaz gösterilmek istenmesi ile ilgili görülmüştür<sup>232</sup>. Polykhromi, Erken Bronz Çağı’na ait Kyklad figürinlerinde de vardır. Bununla beraber Mısır ve Minoslu sanatkarlar erkek figürlerini ten rengine boyuyorlardı. Fakat bunlar mermer değildi. Bu geleneğin Hellen erken dönem taş heykeltraşlığında da devam ettiği görülmektedir<sup>233</sup>.

Hellen heykeltraşların heykellerini boyamalarına karşın, bu boyalar zamanla kayıp olmuştur. Çok ince bir şekilde heykel üzerine sürülen boya, cilalanmış ve düz olan ten üzerinde, elbiseler ve saçlara göre çok daha kısa bir sürede yok oluyordu. Bununla ilişkili olarak, renklere ait izlere, saçlar ve elbiselerde rastlanmasına karşın, ten üzerinde rastlanmamış olması, özellikle çıplak kuroslar ile ilgili olarak, birçok kişinin heykellerin tamamen boyanmış olduğu fikrine şüpheyile yaklaşmasına neden

<sup>229</sup> Casson, 281; Blüemel, 34; Richter 1960, 191; Adam, 18-19, 26, 74-79.

<sup>230</sup> Lullies, 11.

<sup>231</sup> Blüemel, 27.

<sup>232</sup> G. M. A. Richter, “Polychromy in Greek Sculpture”, *AJA* 48 (1944), 321.

<sup>233</sup> Richter 1944, 325; L. Jenkins, 169.

olmuştur<sup>234</sup>. Renkler, Hellen heykeltraşlığında yalnızca bir süsleme elemanı olarak değil, aynı zamanda son derece etkileyici bir öğe olarak da değerlendirilmektedir. Arkaik Dönem heykelleri, kırmızı, mavi, yeşil, siyah ve sarı gibi güçlü renkler ile boyanıyordu. Bu renkler, heykeller üzerine etkileyici bir efekt yaratmak için birbirleri ile kontrastlar oluşturacak şekilde sürülüyorlardı<sup>235</sup>.

Heykellerin Arkaik Dönem’de boyandığıyla ilgili olarak birçok kanıt vardır. Arkaik Dönem’e ait ahşap bir panelde, kadın figürlerinin tenleri beyaza, erkek figürlerinin ise kahverengiye boyanmıştır<sup>236</sup>. Arkaik Dönem heykelleri üzerinde renklerin yer aldığına dair bir diğer kanıt Atina’daki Pers tahribine ait parçalar üzerinde görülmektedir<sup>237</sup>.

Ephesos’tan gelen bir başa ait parçalarda ten üzerindeki kırmızı ve saç üzerindeki siyah boya korunmuştur<sup>238</sup>. Metropolitan müzesinde erken Attika mezar anıtlarında boyalar hala korunmuş durumdadır<sup>239</sup>. Bununla beraber bazı örneklerde giysinin mermer renginde beyaz olarak bırakılıp çıplak yerlerin ten rengine boyanmış olduğuna dair işaretler gösteren örnekler de vardır. Arkaik Dönem’e ait Akropolis’te bulunan bir kireçtaşı alınlığa ait Herakles ve Iolaos figürleri ve Selinus’un erkek figürlerinin tenleri boyanmıştır<sup>240</sup>. Buna ek olarak, Erken Arkaik Dönem’e ait British Museum’daki bir erkek başı, serbest heykellerin de ten rengine boyandığını göstermektedir<sup>241</sup>.

Arkaik Dönem heykeltraşlığının önemli özelliklerinden biri de Arkaik gülümsemedir. Bunun nedeni ile ilgili olarak iki ayrı görüş vardır. Birinci görüş, bunun, ağzın yapısına bağlı olarak tekniksel bir yöntemden kaynaklandığını söylerken, ikinci görüş ise, bunun, heykellerin neşeli ve canlı bir etki yaratması isteğine bağlı olarak bilinçli bir şekilde yapılmış olduğunu söylemektedir<sup>242</sup>. Boardman ise, mezarlardan gelen eserlere dikkati çekerek, bu heykellerin bu mekânlara göre ne kadar uygunsuz olduğundan bahseder. Ona göre bu, en azından başta teknik bir yetersizlikten

---

<sup>234</sup> Richter 1944, 321, 324, 329.

<sup>235</sup> Lullies, 12; Richter 1944, 322.

<sup>236</sup> Orlandos, “The Discovery of Painted Pinakes Near Corinth” *AJA* XXXIX (1935), 5; E. P. Blegen, “News Items from Athens”, *AJA* XXXIX, ( 1935 ), 134.

<sup>237</sup> Richter 1970, 150, fig. 270- 272.

<sup>238</sup> Pryce, 1, 1, no. B 93.

<sup>239</sup> Richter 1944, 321.

<sup>240</sup> Richter 1944, 325.

<sup>241</sup> Richter 1944, 326.

<sup>242</sup> Ridgway 1977, 14.

kaynaklanıyordu. Daha sonra da bu durum gülümsemenin yüzü daha canlı kılmasından dolayı devam ettirilmiştir<sup>243</sup>.

Arkaik gülümseme, Mısır'da Sais Dönemi'ne ait az sayıdaki heykelde de görülmektedir<sup>244</sup>. Ancak daha erken tanrı heykellerinde de böyle gülümsemeler vardır. Fakat bu normal insan heykelleri için kullanılmamıştır. Bu durum, heykellere iyi huylu bir ifade vermektedir. Görünen odur ki, VII. Yüzyılda, Sais Dönemi heykeltraşlığında gülümseme bir yenilik değildir. Ağız kenarlarının yukarı doğru şekillendirilmesi ile meydana gelen Arkaik gülümseme, Hellen heykeltraşlığına 580 civarında girmiştir. Bu gülümseme VI. yüzyıl boyunca devam etmiş ve Aigina Aphaia Tapınağı'nın alınlıklarındaki figürlerle son bulmuştur. Bunun yanında, Arkaik gülümsemenin kökeni Dedalik stil ile de ilişkilendirilmiş, fakat bu etkilenme genel olarak Mısır'a dayandırılmıştır<sup>245</sup>. Sonuç olarak bu gülümsemenin bir tarz mı, yoksa bir heykeltraşlık sorunu mu olduğu tartışmalıdır.

### 3.4. Stiller

VII. yüzyılın ikinci yarısı içinde yapılmaya başlanmış oldukları düşünülen ve ilk örneklerine Kyklad Adaları'nda rastlanan mermer kuros heykelleri, üretildikleri bölgelerin heykeltraşlık stillerine bağlı olarak, bazı temel bölgesel stil özelliklerini üzerlerinde taşırlar. Böylelikle her bir kurosun yapıldığı bölge ya da onu yapan sanatçının geldiği bölgenin stilistik özellikleri ve heykelin yapıldığı dönemin getirdiği gerilikler ya da yenilikler, o heykele bir kimlik kazandırır. Kuroslar, üzerlerinde taşıdıkları bu kimlik vasıtası ile sınıflandırılmaktadırlar. Hellen dünyasında, Arkaik Dönem heykeltraşlık stillerinin oluştuğu üç temel bölge vardır. Bunlar Kykladlar, Attika ve Ionia'dır. Bununla beraber bazı stilistik özellikler, birçok bölgede uzun bir zaman boyunca da görülebilmektedir. Örneğin yatay şekilde bölümlere ayrılmış olan uzun saçlar, Kykladlar'da bulunmuş en erken örneklerde karakteristiktir. Fakat bu saç stili VI. yüzyılın içinde de, yer yer bazı örneklerde görülmektedir. VI. yüzyılın ikinci yarısına ait bir Samos Kurosu, 530 yıllarına ait Akr. 665 Kurosu ve VI. yüzyılın ortasına tarihlenen Cleveland Kurosu<sup>246</sup>, bu tür yatay dilimli uzun saçlara sahiptir. Bu durum sanatçıların

<sup>243</sup> Boardman 2001, 72.

<sup>244</sup> Grace, 354, fig. 3, 4; Levin, 22, 6, fig. 4, 6.

<sup>245</sup> Levin, 22-24.

<sup>246</sup> J. Kenfield, "The Questions of the Cleveland Kouros", *AJA* 78 (1974), 70- 71, pl. 21, fig. 1- 2.

tercihi ile ilgili görülmüştür<sup>247</sup>. 520 yıllarında ise kurosların saçları kısaltmaya başlamıştır. V. yüzyıl ile beraber ise kısa saç birçok bölgede moda olmuştur<sup>248</sup>. Saçlarla ilgili bu tür stil birlikteliklerinin yanı sıra, daha ince ayrıntılarla ilgili bazı farklı stil özellikleri ise kendini devamlı şekilde göstermektedir. Örneğin, Attika genel olarak küresel boncuk ya da armudi boncuk şeklindeki saç stilini terciği ederken, Kyklad stili, saçların boğumlarını daha kübik ve düzensiz yapar. Dalgalı saç stili ise Ionia için karakteristiktir.<sup>249</sup>

Attika haricindeki Kıta Yunanistan'daki okulları belirlemek oldukça zor görülmektedir. Burada bulunan heykellerin birçoğunun ihraç edilmiş olabileceği düşünülmüştür. Örneğin Kleobis ve Biton, Dedalik özelliklere sahip olup, stil olarak birbirlerine ve aynı döneme ait diğer kurosılara göre de farklılıklara sahiptirler. Bunlardan birinin (Poly)medes diğerinin de İonialı bir heykeltıraş tarafından yapılmış olabileceği söylenmektedir. Korinth<sup>250</sup>, mermerden çok, kireç taşı ve kil yataklarına sahiptir ve buradaki kurosalar gelişme imkânı bulamamışlardır. Boeotia kurosaları 590-580 yılları arasında ortaya çıkmış ve en erken kurosalar bölgesel bir stille yapılmış olmakla beraber, üzerlerinde Attika etkileri de görülmektedir<sup>251</sup>.

Attika heykelleri ise çok anlaşılır bir forma sahip olup diğer bölgesel stillere göre çok daha dekoratiftir<sup>252</sup>. Bu erken Attika kurosalarının Naxos mermerinden yapıldığı düşünülmektedir<sup>253</sup>. Sounion grubundan sonra Attika heykeltıraşlığında açıklanamayan bir boşluk görülür. Fakat bu durum 594/593 yıllarında Atina'nın başına geçen Solon'un reformları ile ilgili olmalıdır. Solon, aşırı sınıf farklılığını ve lüks

---

<sup>247</sup> Ridgway 1977, 60.

<sup>248</sup> Geç Arkaik döneme ait böyle bir kısa saç modeli için bkz. C. H. Morgan, "A Kuros Head in Kansas City", *Hesperia* 43 (1974), 467- 69, Pl. 96- 100.

<sup>249</sup> Ridgway 1977, 61.

<sup>250</sup> Korinth ve Isthmia'dan gelen kurosaların çoğu süngerimsi taşlardan yapılmış olup 6. yüzyılın ortasına tarihlidir. Mermer kurosalar ise Kyklad etkili olarak 6. yüzyılın sonunda üretilmeye başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. N. Bookidis, "Archaic Sculptures from Corinth", *Hesperia* 39 (1970), 313, 320; B. S. Ridgway, "Sculpture from Corinth", *Hesperia* 50 (1981), 423- 424; B.S. Ridgway, "A Poros Kuros from Isthmia", *Hesperia* 44 (1975), 427.

<sup>251</sup> Ridgway'ın, Boeotia kurosalarının ortaya çıkma tarihi olarak 590- 580 yıllarını görmesine karşın, Grace 620 yıllarına tarihli iki örnekten bahsetmektedir. Ayrıca erken dönemde Attika ve 6. yüzyıl ortasındaki Kyklad etkileri, Ptoon Kutsal Alanı'ndan gelen iki kurosun farklı saç stilleri için de ayrıntılı olarak bkz. R. Grace, *Archaic Sculpture in Boeotia*, Roma 1969, 52- 74, fig. 68-83; J. Ducat, *Les Kouroi du Ptoion*, Paris 1971, 271, 278, 292, 295, fig. 147, 161, 179.

<sup>252</sup> Erken Attika kurosalarının bu tip dekoratif özelliklerini görmek için bkz. E. B. Harrison, "Fragments of an Early Attic Kuros from the Athenian Agora", *Hesperia* 24 (1955), 291- 304, pl. 81- 84; A. R. Burn, "A Fragment of Sculpture", *JHS* LXXVIII (1958), 13, pl. 3-4.

<sup>253</sup> Harrison, 291.

harcamaları engellemek için yasalar oluşturmuş ve toprak reformları yapmıştır<sup>254</sup>. Bunun yanında 560 sıralarında kuroslar sadece mezarlıklarda ve Panatheneia bayramlarına bağlı olarak Akropolis'te görülmektedir. Attika'da naturalizm çok yavaş ilerlemiştir ve heykeltraşların tercihi mükemmel anatomiler olmuştur. 500 den itibaren ise Attika kuroslarında natüralist olarak büyük bir gelişim yaşanmıştır<sup>255</sup>.

Kykladlı heykeltraşların, Girit ve Peloponnesos ile bağlantılı olarak taştan heykel yapma sanatının en erken safhasında önemli bir rol oynadıkları düşünülmektedir. Kyklad heykeltraşlık okulları içinde Naxos en önemlisidir. Delos, Delphoi ve Naxos'dan gelen buluntular, Naxos okulunun VI. yüzyılda ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. 550 yıllarında Naxos etkisine en güzel örnek olarak Melos Kurosu gösterilmektedir. Bununla beraber popülist bir tyran olan Lygdamis, 540 yıllarında çok güçlüdür ve onun döneminde çoğu tamamlanmamış ve kuros olan birçok heykel yapılmıştır. Ayrıca Ptoon Kutsal Alanı'nda birçok Naxso-Boeotian stilinde yapılmış kuros ele geçmiştir. Naksoslu heykeltraşlar dolanbaçlı konturları ve zarif bir anatomiye tercih etmişlerdir. Bunlar, ince, uzun ve "V" şeklinde bir vücuda sahip olan kuroslardır. Paros ise, heykeltraşlık konusunda Kykladlar içindeki en önemli ikinci adadır. Paros kurosları, daha atletik, uzun ve ince bir vücuda sahiptir<sup>256</sup>.

Magna Graecia'dan gelen tüm kuroslar, Sicilya, ya da Güney İtalya'da bulunmuştur. Sicilya'da bulunanlar ancak birkaç parça olup, bunların çoğunun geç ve ortak bir stile sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasındaki en erken parçalarda ise Ionia etkisi görülmektedir. Güney İtalya'da bulunan torsolar ise atletik yapıda değildirler. Bunların Ionia, belki de Samos ya da Kyklad etkisi altında yapılmış oldukları düşünülmektedir<sup>257</sup>. Bununla beraber bu bölgede bronzdan yapılmış tipik Etrüsk kurosları da vardır. VI. yüzyılın ilk yarısı içine tarihlenen böyle bir kuros, çağdaşları olan Ionia kuroslarına göre oldukça ilkel bir görünüme sahiptir<sup>258</sup>.

<sup>254</sup> Solon reformları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mansel, 186-192.

<sup>255</sup> Steward, 13, 119; Ridgway 1977, 68, 70-71.

<sup>256</sup> Steward, 13, 118-119; Ridgway 1977, 64, 66.

<sup>257</sup> Ridgway 1977, 71.

<sup>258</sup> M. A. D. Chiaro, "The Archaic Bronze Kouros from Chiaccio Forte", *AJA* 79 (1975), 84, 85, pl. 15.

### 3.5. Sınıflandırma

Kuroslar kronolojik olarak, ortaya çıktıkları tarihten, yapımlarının sona erdiği ya da yerlerini daha gelişmiş örneklerle bırakıldıkları tarihe kadar, çeşitli gruplara ayrılarak incelenmiştir. Arkeoloji dünyasında, kurosların sınıflandırılarak incelenmesinde, Richter'in oluşturduğu gruplar en önemlisidir ve sonraki tüm çalışmalar için referans olmuştur. Kuroslar, genel olarak, Erken Arkaik Kuroslar, Olgun Arkaik Kuroslar, Geç Arkaik Kuroslar olarak, Arkaik Dönem içinde üç safhada incelenmektedir. Kurosların bu şekilde kronolojik olarak incelenerek, çeşitli gruplar ya da safhalar içine yerleştirilmeleri, üzerlerindeki anatomik gelişmelere bakılarak yapılmaktadır. Anatomik gelişmeler tabii ki heykeltraşlık yeteneklerinin gelişmesiyle paralel bir olgudur. Bununla beraber, aynı dönemde üretilmiş tüm kurosların, çok benzer anatomik detaylara sahip olması beklenemez. Burada bölgesel stiller ve heykeltraşlık tercihleride belirleyici bir faktördür. Yapılan tüm bu gruplamalar bu stil farklılıkları da gözetilerek oluşturulmuştur.

#### 3. 5. 1. İlk Örnekler: İ. Ö. 650 – 615/600:

Kuros olarak nitelendirilen en erken iki mermer heykel Delos adasında bulunmuştur. Bu heykellerin ikisi de tam değildir. Heykellerin tam olmamaları ve büyük oranda aşınmış bir şekilde ele geçmeleri, bu en erken örnekleri anatomik olarak net bir biçimde betimlemeyi engellemektedir. Form olarak, en erken korelere benzer bir şekilde, bu iki kuros, oldukça düz ve kütsel bir vücuda sahiptir. Bu iki heykelden kemerli olan örneğin saçları da korunmuştur. Boncuklar halinde ve çok kütsel bir şekilde sırta inen saçlar sırt ile kaynaşmaktadır. Bu kuroslar özellikle saçları göz önüne alınarak, doğulu stillerle bütünleştirilmişlerdir. Richter bu en erken örnekleri 650 – 625 yıllarına verirken, Boardman (625 – 600) bu tarihi biraz daha geçte çekmektedir. Boeotia'da bulunan bir başka örnek, bu iki kurosa oldukça benzemektedir. Skimatari Torsosu olarak isimlendirilen bu örneğin tek farklı tarafı, saçlarının bir kısmının, önde ve her iki yanda göğüs üzerine düşmesidir. Grace, örneğin Karouzos ve Jenkins tarafından 620 yıllarına tarihlenmiş olduğundan bahsetmektedir<sup>259</sup>.

<sup>259</sup> Richter, 27, fig. 20-24; Boardman 2001, 27, fig. 58; Grace, 52, fig. 68; Ayrıca yukarıda “Köken” bölümüne bkz.

### 3. 5. 2. Erken Arkaik Kuroslar, Sounion Grubu<sup>260</sup> / Orkhomenos –Thera Grubu<sup>261</sup>, İ. Ö. 615 – 570:

Geometrik öğeler taşıyan bu erken heykeller, birçok bölgede, genellikle az sayıda olmakla beraber çeşitli örnekler ile temsil edilmektedirler. Erken kuroslar Richter tarafından iki grupta incelenmiştir. Bunlardan en erkeni Sounion grubu olup, adını Atina'nın güneyindeki Sounion Ptoon Kutsal alanında bulunan bir kurostan alır. Sounion grubuna ait örnekler, Attika, Boeotia, Argos, Korinth, Thasos, Naxos, Delos, Thera, Samos, Rhodos, Girit, Naukratis ve İtalya'da bulunmuştur. Grup, otuz adet örnek ile temsil edilmektedir. Bu grubu temsil eden en önemli üç eser New York Kurosu, Sounion Kurosu ve Dipylon başıdır. Üç eser de Attika bölgesinden gelmiştir. Bu eserler, tüm gruplar içindeki en erken örnekler olmanın beraberinde getirdiği dezavantajla, çeşitli ilkel anatomik detayları üzerlerinde taşırlar. Başlar vücuda oranla büyük olup uzun küresel bir forma sahiptir. Gözler badem şeklinde olup, yüze göre oldukça iridir. Yanaklar dümdüz bir biçimde tasvir edilmiştir. Kulaklar, İon volütü biçiminde tasvir edilmiştir. Dudaklar düz ve yatay olup doğal görünümünden çok uzaktır. Saçlar boncuk dizisi şeklinde yapılmıştır. Saçların bağlandığı bant, başın arka tarafında doğallıktan tamamen uzak olup çok şematik bir şekilde tasvir edilmiştir. Nitekim burada bantların ucunun yer çekimine bağlı olarak aşağıya sarkması gerekirken, adeta havada asılıymuşçasına betimlenmesi oldukça ilginçtir. Belkide bu durumu, erken heykeltraşların becerisizliklerinden çok, dekoratif bir anlayışa ya da bu erken heykeltraşların heyecanına vermek daha doğru olacaktır. Ellerin yumruk şeklinde yanlarda vücuda yapışmış bir şekilde tasvir edilmesine rağmen, dirseklerin iç kısımlarının görünüyör olması başka bir anatomik tasvir hatasıdır. Kollar kalın yapılmıştır. Vücut üzerinde tasvir edilen kaburgalar, leğen kemikleri, köprücük kemiği ve göğüs, olması gerekenden çok daha simetrik bir biçimde tasvir edilmiştir. Geniş omuzlar, ince bel, dar kalçalar ve kalın bacaklar da bir bütün olarak doğal olmayan bir görünümü ortaya koymaktadır. Vücuttaki tüm ayrıntılar ya kazıma çizgiler, ya da ilkel kabartmalar şeklinde verilmeye çalışılmıştır. Heykeller üzerinde oluşturulan çeşitli uzuvlar birbirlerinden bağımsız olarak tek başlarına işlenmiş olup, birbirleri ile hiçbir

---

<sup>260</sup> Richter, 30 – 58, nos. 1-30.

<sup>261</sup> Richter, 59 – 74, nos. 31-62.

kassal bağlantıları yoktur. Vücutlara yandan bakıldığında hem ön hem de arka tarafın ne kadar düz bir biçimde şekillendiği kolayca görülebilmektedir.

Erken Arkaik kurosların ikinci ve son grubu olan Orkhomenos-Thera grubu, bir önceki Sounion grubuna göre anatomik açıdan biraz daha gelişmiştir. Gruba ait örnekler, Attika, Boeotia, Perakhora, Aktium, Arkadia, Delphoi, Dodona, Trapezia, Delos, Thera, Naxos, Samos, Girit, Miletos, Knidos, Naukratis ve İtalya’da görülür. Grup, otuz iki adet örnekle temsil edilmektedir. Gruba adını veren kuroslardan Orkhomenos Kurosu’nun karın kasları kazıma çizgilerle değil kabartma ile verilmiş, kafanın şekli biraz daha normalleşmiştir. Gözleri yüzüne oranla eskisi kadar büyük değildir ve kasık kemikleri yumuşamıştır. Bununla beraber, göğüs kafesinin çok yukarda üçgen bir biçimde betimlenmesi oldukça abes bir görünüm teşkil etmektedir. Grubun geç özelliklerini en iyi yansıtan eser, Thera Kurosu’dur. Bu kuros, yüzündeki Arkaik gülümseme ve ilk defa göz pınarlarının belirtilmesiyle aynı zamanda transisyonel bir özelliği de üzerinde taşır. Kulakları, öncüllerine göre daha doğal işlenmiştir. Göğüs kafesi çizgisinin kemerli bir şekilde betimlenmesi doğal olmamasına karşın Orchomenos Kurosu’na göre daha doğru bir anatomiye sahiptir.

### **3. 5. 3. Olgun Arkaik Kurosalar, Tenea- Volomandra Grubu<sup>262</sup> / Melos Grubu<sup>263</sup> / Anavysos-Ptoon 12 Grubu<sup>264</sup>: İ. Ö. 575- 520:**

Olgun Arkaik Dönem’e ait kurosalar, erken kurosalarla göre anatomik açıdan daha gelişmiş heykellerdir. Buradaki “gelişim” kelimesi, onların doğala daha yakın olmasıyla ilgili bir ifadedir. Bunun yanında frontaliteyi hala üzerlerinde taşımaktadırlar. Pazıların cepheden verilmesi, kazıma ile verilen kas detayları v.b. birçok doğala aykırı tasvir, bu dönem içinde ortadan kaybolmuştur. Bu döneme ait kurosalar için en büyük ortak özellik ise arkaik gülümsemedir.

Olgun Arkaik Kurosalar Richter tarafından üç grup altında incelenmektedir. Bunlardan Tenea-Volomandra ilk grup olup Richter tarafından 575-550 yılları arasına verilmiştir. Gruba ait örnekler Attika, Korinth, Aktium, Boeotia, Samos ve Naukratis’ten gelmiştir. Grup yirmi iki adet örnekle temsil edilmektedir. Gruba ait örneklerin sadece altı bölgede görülmesi ilginçtir. Nitekim daha erken gruplar, ilk kuros

<sup>262</sup> Richter, 75-80, nos. 63-85.

<sup>263</sup> Richter, 90-96, nos. 86-104.

<sup>264</sup> Richter, 113-117, nos. 135-154.

örneklerinden oluşmalarına karşın, 12-17 bölgede görülmektedirler. Bu durumda, mantıksal bir bakış açısıyla, Olgun Arkaik kurosaların bu ilk grubuna ait örneklerin daha da fazla bölgeden gelmesi beklenirken, bu bölgelerin aksine çok fazla azalması kafa karıştırıcıdır. Grubun özelliklerini en iyi veren kuros, gruba da ismini veren kuroslerden biri olan Volomandra Kurosu'dur. Bu örnekte, kaslar plastik olarak verilmiş, vücut ve anatomik detaylar hacim kazanmıştır. Deltoid, pazı ve göğüs kasları daha doğal verilmiş, sırttaki kaslar plastikleşmiş ve omurga plastik olarak betimlenmeye çalışılmıştır. Omurgadaki kavislenme eğilimleri, kaval kemiğinin hissedilebilir bir biçimde betimlenmesi, "*Peroneal muscles*" kaslarının betimi, dirsek içinin içe dönmeye başlaması da diğer anatomik gelişmelerdir. Benzer gelişmeleri başta da görmek mümkündür. Gülümseme ve buna bağlı olarak elmacık kemiklerinin betimi, göz pınarının verilmesi ve kulakların volüt şeklinden uzaklaşması bu grubun getirdiği yenilikler arasındadır. Volomandra Kurosu'nun saçlarının ön kısmındaki alev hüzmeleri şeklindeki saç stili de bir ilktir.

Olgun Arkaik Dönem kurosaları arasında Melos, ikinci grubu oluşturmaktadır. Melos grubu Richter tarafından 555-540 yılları arasına verilmiştir. Gruba ait örnekler, Attika, Megara, Argolis, Boeotia, Euboea, Delos, Naxos, Paros, Delphoi, Samos, Rhodos, Anadolu, Mısır, Olbia, Kyrene, Sicilya ve Etruria'dan gelmiştir. Grup kırk sekiz adet örnek ile temsil edilir. Grubun diğer gruplara göre daha fazla örneğe sahip olması ile birlikte, bunların çoğu başsız torsolar ya da vücudu olmayan başlar şeklinde ele geçmiştir. Gruba adını veren Melos Kurosu'nun özellikleri, aynı zamanda yüz yılın ortasına ait diğer kurosaların da özelliklerini yansıtır. Bu kuros, genel olarak ince, uzun, narin bir yapıya ve önceki örneklere göre, daha doğru anatomik detaylara sahiptir. Gülümseme devam etmektedir. Kulaklar daha doğaldır fakat yüz düzdür. Boyun adaleleri betimlenmiştir. Omuzlar önceki örneklere göre doğru bir şekilde daha eğimlidir. Dirsek içleri öne bakmaz, daha doğru bir şekilde hafif içe dönük yapılmıştır. Gruba ait eserler önceki örneklerin tersine abartılı kas detaylarına sahip değildir.

Dönemin son grubu, Anavysos – Ptoon 12 grubudur. Grup Richter tarafından 540 – 520 yılları arasına verilmiştir. Gruba ait örnekler Attika, Keos, Boeotia, Euboea, Delos, Naxos ve Samos'tan gelmiştir. Grup on dokuz adet örnek ile temsil edilir. Bu gruba ait örnekler, anatomik açıdan oldukça önemli gelişmelere sahiptir. Başlarda küreselleşme vardır. İlk defa kısa saç kullanılmıştır. Antitragus ilk defa belirtilmeye başlanır ve kulak yerine oturmuştur. Göğüs şişkin bir yapıya sahiptir. Karın kasları üç

boğum halinde verilmiştir. Dirsekler doğru bir biçimde içe dönük olarak verilmiştir. Kolların henüz hareketli olmamasına rağmen yavaş yavaş vücuttan kopması ve omurganın artık “S” profiline sahip olması oldukça önemli atılımlardır. Bacak kasları plastik olarak işlenir. İkinci ayak parmağının başparmaktan daha uzun olması ve küçük parmağın kısa ve içe kavisli olması heykeltıraşların realist olmakla ilgili kaygılarına iyi bir örnektir. Bununla beraber, ilk kez ayaklardaki tarak kemikleri vurgulanmıştır. Frontalitenin kırılması ile ilgili çabalar bu grup ile kendini göstermeye başlamıştır.

### **3. 5. 4. Geç Arkaik Kuroslar, Ptoon 20 Grubu<sup>265</sup>: İ. Ö. 520- 485.**

Geç Arkaik Dönem Kurosları’nı, aynı zamanda Arkaik Dönem heykeltıraşlığı ve Klasik Dönem heykeltıraşlığı arasındaki geçiş dönemi eserleri olarak görmek yanlış olmaz. Bu safhada kuroslar doğal olmaya bir adım daha yaklaşmışlardır. Kurosların anatomik olarak gelişimi, onların başlangıçtan bu safhaya kadar olan evrimi doğrultusunda çok doğaldır. Bu durumu, gerek karın kasları, bacaklar ve sırttaki plastik detaylardan, gerekse yüzdeki daha doğal ifadelerden takip etmek mümkündür. Bu safhada gerçekleşen asıl gelişim, kurosların neredeyse bir asır boyunca sahip oldukları frontaliteden yavaş yavaş kurtuluyor olmasıdır. Vücut ağırlığı artık iki bacadan tek bacak üzerine kaymaya başlamıştır. Kollar vücuda yapışık olmaktan kurtulup hareket kazanmıştır. Başta hafif de olsa bir hareketlilik vardır. Bu safhaya ait eserlere yandan bakıldığında, önceki örneklere göre bütünsel olarak çok daha esnek oldukları görülür. Saçlardaki boncuklar şeklindeki doğal olmayan stilizasyon kaybolmuş ve saç telleri betimlenmeye başlanmıştır. Saçlar çok büyük bir oranda kısadır. Bu durum, zamanın modası ile ilgili olabilir. Nitekim resim sanatında da erkek figürleri için benzer bir şekilde kısa saç moda olmuştur. Buradaki fark, resim sanatında V. yüzyıla ait siyah figür tekniğindeki erkek figürlerinin hem uzun hem de kısa saçlı olabilmesidir. 6. yüzyılın ilk yarısına ait kuroslar ise tamamen uzun saçlıdır. Safha içinde yüzdeki gülümseme yavaş yavaş kaybolmuş ve ciddi stile ilk adım atılmıştır. Richter, Geç Arkaik Dönem kuroslarını Ptoon 20 grubu içinde değerlendirmiştir. Grup Richter tarafından 520- 485, yılları arasına verilmiştir. Gruba ait örnekler, Boeotia, Attika, Aigina, Sparta, Euboea, Delos, Naxos, Delphoi, Samos, Girit, Kıbrıs, Kyrene, Rusya ve İtalya’dan gelmiştir.

---

<sup>265</sup> Richter, 126-133, nos.155-189.

Kurosaların son örnekleri esasen Geç Arkaik Dönem'e ait değildir. Klasik Dönem içinde yapılmış olan ve Dionysos ile Apollon'a ait oldukları düşünülen, Arkaistik kurosar da mevcuttur. Bunlar, az sayıda olmakla beraber Atina Akropolis'i'nden ele geçmiştir<sup>266</sup>.

---

<sup>266</sup> Geniş bilgi için bkz. E. B. Harrison, "New Sculpture from the Athenian Agora 1959" *Hesperia* 29 (1960), 379, pl..84; E. B. Harrison, *Archaic and Archaistic Sculpture, The Athenian Agora*, Vol. XI, (1965), 50- 51, 61, pl..22.

## IV. BÖLÜM

### IONIA KUROSULARI

Klaros Kutsal Alanı'nda bulunan kurosuların stilistik ve kronolojik incelemesini yapmadan önce, Arkaik Dönem İonia heykeltraşlığını ve kurosularını incelemek yerinde olacaktır. İon heykelciklerinin büyük ölçüde geç Hitit sanatından etkilendiği düşünülmektedir. Bu örnekler özellikle Miletos, Ephesos, Samos ve Erythrai'den gelmiş olup, VII. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir. Bununla beraber Samos'ta, Mısır ve Mezopotamya'dan ithal edilmiş olan, çok sayıda bronz ve fildişi heykelcik bulunmuştur<sup>267</sup>. Doğal ölçülerdeki mermer heykeller ise şu anki buluntulara göre 580 yıllarında üretilmeye başlanmıştır.

Samos, İ. Ö. 640- 550 yılları arasında çok aktif bir ticari hayat sürdürüyordu ve birçok bölge ile ilişki içindeydi<sup>268</sup>. Özellikle Samos Tiranı Polykrates, VI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde oldukça önemli bir liderdir. Ege Denizi'nin kontrolünü eline alan Polykrates, Samos'u çağın en önemli ticari merkezlerinden biri haline getirmiş ve özellikle Mısır ile önemli ticari ilişkiler içine girmiştir<sup>269</sup>. Bu durum ile ilgili olarak Herodotos, Mısır'ı ziyaret eden Samoslu bir kaptandan bahsetmektedir:

*“Ama dedikleri zamanda dönmediler. Krobios'un hiçbir şeyi kalmamıştı. İşte o sırada Mısır'a gitmekte olan bir Samos gemisi bu Platea Adası üzerine düşmüştü, geminin kaptanı Kolaïos adında birisiydi. Samoslular Korobios'dan onları dinledikten sonra, ona bir yıl yetecek yiyecek bıraktılar. Kendileri bir an önce Mısır'a varmak üzere açıldılar, ama doğu rüzgarı onları açığa attı...”*<sup>270</sup>

Delos'da bulunan VII. yüzyıla ait Mısırlı heykelcikler ve skrabeler, Mısır ile Ege dünyası arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bununla beraber, Samos'ta da 675 civarına tarihlenen Çocuk Horus, Hayvan Tanrılar ve Osiris'e ait heykelcikler bulunmuştur. Bu

<sup>267</sup> E. Akurgal, *Ege, Batı Uygarlığının Doğduğu Yer*, İzmir 2000, 53-54, res. 28-38.

<sup>268</sup> Davis, 70.

<sup>269</sup> Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mansel, 180.

<sup>270</sup> Herodotos, IV. 152.

buluntular ışığında Samos ve Mısır arasındaki ilişkilerin 675'den sonra başladığı ve devam ettiği düşünülmektedir. Ancak arkeolojik kanıtların yeterli olmamasına karşın, Naukratis'e ilk gelenlerin Miletoslular olduğu düşünülmektedir. Davis'e göre, Naukratis'in 620 civarında kurulmuş olduğu düşünüldüğünde, Samos 620'den önce Mısır ile bir bağlantı içinde ise, bundan yarım yüzyıl kadar önce Samoslu heykeltıraşlar ve mimarlar Mısır'ı ziyaret etmiş olabilir<sup>271</sup>.

Rhoikos'un 6. yüzyılın başlarında Mısır'ı ziyaret ettiği ve Samos'a geri döndüğüne dair bir inanış vardır<sup>272</sup>. Hem mimar hem de heykeltıraş olan Rhoikos'un ismi Herodotos'ta da geçmektedir:

*“...Samoslular üzerinde fazlaca durdum, çünkü bütün Yunanistan en büyük eserlerinden üçünü onlara borçludur.... Üçüncüsü bir tapınaktır, bildiğimiz tapınakların en büyüğüdür; ilk mimarı oranın bir yerlisidir, Philes oğlu Rhoikos'dur....”*<sup>273</sup>

Ayrıca Pausanias'ta, Samos'un erken dönem heykeltıraşlık eserleri ve Aiginalı Similis hakkında bilgi verir.<sup>274</sup>

Ionian adaları ve anakarasındaki en erken dönem Ion heykelleri VI. yüzyılın ikinci çeyreğine ait olup, Naukratis heykellerine benzemektedirler. Davis'e göre bu durum Rhoikos'un Mısır'ı ziyareti ile de uyusmaktadır. Mısır'a gelen Samoslular burada 26. Sülâle Dönemi'ne ait olan Mısır stilindeki heykelleri görmüşler ve bu heykellerdeki “kanon” sistemini, stil farklılıkları olsa da kendi heykelleri üzerinde uygulamışlardır. Arkaik stilin doğuş yeri olarak Kykladlar'ın görülmesi ile beraber, yazara göre bu stilin gelişmesinde Samos'un çok önemli bir yeri vardır<sup>275</sup>.

Aslında Ionialı denizcilerin Mısır ile ilk tanışmaları VIII. yüzyıla kadar gitmektedir<sup>276</sup>. Erken VII. yüzyılda da, ilk önce Kushites ve Asurlulara karşı Delta prenslerine yardım eden Ionialı denizciler, daha sonra da bu prenslere ve Asurlulara

---

<sup>271</sup> Davis, 70-73.

<sup>272</sup> Davis, 73.

<sup>273</sup> Herodotos, III. 60.

<sup>274</sup> Bkz. dn. 78.

<sup>275</sup> Davis, 76- 81.

<sup>276</sup> J.G. Milne, “Trade between Greece and Egypt before Alexander the Great”, *JEA* 25 (1939), 117; T.J. Dunbabin, *The Greeks and their Eastern Neighbors*, London 1957, 31, 49.

karşı Psammetikhos I'e yardım etmişlerdir. Fakat VIII. yüzyıl sonu ile VII. yüzyıl başında İonialılar'ın esas ilişkileri Anadolu'nun iç bölgelerindeki kültürlerle olmuştur.

Phrygia ile olan ilişkiler 675 yılında Kimmerler'in saldırıları ile kesilmiştir. Lydia'nın, erken yedinci yüzyılda çok güçlenmeye başlaması ve Kimmerler'in 675 yılından sonraki baskınları, İonia ile Anadolu'nun iç bölgeleri arasındaki ticaretin kesilmesine yol açmıştır. Bu tarihlerde aynı zamanda Mısır'ın da Delta Bölgesi ile olan ilişkileri kesilmiştir. Bu iki siyasi durum İonia ile Mısır'ın ilişkilerini arttırmıştır. İonialılar'ın Psammetikhos I'e yardım etmesiyle de, Mısır'ın Delta Bölgesi, İonialı yerleşimcilere açılmaya başlanmıştır. Amasis (570- 526) Dönemi'nde ise bu ilişkiler en üst düzeye çıkmıştır. Amasis, Samos Tyranı Polykrates ve Atina Tyranı Peisistratos ile müttefiktir ve Hellen kutsal alanlarına çeşitli hediyeler göndermiştir<sup>277</sup>. Kuroslar konusunda, Samos'un Mısır'dan etkilenmesi ile ilgili olabilecek önemli kanıtlar antik yazarlarda da karşımıza çıkmaktadır<sup>278</sup>.

Kykladlı heykeltraşların erken dönemlerde İonialı sanatçıları, ilk taştan heykel yapma ve ilk kuros tiplerinde etkilemiş olabileceği düşünülmüştür. Bu duruma kanıt olarak da İonia stilinin ancak Olgun Arkaik Dönem'de kendine özgü farklı bir stilde gelişmeye başlaması gösterilmiştir<sup>279</sup>. Bu dönemde, Lydia kralı Kroisos'un yardımı ile ( 560- 546) yapılan Artemis Ephesia Tapınağı'nın "*Karyetit*" heykelleri, Didyma'daki oturan "*Brankhid*" rahip heykelleri, Samos Hera Tapınağı'na ait heykeller, Assos ve Ksantos'taki kabartmalar, VI. yüzyılın ilk yarısına ait İonia heykeltraşlık sanatının en önemli eserleri olarak kabul edilmektedir<sup>280</sup>. Başlıca Arkaik İonia heykeltraşlık okulları Khios, Miletos ve Samos'tur. Khios çok kötü korunmuş birkaç kuros ile beraber korelere sahiptir. Samos'ta birçok kuros ve kore ele geçmiştir. Didyma oturan rahip heykelleri, Miletos okulunun yaratılarıdır<sup>281</sup>. Bununla beraber, İonia frizleri kendine özgün bir karakter ile Batı Hellen ve Yakın Doğu'dan farklı özelliklere sahip olup, VI. yüzyılın ikinci yarısında bu konuda batı stilini etkilemiştir. Bunlar Miletos, Samos ve Ephesos da görülen devamlı frizlerdir. 550- 520 arasına tarihlenen Delphi'deki bazı heykeller üzerinde de İonia stilinin etkileri gözlemlenmiştir. İonia stilinin batı stili üzerindeki en büyük etkisine örnek olarak Akropolis koreleri gösterilmektedir. Bunun

---

<sup>277</sup> Levin, 14-15.

<sup>278</sup> Diodoros'un sözleri için bkz. dn. 123.

<sup>279</sup> Steward, 118.

<sup>280</sup> Richter 1960, 5.

<sup>281</sup> Steward, 116.

yanında İonialı heykeltıraşların bu dönemde İran'da çalışması, onların doğu stillerinden etkilenmiş olabileceğini düşündürmüştür<sup>282</sup>.

Ephesos okulu, çoğunlukla Miletos okulundan ayırt edilebilir. Daha çok fildişi ve kadın figürleri üzerinde eser vermiştir. Ayrıca Ephesos'ta hiç kuros ele geçmemiştir. Miletos okulu ise serbest heykel konusunda çok daha gelişmiş görünmektedir. Buradaki kadın figürleri daha ön planda görülmektedir. Saç stili ve karın yapısından anlaşılabileceği gibi kuros tiplerinin Samos'tan alınmış olduğu düşünülmektedir. Samos kuroslarının yumuşak kıvrımları, Miletos stilinde yuvarlak ve hacimli bir şekil almıştır. Baş büyük ve küreseldir. Profilden bakıldığında başın kavisinin yüzde çeneye kadar devam ettiği görülmektedir. İonia kuroslarının uçları kıvrık bir şekilde son bulan kısa lüleler halindeki saçları başın üst tarafından arkaya doğru taranmış şekilde tasvir edilmiştir. Başın arkasındaki lüleler daha uzundur ve enseyi tamamen kapatır. Şişman bir gırtlığa ve kısa bir boyuna sahiptirler. Geniş omuzları eğimli bir şekilde devam ederek silindirik kollar ile birleşir. Alt karın bölgesi şişkindir. Tombul bir görünüme sahip bu heykellerde keskin hatlardan kaçınılmıştır. "V" şekilli kasıklar kalça kemiğine ulaşmadan kaybolup, kaburga kafesi ile yanlarda birleşir ve böylece vücudun ortasında şişkin bir karın ortaya çıkar. *Linea alba* ve omurga yivi torsodaki iki önemli vurgudur. Bununla beraber bunlar anlaşılmayacak derecede yumuşak bir şekilde betimlenmiştir. Kemiklerin bu şekilde vücut ile birleştirilmesi natüralist bir kompozisyonu meydana getirmiştir. Saç şekilleri diğer stillerden farklı olup genellikle uzatılmış boncuklar şeklindeki dikey bukleler halindedir. Bunun yanında yatay hafif dalgalı kıvrımlar da vardır. Saçlar bu halleri ile mantıklı bir şekilde taze bakla formuna benzetilmiştir<sup>283</sup>. Tuchelt'e göre İonia'nın kuzeyi ile güneyi arasında bazı küçük farklılıklar vardır. Buna göre kuzeyde yüz profilden daha önde ve kavilidir. Gözler büyük ve badem şeklindedir. Ağız geniştir ve alt dudak daha incedir<sup>284</sup>. Sonuç olarak, İonia stilindeki tüm kurosların ortak özelliklerine bakıldığında, bu çıplak erkek tasvirlerinin batıdaki kaslı hemcinslerine göre daha gerçekçi ve akıcı bir anatomiye sahip oldukları ilk bakışta görülebilir. Bununla beraber kısıp badem gözler, göz kapaklarının arkasında çok hafif bir şekilde

---

<sup>282</sup> Steward, 46, 118.

<sup>283</sup> Ridgway 1977, 62-67.

<sup>284</sup> Referans Ridgway'den alınmıştır. Ridgway 67.

betimlenen göz yuvarlağı, kulakların arkasından geriye doğru taranan saçlar, kütleli baş ve tombul görünüm, önemli ortak özelliklerdir<sup>285</sup>.

Samos, Doğu Hellen bölgeleri arasında, kuroslara sahip olan en önemli yerdir. Samos'ta kuroslara ait birçok parça ele geçmiştir. Samos kuroslarının çeşitliliği diğer Doğu Hellen bölgelerine göre çok daha fazladır. Bunlar arasındaki en erken örnekler, Sunion grubuna ait iki adet parçadır. Samos'un, Naxos gibi en önemli özelliklerinden biri de, çok büyük ölçekte kuroslar yapmasıdır. Bu durum onların bir insan portresi olmasından çok tanrısal olmaları ile bağdaştırılmıştır. Samos'ta da formlar Anadolu'da olduğu gibi tombuldur. Aynı şekilde kaslı karın bölmesinden yoksundurlar. Saç stili boncuklu ve dalgalıdır. Bazı örneklerde saçlar diğer bölge stillerine göre omuzlardan daha aşağıya doğru uzarlarsa da, bu tüm kuroslar için geçerli değildir.

Naxos, Paros, Anadolu ve Samos kuroslarının benzer bir şekilde keskin hatlarla belirtilmiş karın bölmesine sahip olmaması, bunun yanı sıra Naxos ve Samos'taki kolosal heykellerin varlığı, başta Samos olmak üzere tüm Doğu Hellen bölgelerin Naxos'tan etkilenmiş olduğunu düşündürmüştür<sup>286</sup>. Samos'taki kurosların tamamına yakını başsızdır ve diğerlerinin de birçok parçası eksiktir. Bu parçalar arasında bulunan iki düzine örneğin çoğu kolosaldır. Bu kolosal heykeller VI. yüzyılın ikinci çeyreğinde yapılmıştır. Polykrates zamanında Samos'ta büyük binaların yapımında bir patlama olur. Bu dönemde zarif kuroslar ve koreler yapılmıştır. 522'de Tyran Polykrates'in öldürülmesi ile Persler buradaki kontrolü tamamen ele geçirmiştir. Daha sonraki dönemde ise Samos, heykeltıraşlık sanatında önceki dönemlere göre bir çöküş içine girer<sup>287</sup>.

Anadolu'da bulunan kurosların hiçbiri VI. yüzyılın ikinci çeyreğinden önceye tarihlenmemiştir<sup>288</sup>. Bununla beraber, şu anki verilere dayanarak, Anadolu'da bulunmuş olan kurosların tarihlendirilmesine şüpheyle bakılmaktadır. Gerekçe olarak da, Batı Anadolu'daki kazıların yetersizliği, buradaki buluntuların yetersizliği ve kazılarda bulunan zaten az sayıdaki eserin çalışılmaması olarak gösterilmektedir<sup>289</sup>.

Arkaik Ephesos'un mimari heykeltıraşlıkta önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra doğu etkili bronz ve fildişi eserler de oldukça zengindir. Fakat kuros

---

<sup>285</sup> Boardman 2001, 76.

<sup>286</sup> Ridgway 1977, 67-68.

<sup>287</sup> Steward, 117, 126.

<sup>288</sup> Bu durum son yıllarda, Knidos'ta bulunan örneklerle değişmiştir.

<sup>289</sup> Ridgway 1977, 46.

yapma konusunda çok yetersiz görünmektedir<sup>290</sup>. Özellikle VII. yüzyıl sonundan itibaren görülmeye başlanan ve VI. yüzyılın ilk yarısında sıkça görülen fildişi rahip ve rahibe heykelcikleri, Ephesos'un Arkaik Dönem içerisindeki en önemli plastik eserlerindendir<sup>291</sup>.

Arkaik Dönem Plastiği'nde, serbest heykel yapma konusunda Anadolu'daki en önemli yer, şu andaki buluntulara bakılacak olursa, şüphesiz Miletos'tur. Miletos'un durumu birçok yönden Samos'a benzetilmiştir. Burada bulunan kuros, kore, giyimli erkek, aslan, oturan rahipler v.b. heykellerin hiçbiri 600'den önceye tarihlenmemiştir. Tyran Thrasyboulos'dan sonra, 600- 580 yılları arasında yerel aristokratlar arasındaki çekişmelerin heykel üretimine olumlu bir şekilde etki etmiş olabileceğinden ve bu durumun şüphesiz olarak en çok Apollon Didyma Kutsal Alanı'nı etkilemiş olabileceğinden bahsedilmektedir<sup>292</sup>. Didyma'daki kolosal aslanların eşlik ettiği oturan rahip heykelleri, kutsal yolun her iki tarafına sıralanmışlardır. Bu anlayış Mısır'da da mevcuttur. Denizden kutsal alana kadar gelen Nil üzerindeki böyle birçok tapınağın kutsal yolları kenarında bu tür birçok heykel mevcuttur. Ion karakteri taşıyan bu heykellerin çoğunun kafası yoktur. Bununla beraber büyük Ion şehirlerinde büyük tapınaklar yapılmıştır. Örneğin Ephesos Artemis Tapınağı çift sıra sütunlu büyük bir tapınaktır<sup>293</sup>.

Apollon'un rahipleri olarak adlandırılmış Brankhid heykellerinin oturdukları tahtın, Mısır etkili olarak bir statü sembolü olduğu düşünülmektedir<sup>294</sup>. Ayrıca Arkaik Artemis Ephesia Tapınağı<sup>295</sup> gibi, Didyma Apollon Tapınağı da<sup>296</sup> çift sıra sütunlu "dipteros" plana sahiptir. Mısır, tapınaklarında çok sıralı ve kalabalık sütunlar kullanmayı çok sever. Özellikle *Luxor* ve *Karnak* Tapınakları buna güzel örneklerdir<sup>297</sup>. Bu plan türü Mısır tapınakları ile oldukça benzerdir. Miletos – Didyma arasındaki kutsal yol, yol kenarındaki oturan heykeller ve dipteros planlı tapınak, Miletos'taki Mısır etkilerine ait son derece önemli örneklerdir<sup>298</sup>. Bu döneme ait Mısır ve Miletos arasındaki bilgilere Herodotos'ta da rastlamaktayız:

---

<sup>290</sup> Ridgway 1977, 46-47.

<sup>291</sup> Akurgal 2000, res. 33-38.

<sup>292</sup> Steward, 117.

<sup>293</sup> Burn, 42.

<sup>294</sup> Steward, 117.

<sup>295</sup> E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul 1998, şek.320.

<sup>296</sup> Akurgal, 1998, şek. 354.

<sup>297</sup> Schulz – Seidel, 175, fig. 54, 176, fig. 55.

<sup>298</sup> Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. 119-120.

*“.....bu savaş, ona (Nekos, 610- 595) Suriye’deki Kadytis kentini kazandırmıştır; bu sefer sırasında üzerine giydiklerini Apollon’a adanmış ve Miletoslu Brankhosoğulları rahiplerine göndermiştir. Bundan sonra ölüm on altı yıl süren saltanatına son vermiştir. Yerini oğlu Psammis almıştır”<sup>299</sup>.*

Bu durum kronolojik açıdan da, Didyma’daki Brankhid heykelleri ile tam bir uyum içerisinde. Bu heykellerin ilk örnekleri, Klaus Tuchelt tarafından 600/580 yıllarına verilmiştir<sup>300</sup>. Miletos şu andaki buluntular ışığında, Arkaik Dönem’de Anadolu’daki en önemli heykel üreticisi olarak düşünülmüştür. Lykia’daki Ksantos ya da Karia’daki diğer Hellen kökenli olmayan bölgelerde onun stilinde üretilen heykeller oldukça popülerdir. Bununla beraber, Kırım’daki Theodosia ve Danube Deltası’nın yakınındaki Istros’da görüldüğü üzere, Miletos kendi kolonilerini de kuroslar ile tanıştırmıştır<sup>301</sup>. Miletos kuroslarının Samos stili etkisi altında yapılmış olduğu düşünülmüştür. Buradaki örneklerde benzer bir şekilde tombul ve iri heykellerdir, kaslar çok yumuşak işlenmiştir, genellikle kollardan vücuda ve boyundan yüze olan geçişler de sertlikten kaçınılmıştır<sup>302</sup>.

Ion kuroslarının bu yumuşak stili, E. Akurgal tarafından Geç Hitit ve Suriye sanatı ile ilişkilendirilmiştir. Akurgal’a göre, Arkaik Dönem’de Ion heykeltraşlığının en büyük özelliği, Attika’nın ideal güzellik anlayışına karşı, doğal güzelliği benimsemiş olmasıdır. Bu özelliğini de, Geç Hitit ve Suriye Sanatı’ndan almıştır<sup>303</sup>. Yakın Doğu’nun Ionia sanatına etkisi ile ilgili iki önemli örnek “*Palanga ve Kululu*” heykelleridir. Giyimli olan bu heykeller ve Hellen örnekleri arasında elbise kıvrımları bakımından önemli benzerlikler bulunmuştur. Hitit – Asur stili özelliklerini üzerlerinde barındıran bu iki örnek ile ilgili iki görüş vardır. Birinci görüşe göre bu heykeller Hellen örneklerinden etkilenmiş olmalıdırlar. Eğer öyleyse, bu tür elbise kıvrımlarının Hellen dünyasında 550 yıllarında görülmesi göz önüne alındığında bu heykeller bu tarihten sonraya ait olmalıdır. Diğer görüşe göre, Palanga Heykeli üzerindeki Hiyerogrifler 700’den önceye tarihlenmiştir. Eğer bu heykeller gerçekten bu tarihe ait iseler, Hellen heykelleri bu örneklerden etkilenmiş olmalıdır. Bu iki örnekteki elbise kıvrımları ile

<sup>299</sup> Herodotos, II. 159.

<sup>300</sup> K. Tuchelt, *Die Archaischen Sculpturen von Didyma*, Berlin 1970, 74- 76, Taf. 40-41, K. 43.

<sup>301</sup> Ridgway, 47.

<sup>302</sup> Steward, 117.

<sup>303</sup> Akurgal, 2000, 77.

bazı Brankhid heykellerinin ve Ephesos Artemis Tapınağı'nın kabartmalı sütunları üzerindeki elbise kıvrımları arasında önemli benzerlikler bulunmuştur<sup>304</sup>.

F. Işık, Arkaik Dönem İonia heykeltraşlığı ve söz konusu elbise kıvrımları hakkında önemli yorumlarda bulunmuştur. Buna göre, 530'da, Artemis Ephesia Tapınağı gibi tam tamamlanmamış tapınaklardaki bazı küçük faaliyetler dışında, İonia heykeltraşlık sanatı sona ermiştir. Bunun nedeni de, İonialı ustaların 546'dan sonraki Pers egemenliğine olan tahammülsüzlükleridir<sup>305</sup>. Bunun dışında, Arkaik gülümseme ve elbise kıvrımları gibi birçok öge, VIII. yüzyıl Geç Hitit Sanatı'nda vardır. Bu öğeler VII. yüzyıl Phrygia sanatındaki Kybele betimleri aracılığı ile VI. yüzyılın başında İonia sanatına geçer. Gülümseme ile ilgili olarak, 600'e tarihlenen Ephesos fildişi heykelcikleri, kıvrımlarla ilgili olarak da, 700'e tarihlenen Kululu ve Palanga heykellerinin Brankhid heykellerini etkilemesi kanıt olarak gösterilmiştir. Attika ise, bu öğeleri İonia'dan almış ve Geç Arkaik Dönem'de İonia'daki Pers etkisinden kaçan ustalar sayesinde, heykeltraşlık konusunda büyük bir atılıma geçmiştir. Klasik Dönem'de ise, zirveye ulaşmıştır. Giyimli Samos Kurosu da bu teori içinde bir örnek olarak gösterilmiştir<sup>306</sup>.

Işık'ın bu teorisi kabul edilebilir görünürken, vardığı bir yargı oldukça iddialıdır: “Arkaik-Ion yontu biçimlerini yaratan, Anadolu'nun kendisidir”<sup>307</sup>. Bu yargı belki koreler ve giyimli erkek heykelleri için geçerli olabilir. Fakat bunun kuroslar için böyle olduğunu söylemek yanıltıcıdır. İonia kuroslarının diğer bölgelerden farklı olan kendilerine ait stilleri yadsınamaz. Bununla beraber, erkek çıplaklığı Hellen kültürüne ait bir olgudur ve doğu sanatında yoktur. Ayrıca, kurosların prototipleri sayılan Mısır örnekleri ve Samos, Miletos gibi belli başlı birçok İon bölgesinin Mısır ile olan yoğun ilişkileri ortadadır.

İonia kurosları, üzerindeki idealist anlayıştan uzak sade görünüm, saç stili ve sahip oldukları tombul anatomi gibi bazı stil özelliklerini, tartışılır bir şekilde ve belli bir derecede Anadolu'nun iç bölgelerinden almış olabilir. Böyle olsa dahi, doğu eserleri göz önüne alındığında bu etkiler minimum derecede olmalıdır. Çünkü bu bölgelerde, Mısır'a oranla, İonia kuroslarına prototip olabilecek hiçbir serbest heykel örneği yoktur.

---

<sup>304</sup> Boysal, 7, res. 4-5, 6-7.

<sup>305</sup> F. Işık, “Yunan Mucizesi Var mıydı?”, *ADALYA III. 1998*, 18.

<sup>306</sup> Işık, 20-24, res. 27- 39.

<sup>307</sup> Işık, 23.

Bu durumda, İonia kuroslarının salt Anadolu yaratısı olduğunu söylemek çok iddialıdır. Anadolu ancak, Mısır kökenli bu eserleri kimliklendirmiş olabilir.

Doğu Hellen Bölgelerindeki en erken kuros örnekleri Knidos'tan gelmiştir. Bu örnekler, yalnız Anadolu için değil, aynı zamanda tüm Hellen bölgeleri için de en erken örnekler arasında yer almaktadır. Datça ilçesi, Emecik Köyü sınırları içindeki Sarı Liman mevkiinde, 1998 yılında yapılan kazıda, Arkaik bir kutsal alan tespit edilmiştir<sup>308</sup>. Burada 1999 yılında başlayan alt teras çalışmaları sırasında, kireç taşından yapılmış iki adet torso ve bir adet baş ile karşılaşmıştır. Kurosların geldiği tabakadan gelen seramik malzemeler geç VII ve erken VI. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Korunmuş uzunluğu 17 cm. olan örneklerden ilkinin tam boyunun 50 cm. kadar olması gerekmektedir. Omuzlardan dizlere kadar, 55 cm.' lik bir bölümü korunmuş olan diğer Kurosun gerçek boyu, 1 m. civarında olmalıdır. Genel olarak çok ilkel bir görünüme sahip olan torso, üzerinde geometrik öğeler taşımaktadır. Sol bacak çok hafif bir şekilde öndedir. Kare şeklindeki boncuk dizili saç lulelerine sahip baş da, torso gibi ilkel bir görünümündedir. Rekonstrüksiyon ile birleştirilmiş olan bu baş ve torso, Berges tarafından geç VII. yüzyıla tarihlenmiştir<sup>309</sup>. Bu bölgedeki erken örneklerden bir diğeri, Rhodos'da bulunmuş olan gri kireç taşından bir kurostur<sup>310</sup>. Baştaki Mısır tarzı saçları ve geometrik anatomisi ile ilginç bir stili olan örneğin, dizden itibaren alt bacakları korunmamıştır. Örnek tam boyu ile en fazla 35 cm. olmalıdır.

İon plastik sanatındaki mermerden yapılmış ilk kuros örnekleri çok az sayıda olmakla beraber Samos'tan gelmiştir. Bunlar Richter'in 615 – 590 arasına tarihlediği Sounion grubuna ait örneklerdir. Samos'ta bulunan örneklerin ilki, alt diz ve kalça kısmından kırılmış, kolosal bir mermer kurosa ait sol üst bacaktır<sup>311</sup>. Parçanın uzunluğu 1,32 m.' dir. Bu durumda bu bacağın ait olduğu kurosun boyu en az 4, 5 m. olmalıdır. İkinci örnek de yine Samos'taki kolosal bir heykele ait sağ eldir<sup>312</sup>. Bu en erken safhada, şu ana kadar, İon heykeltraşlığında doğal boyutlarda mermer kuros heykellerinin olduğuna dair bir izle karşılaşılmamıştır.

<sup>308</sup> N. Tuna – D. Berges, “Datça/Emecik/Sarı Liman Mevkii Arkaik Kutsal Alan 1999 Yılı Çalışmaları”, *KST* 22(2) 2000, 127- 128.

<sup>309</sup> D. Berges, “Archaische Funde aus Alt-Knidos” *İst. Mitt.* 52 (2002), 113-130, Abb. 7-16.; D. Berges, “Kuroi aus Knidos”, *Internationales Symposion anläßlich des 150. Geburtstages von Adolf Furtwängler, MEISTERWERKE* (Freiburg 2003 ), 93- 103, Abb. 1- 3, 4- 7, 14- 15, 17.

<sup>310</sup> Richter, 57, no: 27, fig. 126 -128.

<sup>311</sup> Richter, 56, no:24, fig. 96.

<sup>312</sup> Richter, 56, no:25, fig. 93.

Richter'in 590 – 570 arasına tarihlediği Orkhomenos – Thera grubu içerisinde ise İonia bölgesi, Samos ve Miletos'ta bulunan küçük boyutlu toplam üç adet bronz ve Knidos'ta bulunan yine küçük boyutlu iki adet kireç taşı örnek ile temsil edilir<sup>313</sup>. Görüldüğü üzere bu safhada da İonia bölgelerinde, kanonik mermer kurosların olduğuna dair bir iz yoktur.

Doğal ölçülerdeki ilk mermer kanonik kuros VI. yüzyılın ikinci çeyreğine aittir. Bunlardan biri, Rhodos'tan gelen bir baştır ve VI. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenmiştir<sup>314</sup>. Fakat bu başın yüzünde gülümsemenin tam olarak belirgin olmaması, onun olasılıkla biraz daha erken bir tarih olan 580'e çekilmesini sağlayabilir.

Rhodos'tan gelen ve bu safhaya tarihlenen bir torso, duruş olarak oldukça dik bir pozisyona sahiptir. Özellikle, kurosun bu durumu, sırt bölgesinden daha da iyi anlaşılmaktadır. Vücuttaki yumuşak hatlar ve göbek şişkinliği İonia stilini göstermektedir. Arkada, küçük bir bölümü korunmuş olan birbirine yapışık saç luleleri, saçların arkada hafifçe genişleyerek uzadığını göstermektedir<sup>315</sup>.

Samos'tan gelen ve boyu 5 metreye yaklaşan kolosal kuros, alt bacaklarının bir kısmı dışında tamamen korunmuştur. Oldukça yumuşak hatlara sahip olan heykelin, özellikle dirsek ve diz kısmında özenli bir çalışma gözlemlenmektedir. Ayrıca saçlar arka tarafta balık kuyruğu şeklinde modellenmiştir. Yumuşak hatları ile İonia özelliklerini taşıyan örnek, Heraion'da bulunmuş olup, 570 yıllarına tarihlendirilmiştir<sup>316</sup>. Sol bacağına “*Rhesis'in oğlu Iskhes tarafından adanmıştır*” yazıtından dolayı “Iskhes Kuros” olarak isimlendirilen heykel üzerinde, Guralnick'in yaptığı çalışmalar sonucunda, bu heykelin Mısır'ın ikinci kanon sisteminde yapılmış olduğu anlaşılmıştır<sup>317</sup>.

Naukratis'ten gelen üç adet torso dizlerden boyuna kadar korunmuştur. Üç örnek de çeşitli proporsiyon bozukluklarına sahiptir. En belirgin ortak özellikleri ise, saçların her iki omuzdan öne doğru, üç ya da dört bukle olarak, birbirinden ayrık bir şekilde göğüs üzerine kadar inmesidir. Alabaster taşından yontulan ve tam boyları ortalama 15-

<sup>313</sup> Richter, 70, no: 51, fig. 184-186; 71, no:52, fig. 187-189; 72, no:55, 196-197; 72, no: 56, fig. 200-201; 73, no: 57, fig. 150.

<sup>314</sup> G. Jacopi, *Orazione Archeologica di Camiro – II, Clara Rhodos*, Vol. VI-VII – Par. I, 265- 68, fig. 50-54.

<sup>315</sup> Jacopi, 274-76, fig. 62-65, tav. X.

<sup>316</sup> H. Kyrieleis, “Neue Archaische Sculpturen aus dem Heraion von Samos”, *Archaische und Klassische Griechische Palastik, Internationalen Kolloquiums 1985 in Aten*, BAND I, 35- 43, fig. 14-22; Akurgal, 2000, res. 42a-b.

<sup>317</sup> E. Guralnick, “The Monumental New Kuros from Samos”, *AA* 4 1996, 505- 526.

30 cm. arasında olması gereken, bu üç örnek de Richter tarafından Tenea-Volomandra grubu içerisinde incelenmiştir<sup>318</sup>. Özellikle, Richter'in 83 no. lu Kuros'u, göğüslerin bir bütün halinde, bir şişkinlik şeklinde verilmesi ve kolların kabalığı ve kalınlığı bakımından oldukça ilkel görünümlüdür. Pryce'da bu heykeli Richter gibi VI. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihler ve Ionia stilinde yapıldığını söyler<sup>319</sup>. Öyleyse benzer özelliklere sahip bu üç heykel de Ionia stilindedir. Yalnız, söz konusu 83 no. lu kuros çok daha ilkel özellikleri ile belki de VI. yüzyılın başlarına tarihlenmelidir.

Bu örneklerin dışında Samos'tan gelen üç adet torso 560 yıllarına tarihlenmiştir<sup>320</sup>. Bu torsolar arasında, özellikle bacağı yazıtlı olan Leukios'un adadığı kuros, Ion heykeltraşlığı içinde oldukça önemli bir yere sahiptir<sup>321</sup>. Leukios Kuros'u, dizlerinden ve boynun alt kısmından kırık bir şekilde ele geçmiştir. Dalgalı ve kalın buklelerden oluştuğu anlaşılan saçın, çok az bir kısmı omuz hizasında korunmuştur. Yumuşak hatlara sahip örnek, plastik detaylara sahiptir.

Bir diğer örnek ise Miletos'tan gelmiş ve yine VI. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilmiştir<sup>322</sup>. Miletos'tan gelen bu örnek kalça ve üst bacak kısımdan ibaret bir parça olup, şimdiye kadar bulunanlar arasında, Anadolu için doğal ölçüdeki mermer kurosların ilk örneği olarak kabul edilebilir.

Bu tarihlerden sonra, Ion kuroslarında sayısal olarak neredeyse bir patlama vardır. Bu durum özellikle VI. yüzyılın ortasında Samos'ta görülmektedir. Heraion'dan gelen torsonun saçları, birbirinden ayrık ve dik bir şekilde neredeyse sırtın ortasına kadar uzanmaktadır. Sırttaki omur çizgisi sıg bir çukurluk şeklinde belirtilmiş ve diğer örneklerde de olduğu gibi, ön tarafta göbek deliği betimlenmiştir<sup>323</sup>.

Kolosal bir kurosa ait olan, Heraion'dan gelen baş, tombul suratı ve kulaklar arkasından arkaya taranan saçları ile Ionia stiline özelliklerini güzel bir şekilde yansıtmaktadır. Saçlarda çeşitli stilizasyonlar görülmektedir. Ortada birbirine yapışık kare boncuklar şeklinde enseden aşağıya doğru inen saçın, her iki yanında daha kabarık bir şekilde betimlenmiş çapraz lüleler mevcuttur. Saç, başın üst kısmında iki ana

<sup>318</sup> Richter, 88-89, no.83, fig. 270; no.84, fig.271; no.85, fig.272.

<sup>319</sup> F.N. Pryce, *Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities of the British Museum*, 1928, 187, B 443, fig. 224

<sup>320</sup> B. Freyer-Schauenburg, *Bildwerke Der Archaischen Zeit und des Strengen Stils*, "SAMOS XI" Bonn 1974, 69- 73, Nr.35, Taf. 20-22; 77-79,Nr.38, Taf. 23; 74-77,Nr.37-A C, Taf. 24.

<sup>321</sup> Freyer-Schauenberg, 69-73, Taf. 20-22; Richter, 86, no: 77, fig. 258- 260; F. Charbonneaux, *Archaische Plastik der Griechen*, 1942, 38, fig. 35.

<sup>322</sup> V. V. Graeve, "Neue Archaische Sculpturenfundes aus Milet" *Archaische und Klassische Griechische Plastik, Internationalen Kolloquiums 1985 in Aten*, BAND I, 23- 29, fig.7, 1- 2.

<sup>323</sup> Freyer-Schauenberg, 84, Nr.45, fig. 28, 29.

bölüme ayrılmıştır. Öndeki bölümde, alnın üstünde, alnı bir bant gibi çevreleyen, dikine, ince ve kalabalık saç telleri ile başka bir stilizasyona gidilmiştir. Ayrıca kulakların ön kısmında, ikişer adet düz çizgi ile bu stilizasyon daha da zenginleştirilmiştir. Baş, Pedley, Freyer ve Sinn tarafından 550 yılları civarına tarihlenmiştir<sup>324</sup>. Buna karşın Akurgal, başı çok daha erken bir tarih olan 570'e vermektedir<sup>325</sup>.

Bunlar dışında, biri Samos, diğeri ise Miletos'tan gelen ve VI. yüzyılın ortasına tarihlenen kötü korunmuş iki adet baş yine Ionia stiline özelliklerini üzerlerinde taşımaktadırlar. Bunlar arasında Samos'tan gelen başın saçları basit görünümüne olup hiçbir stilizasyona uğramadan kütleli bir biçimde arkaya doğru taranmıştır<sup>326</sup>. Miletos'tan gelen örneğin saçları, arka kısmında Samos örneği ile benzerken, ön kısmında, alnı üzerinde Heraion'dan gelen baş ile benzeşmektedir. Buna göre saç yine önde ince ve kalabalık teller şeklinde betimlenmiştir<sup>327</sup>.

Miletos Heraionon'dan gelen bir diğer baş daha iyi durumdadır. Üst dudağın dümdüz bir çizgi şeklinde görüldüğü örneğin, sadece alt dudakları için uğraşmıştır. Saçlar başın üst kısmında, arkaya biraz daha yakın bir yerden ikiye ayrılmıştır. Birbirine yapışık karemsi boncuklardan oluşan saç, arkada hafif bir şekilde açılarak uzamaktadır. Saçta, başın üstündeki ayırma dışında başka bir stilizasyondan söz etmek mümkün değildir<sup>328</sup>.

Budapeşte'de sergilen VI. yüzyılın ortasına tarihlenmiş bir başka torsonun yalnızca vücut detayları görülebilmektedir. Vücut ön tarafta çok yumuşak fakat belirgin olmayan hatlara sahiptir. Tam ortada sığ bir çukurluk şeklinde belirtilmiş olan bir çizgi, göğüs üstünden başlayarak göğüsler arasından aşağıya doğru devam etmekte ve göbek deliği ile son bulmaktadır. Aynı çizgi arkada sırt ortasında da mevcuttur. Omuzlar ve kürek kemikleri yuvarlak bir biçimde doğaldan uzak bir şekilde betimlenmiştir. Saçların az bir bölümü korunmuş olup, birbirinden ayrı düz kıvrımlar şeklinde omuzlardan

<sup>324</sup> J. G. Pedley, *Greek Sculpture of the Archaic Period: The Island Workshops*, Mainz 1976, 48-49, No. 37, Pl. 27a-b; Freyer-Schauenberg, 88-93, Nr. 47 A/B, fig. 30-33; U. Sinn, "Ein Elfenbeinkopf aus Dem Heraion von Samos, Zur Ostionischen Plastik im 3. Viertel des 6. Jh. V. Chr.", *AM* 97, (1982), 36, fig. 13, 4.

<sup>325</sup> E. Akurgal, *Griechische römische Kunst in der Türkei*, München 1987, Taf. 74; E. Akurgal, 2000, res. 43a.

<sup>326</sup> Freyer-Schauenberg, 93-95, Nr. 48, Taf. 34.

<sup>327</sup> W. Real, "Ausgewählte Funde aus dem Dionysos Tempel, Milet 1973-1975", *Ist. Mitt.* 27/28 (1977-78), 110-114, fig. 29.

<sup>328</sup> E. Akurgal, 1961, Abb. 214-215; E. Akurgal, res. 49ab; Tuchelt, 53, K6, fig. 10-11; Richter, 110, no. 128, fig. 371-372.

aşağıya doğru hafifçe açılarak inmektedir. Sırtta profilden bakıldığında çok hafif bir kıvrım vardır<sup>329</sup>.

VI. yüzyıl ortasında, heykeltraşlık sanatı en azından Samos için artık rayına oturmuş görünmektedir. Bununla ilgili en iyi örneklerden biri, Samos kolonisi olan Perinthos'tan ( Marmara Ereğlisi ) gelen kuros başıdır. Yüz oldukça kötü korunmuştur. Saçlar birbirine yapışık kare boncuklardan oluşmuş dik bukleler şeklinde arkaya doğru uzanmaktadır. Kulağın biraz daha aşağısındaki bir bölgede ise saçlar, her iki taraftan, birer tutam saç buklesi şeklinde, omuzların ön tarafına doğru inmektedir.<sup>330</sup>.

VI. yüzyıl ortalarına tarihli bu eserlere genel olarak bakıldığında, Saçları korunmuş tüm eserlerde saçlar istisnasız olarak kulakların arkasından arkaya doğru taranmıştır. Bunlar arasında bazı saçlarda özellikle alnın üst kısmında betimlenen, alnı bir bant gibi çevrelemiş ince saç tellerinden oluşturulmuş stilizasyon da önemlidir. Kulakların tamamı doğallıktan uzaktır. Gözler badem formundadır. Başlar dolgun olup, yüzlerde bir gülümseme vardır. Vücutlarda ise önde ve arkada vücudu diklemesine ikiye bölercesine betimlenen uzun sığ bir çukurluk şeklindeki çizgi yukarıda bahsedilen torsolar için benzer bir özelliktir. Fakat Samos'tan gelen örnekte, vücudun ön kısmında bu çizgi sadece göbek üzerinde betimlenmiştir. Bunun dışında omuzların yuvarlak ve düşük olması, göğüslerden de daha iyi görülebileceği üzere vücutların yumuşak fakat belirgin olmayan hatları ve sırtlardaki çok hafif kıvrım benzer özellikler olarak görülebilir.

Yukarıda bahsi geçen eserler, Samos'tan gelen kolosal baş dışında, araştırmacılar tarafından VI. yüzyılın ortasına sorunsuz olarak tarihlenebilmiş olan eserlerdir. Bununla beraber VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirilmiş birçok eser vardır. Bu safhada, nicelik olarak Doğu Hellen bölgeleri kuros üretiminde en üst noktaya gelmiştir. Bunlar arasındaki bazı örnekler farklı araştırmacılar tarafından bu zaman aralığında farklı tarihlere verilmişlerdir. Bunlardan ilki Samos'tan gelmiş bir torsodur. Bu örnek Ionia stilinden oldukça uzaktır. Kurosun vücut hatları diğer örneklerin aksine yumuşak değildir. Özellikle göğüs kafesi üçgenimsi bir şekilde betimlenmiş ve hemen alt tarafta karın kasları belirgin bir biçimde verilmiştir. Aynı şekilde sırtta da böyle bir dekorasyona gidilmiştir. Eserin Paroslu bir sanatçı tarafından yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Pedley, bununla ilgili olarak, eserde Naxos

<sup>329</sup> H. P. Laubscher, "Zwei Neue Kouroi aus Klenasien", *Ist. Mitt.* 13/14, (1963- 64), 82- 84, fig. 38- 39.

<sup>330</sup> C. Blümel, *Die Archaisch Griechischen Skulpturen Der Staatlichen Museen Zu Berlin*, 1963, 36- 37, no: 26, Abb.70- 73; Richter, fig. 326-327.

etkisinden de söz etmiştir. 550 yıllarında Samos'un Paros etkisi altında olduğunu söyleyen Pedley, onu aynı tarihlere vermiştir<sup>331</sup>. Richter'de benzer bir şekilde eseri Melos grubu (555-540) altında inceler<sup>332</sup>. Freyer ise torsoyu biraz daha geç bir tarih olan 540-530 arasına vermektedir<sup>333</sup>.

Ionian stilinin diğer batılı stillerden farklı olan en önemli yapıtlarının başında giyimli kurosar gelir. Böyle heykeller Atina ve Naukratis gibi başka bölgelerden de gelmiştir. Bunların farklılığı ise, omuzları üzerlerinde taşıdıkları kurbanlık ya da avlanmış hayvanlardır. Bu hayvan taşıyanların giyim tarzları da Ionialı örneklerden tamamen farklıdır. Atina Akropolisi'nden gelen ve omuzları üzerinde buzağı taşıyan Moskhophoros'un törensel bir heykel olduğu anlaşılmaktadır. Giyimli olmakla beraber bu heykel çıplaktır da aslında. Yarım kollu ince bir giysi dizlere kadar inmektedir. Giysi ortada tamamen açık olduğundan, heykelin tüm vücudu ve genital bölgesi ortadadır<sup>334</sup>. Buna çok yakın bir örnek Attika'da Ilissos yakınlarından gelmiştir. Yoğun kıvrımlara sahip elbise, model ve duruş olarak Moskhophoros'un giysisine çok benzer. Olasılıkla Hermes'in bir tasviri olduğu düşünülen heykel, 500 yıllarına tarihlenmiştir<sup>335</sup>. Naukratis'teki Aphrodite Kutsal Alanı'ndan gelen heykel duruşu ile kurosarla birebirdir. Heykel üstte, önü açık bir giysi, altta da kısa bir tunik giymektedir. Bununla beraber bir de başlığı vardır. Her iki omzunda ön ve arkaya sarkmış biçimde ikişer adet küçük av hayvanı aşağıya doğru sarmaktadır. Heykel bir avcı olarak nitelendirilmiştir<sup>336</sup>.

Ionian giyimli kurosalarının mantoları ayaklara kadar uzanmaktadır. Sağ göğüs ve omuz tamamen açık olup, sağ göğüsten diz bölgesine kadar kıvrımlar, yatay ve üst üste gelmiş bir biçimde tasvir edilmiştir. Sol tarafta sol omuzdan yine diz bölgesine kadar ve ortada dizlerin ortasından ayak bileklerine kadar, elbise kıvrımları düz bir biçimde aşağıya inmektedir. Giysili kurosarlar da Ionian'daki diğer kaonik örnekler gibi, yumuşak hatlara ve tombul bir anatomiye sahiptirler. Bunun yanında tıknaz görünüm ve kalın boyunlar da ilk bakışta göze çarpıcı gelmektedir. Bir görüşe göre Ionialı sanatçılar anatomik yapıdan çok elbise betimlemelerine odaklanmıştır. Buna en güzel örnek olarak

<sup>331</sup> Pedley, 48-49, no: 35, fig. 23.

<sup>332</sup> Richter, 108, no.120, fig. 359-361.

<sup>333</sup> Freyer, 97-100, Nr. 52, fig.36-37.

<sup>334</sup> M. Robertson, *A Shorter History of Greek Art*, Cambridge 1987, 28, fig. 37.

<sup>335</sup> Boardman 2001, 98, res.149.

<sup>336</sup> F.N. Pryce, 155, B 451, pl.. XLI.

da giyimli erkek heykelleri gösterilmiştir<sup>337</sup>. Bunun aksine, vücut detaylarının yumuşak geçişlerle doğal bir şekilde gösterilmesi, kaslı ve idealist hatların belirtilmesinden daha zor olmalıdır.

Söz konusu bu heykellerin oturan Branchid heykelleri gibi mevkii sahibi kişilere ait olduğu düşünülmüştür. Nitekim bunlar, ne kutsal alanlarla, ne de mezarlıklarla ilgilidir<sup>338</sup>. Buna en iyi kanıt olarak, VI. yüzyılın ortasına tarihli, manto ve khiton giymiş Paris Giyimli Kurosu'nun<sup>339</sup> üzerindeki bir yazıt gösterilmiştir. Eserin bir aristokrata ait olduğunu düşündüren, “*Ben, Antenor'un oğlu Dionysermos'um*” yazıtıdır. Eser, Boardman tarafından ise 520'e tarihlenmiştir<sup>340</sup>. Kireç taşıdan yapılmış olan, Pitane (Çandarlı) Kurosu diğer bir giysili kurostur. Bu kuros Akurgal tarafından 530-520 yılları arasına tarihlenmişken<sup>341</sup>, Boysal, onu “*Kap Phoneas Kurosu*” ile yakınlaştırarak 540- 530 tarihleri arasına verir<sup>342</sup>. Giysili kuroslar arasındaki en ünlü ve en tartışmalı örnek ise, Samos'a Miletos'tan geldiği düşünülen ve Samos'un Phoneas Burnu'nda ele geçen “*Kap Phoneas Kurosu*”dur. Elbise şekli bakımından diğer giyimli örneklerle benzeyen örnek, özellikle toplu anatomisi, yuvarlak ve iri başı, kalın ve kısa boynu ile dikkat çekmektedir. Eseri, Floren 560'a<sup>343</sup>, Pedley 550'ye<sup>344</sup>, Freyer ve Boardman , 540'a<sup>345</sup>, Akurgal ise, 540- 530 yılları arasına tarihlendirmişlerdir<sup>346</sup>.

Miletos Balat'tan gelen büyük bir baş, oldukça kötü korunmuştur. Kulak önünde ve şakaklar üstündeki saç telleri, kalın dalgalı çizgilerden oluşturulması ile beraber, gösterilmeye çalışılmıştır. Başın en ilgi çekici noktası, genel olarak bakıldığında çok iri ve neredeyse tamamen yuvarlak formudur. Bununla ilişkili olarak, boyun da kaybolacak kadar kısa ve kalındır. Bu baş şeklinin karşılaştırılabileceği en iyi örnek, “*Kap Phoneas Kurosu*”na ait olan baştır. Baş, araştırmacısı Hommel tarafından, Perslerin Batı Anadolu'ya girdiği 547 yılı dolaylarına verilmiştir<sup>347</sup>.

Bu örnekler dışında birçok kuros, daha sorunsuz bir şekilde VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenebilmiştir. Bunlardan biri Samos'tan gelen bir torsodur. 540-530

---

<sup>337</sup> Boardman 2001, 76.

<sup>338</sup> Boardman 2001, 76.

<sup>339</sup> Boysal, 20, res. 73.

<sup>340</sup> Boardman, 101-102, res. 74.

<sup>341</sup> Akurgal 1961, Abb. 195-197.

<sup>342</sup> Boysal, 20, res. 70.

<sup>343</sup> J. Floren, *Die Griechische Plastik, BAND 1, Die Geometrische und Archaische Plastik*, 1987 München, 379, fig. 32, 2.

<sup>344</sup> Pedley, 49-50, no:38, Pl. 28a-c.

<sup>345</sup> Freyer, 150-53, Taf. 59- 60; Boardman 2001, 76, res. 84.

<sup>346</sup> Akurgal 1961, Abb. 193-194.

<sup>347</sup> P. Hommel, “Archaischer Jünglingskopf aus Milet”, *Ist. Mitt* 17 (1967), 115- 127, fig. 4- 6.

yıllarına tarihlenen torso, kendisinden bir on yıl önceye tarihlenmiş olan, Samos'tan gelen bir başka örneğe<sup>348</sup>, duruş olarak oldukça benzemektedir. Söz konusu torsonun farklılığı ise, önde kaburga kemiklerinin alt kısmının üçgen bir kabartma şeklinde verilmesi ve arkada neredeyse sırt ortasına kadar uzanan saçların daha oval boncuklardan oluşmasıdır. Bu durum saçlara, daha erkene tarihli benzer örneğin saçlarına göre, daha doğal bir görünüm kazandırmıştır<sup>349</sup>.

Bu safhada, şu ana kadar bulunmuş örnekler ışığında, Anadolu'da bulunmuş kurosların hem niceliğinde hem de yayılımında bir artışın olduğu söylenebilir. Bunlar da, Samos ve Rhodos'tan gelen örnekler gibi, çoğunlukla başlar ya da torsolar halinde ele geçmiştir. Bu örnekler arasında, Miletos'tan gelen iki baş oldukça kötü korunmuştur. Böyle olsa dahi kulakların arkasından taranmış olan saçlar, eserlerin İonialı özelliklerini ortaya koyar<sup>350</sup>.

Didyma'dan gelen ve 540'a tarihlenen bir torsonun, ancak vücut ve kalça kısmı korunmuştur. Torsonun ön tarafı oldukça aşınmıştır. Arka tarafa bakıldığında ise, doğal bir sırt kıvrımından söz etmek oldukça zordur. Arkada az bir bölümü korunmuş saçlar ise, çok alçak kabartma şeklinde betimlenmiş olup, uçları sivri bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Ayrıca saçlar, neredeyse bir omuzdan diğerine, sırtın en üst bölgesini kaplamıştır<sup>351</sup>.

Keramos'dan gelen baş, bu safhaya tarihlenmiştir. Baş arkada bir bütün olarak hasır bir örgüyü andırır. Dikkatli bakıldığında ise birbirine yapışık uzunlamasına boncuklardan oluştuğu fark edilebilir. Başa profilden bakıldığında, saçların omuzların önüne doğru ilerlediği görülebilir. Ayrıca daha erkene tarihlenmiş olan bazı örneklerde de görüldüğü gibi, saçlar başın ön tarafında tel tel gösterilmiştir. Bununla beraber bu ince saç telleri, daha erken örneklerinkine göre, dalgalı olması itibari ile daha farklıdır<sup>352</sup>.

Keramos'dan gelen torso, ancak dizlerden göbek üstüne kadar korunmuştur. Mevcut yüksekliği 59 cm olan kurosun gerçek boyu, 1.80 m civarında olmalıdır. Heykelin göbek deliği doğala yakın bir şekilde verilmiştir. Kasık çizgisi, göbeğinde şişkince verilmesinden dolayı oldukça belirgindir. Publis üzerinde ve dizde betimlenen

---

<sup>348</sup> Freyer, fig. 28, 29.

<sup>349</sup> Freyer, 100-102, Nr.53, fig. 38-39.

<sup>350</sup> V. Grave, "Milet/Archaische Skulpturen 1983- 84", *Ist. Mitt.* 35, (1985), 116- 118.

<sup>351</sup> Tuchelt, 58, K 13, Taf. 16.

<sup>352</sup> L. Robert-P. Devambez, "Tete Archaique Trouvee A Keramos", *AJA* 39 (1935) , 341- 51, fig. 7,8; Akurgal, 1961, 266-67, Abb. 229-232.

deri kıvrımları dikkat çekicidir. Kuros, Gürman tarafından 540 civarına tarihlenmiştir<sup>353</sup>.

Kolları ile bacakları eksik olan ve doğal insan ölçülerine sahip olan bir heykel, Kyzikos'tan ele geçmiştir. Heykelin yüzü ve başı büyük ölçüde aşınmıştır. Yüz ve vücut, Ionia sanatına uygun bir biçimde yumuşak hatlara sahiptir. Saçların ön tarafta, kulakların arkasına ince teller şeklinde betimlenmesi ve arakadaki saçların yan taraflarındaki çapraz stilizasyon, başa oldukça dekoratif bir görünüm kazandırmıştır. Başın bu durumu, Samos<sup>354</sup> ve Keramos'tan<sup>355</sup> gelen başlar ile benzeleştirilmiştir.

Başların ön kısmındaki benzer stilizasyonlar, sadece Ionia sanatına ait örneklerde karşımıza çıkmaktadır. Kyzikos Kurosunu yapan heykeltıraşın, Samos başına benzer birinci sınıf eserleri görmüş olduğu ve onları daha itinasız bir şekilde taklit ettiği düşünülmüştür. Vücudun frontaliteye sahip olmasının yanında, aşırı bir sertlikten söz etmek mümkün değildir. Kuros, dekoratif saçlara sahip hareketli bir eser olarak nitelendirilmiştir. Genel olarak, Kyzikos Kurosu'nu Miletos Okulu'nun VI. yüzyıl örnekleri ile ilişkilendiren Akurgal, bu örneğin saç stiline, Samos başının saç stiline biraz daha geliştirilmiş olduğunu söyler. Kyzikos Kurosu'nun Samos başından biraz daha geç olması gerektiğini ifade eden Akurgal, eseri 540 civarına tarihlemektedir<sup>356</sup>.

Tekirdağ Kurosu olarak isimlendirilen örnek ilk olarak N. Fıratlı<sup>357</sup> ve M.J. Mellink<sup>358</sup> tarafından rapor edilmiştir. Tekirdağ yakınlarındaki bir taş ocağında bulunan torso buraya, Fıratlı'ya göre, Marmara'nın güney kıyısındaki Kyzikos'dan getirilmiş olmalıdır. Korunmuş yüksekliği 1,02 m. olan kurosun gerçek boyu, 2,40 m. civarında olmalıdır. Malzeme olarak Marmara Adası ( Prokonnessos ) mermeri kullanıldığı düşünülmektedir. Gövde, Ionia tarzında yumuşak hatlara sahiptir. Torso, geniş omuzlar ve ince beliyle atletik bir görünüme sahiptir. Göbekten yukarıya doğru ince bir çizgi şeklinde yükselen karın çizgisi, ortada, üçgen bir biçimde plastik olarak tasvir edilmiş kaburga kemiklerinin alt sınır çizgisi ile birleşmiştir. Böylelikle karın bölgesinde, ters gemi çapası şeklinde çizgisel bir görüntü ortaya çıkmıştır. Torsoya arkadan bakıldığında, birbirine yapışık bir şekilde tasvir edilmiş olan saç lülelerinin, omuz

<sup>353</sup> O. Gürman, "Keramos'ta Bulunmuş Olan Arkaik Torso", *TAD XXI- 2*, (1974), 49- 51, res. 1- 3.

<sup>354</sup> Akurgal 1987, Taf. 74; Akurgal, 2000, res. 43.

<sup>355</sup> Devambez, fig. 7-8.

<sup>356</sup> E. Akurgal, "Kyzikos'ta Bulunan İki Arkaik Eser", *İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllığı 11- 12*, (1964), 225- 231, Lev. LIV-LVIII.

<sup>357</sup> N. Fıratlı, "Kısa Arkeolojik Haberler, B- Trakyadan buluntular", *İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllığı 13- 14*, (1967), 223- 224.

<sup>358</sup> M.J. Mellink, "Archaeology In Asia Minor", *AJA* 69, ( 1965), 149.

üzerine uçları dümdüz bir şekilde düştüğü görülmektedir. Saçların son bulunduğu noktadan başlayan dar ama derin sırt çizgisi, kuyruk sokumuna kadar devam eder. Omurgayı betimlemek amacıyla yapılmış olan bu çizgi, doğal olandan uzak bir şekilde, sırtın tam ortadan ikiye bölünmüş bir şekilde görünmesine neden olmuştur. Eser hem mermeri, hem de stili bakımından, Erdek Kurosu ile çok benzeştirilmiştir. Perinthos'un ( Tekirdağ) bir Samos kolonisi olmasına karşın, Miletos stilinde yapıldığı düşünülen Kyzikos Kurosu'na çok benzemesi, onun da Kyzikos Kurosu gibi Miletos Okulu'na mensup bir sanatçı tarafından yapıldığını düşündürmüştür. Bu durumda Tekirdağ Kurosu'nun, Kyzikos Kurosu'na çok yakın olduğunu söyleyen Bayburtluoğlu, torsoyu 540 yıllarına tarihlemiştir<sup>359</sup>.

1936 yılında Miletos'ta bulunan ve İstanbul Müzesi'ne getirilen kurosun tam olarak hangi mevkiiden geldiği bilinmemektedir. Kurosun sadece dizden beline kadar olan bölümü ele geçmiştir. Korunmuş yüksekliği 32 cm. olan kurosun gerçek boyu 1m civarında olmalıdır. Örnekte, kasıklar ile beraber leğen kemiği de gösterilmiştir. Yana yapışık kollar, normale oranla çok daha uzundur. Bir bacağın önde olmasından dolayı, dizlerde ve kalçada olması gereken asimetrik duruşun yoksunluğu, diğer eserlerde de görüldüğü üzere bu dönemin bir özelliğidir. Esere profilden bakıldığında, kalçaların diğer birçok örnekte olduğu gibi biçimsiz bir çıkıntı şeklinde olması, bir gelişmişlik ya da başarı olarak görülebilir. Eserin en önemli özelliklerinden biri her iki bacağının üzerinde yer alan yazıttır. Buna göre yazıtta: “ *Phytis'in oğlu Pythomandros beni, ondalık (fidye, öşür) olarak, Apollon Termintheus'a adadı*” ifadesi vardır. Bayburtluoğlu, benzer örnekleri ile karşılaştırarak, eseri 550-530 yılları arasına vermektedir<sup>360</sup>.

Kaunos ören yerinin 220 m. kadar kuzeyinde bulunan ve Kaunos Kurosu olarak isimlendirilen torso, ancak diz üzerinden omuzlara kadar korunabilmiştir. Korunan yüksekliği 80 cm. olan kurosun gerçek boyu, yaklaşık 1,60 m. olmalıdır. Diğer İonialı hemcinsleri gibi yumuşak hatlara sahip olan torsoya profilden bakıldığında, sırt konturunun yukarıya doru genişlemesi ve göğüs hizasının şişkinliği esere bir hareket katmıştır. Eserin en ilgi çekici yönü olarak saçları görülebilir. Arkada, birbirine yapışık düz lüleler şeklinde sırtta inen saçlar, önde her iki omuzdan aşağıya, bir birinden ayrık üçer adet lüleler şeklinde, göğüsler üzerine kadar inmektedir. Torso, anatomik

<sup>359</sup> C. Bayburtluoğlu, “Tekirdağ Kurosu”, *Belleten* XXXIV, 135, (1970), 347- 51, Lev. I-IV.

<sup>360</sup> C. Bayburtluoğlu, “İzmir Arkeoloji Müzesindeki Arkaik Kuros Heykeli”, *Belleten* XXXV, 138, (1971), 201- 206, Lev. I- V.

özellikleri ve Ionia stilindeki benzer örnekleri göz önüne alınarak, araştırmacısı tarafından Richter'in Melos grubu kurosarı ile benzeleştirilmiştir. Saç stilizasyonuna bakıldığında, Kaunos Kuros'u, Richter'in Tenea-Volemandra grubu içerisinde incelediği Naukratis'te bulunan alabaster örneklerinin saçlarına çok benzer<sup>361</sup>. Kuros, Gürman tarafından, 550-530 yılları arasına tarihlenmiştir<sup>362</sup>.

Bodrum, Mindos'ta 1964 yılında bulunan kuros, ancak diz üzerinden göbek altına kadar korunmuştur. Çok kötü bir şekilde tahrip olan örneğin korunmuş boyu 56, 5 cm. olup, gerçek boyunun yaklaşık 2 m. olması gerekmektedir. Örneğe cepheden bakıldığında, derin kasık çizgileri görülebilmektedir. Öyle ki, karnın aşınmış olmasına rağmen şişkinliği profilden bakıldığında dahi görülebilmektedir. Kasıkların bu derin görünüşü, karnın şişkinliğinden kaynaklanmaktadır. Profilden bakıldığında, üst bacakların çok olmamakla beraber hacimli oldukları görülebilmektedir. Kalçalar ise diğer birçok örneğin aksine aşırı dışarıya çıkık bir profile sahip değildir. Torso, Gürman tarafından, 550- 530 yılları arasına tarihlenmiştir<sup>363</sup>.

Myus'dan geldiği düşünülen baş, dolgun görümü ile İonialı özelliğini ilk bakışta ortaya koymaktadır. Boncuk dizisi halindeki saç lüleleri hiçbir stilizasyona uğramamış olup, aşağıya doğru hafifçe açılarak uzamaktadır. Gözler badem formunda olup, oldukça küçük ve kısıktır. Gözlere dikkatlice bakıldığında alt göz kapağı çizgisinin düze yakın, üst çizginin ise çok daha kavisli olduğu görülebilmektedir. Blümel, başın Miletos stiline yakın olduğunu söyler ve 530 yıllarına tarihler<sup>364</sup>.

Batı Anadolu'da Geç Arkaik Dönem'de kurosların sayısında bir azalma görülmektedir. Bununla beraber bu örneklerde çeşitli gelişmişlikleri de gözlemlemek mümkündür. Milas'dan (Mylasa) gelen bir torso, boyun altından bel altına kadar korunmuştur. Korunmuş yüksekliği 62 cm. olan torsonun gerçek boyu yaklaşık 1, 80 m. olmalıdır. Aynı coğrafyadaki öncülleri gibi yumuşak vücut hatlarına sahip olan kuros, omuzlarının geniş ve belinin dar olması ile üçgen vücutlu bir görünüme sahiptir. Bu özellikli ile bir çok öncülüne göre daha atletik bir yapıya sahiptir. Saçları ise dalgalı ve ince konturlar ile daha doğal bir şekilde verilmiştir. Sırt profiline bakıldığında, sırttaki "S" kıvrımı kendini belli etmektedir. Kuros, 530-520 yılları arasına tarihlenmiştir<sup>365</sup>.

<sup>361</sup> Richter, 88- 89, no. 83, fig. 270; no.84, fig. 271; no. 85, fig. 272.

<sup>362</sup> O. Gürman, "Kaunos'ta Bulunmuş Olan Arkaik Atlet Heykeli", *TAD* XII- 1, ( 1975), 13- 16, res. 1- 5.

<sup>363</sup> O. Gürman, "Gümüslü Köyü' nden (Mindos) Bodrum Müzesi'ne Getirilen 826 Env. No. lu Arkaik Torso" *TAD* XXI- 2, (1974), 53- 54, res. 1- 3.

<sup>364</sup> Blümel, 64, no. 70, Abb. 220- 21.

<sup>365</sup> Laubscher, 84-87, Taf. 41-42.

VI. yüzyılın son çeyreğine tarihli, Miletos'tan gelen iki baştan, Kalabaktepe'de bulunmuş olan başa, oldukça kötü korunmasına karşın arkadan bakıldığında, saçlarının dalgalı bir biçimde plastik olarak verilmeye çalışılması, onun üzerinde taşıdığı gelişmişliğin bir göstergesi olarak algılanabilir<sup>366</sup>. Diğer baş ise, Zeytintepe'de bulunmuş olup, terrakota bir kurosa aittir. Başın ön kısmında, arkaya doğru taranmış olan saç tellerinin betimlenmesi, bize daha erken döneme ait eserlerdeki benzer saç stilizasyonlarının VI. yüzyılın son çeyreğine ait eserlerde de devam ettiğini göstermektedir<sup>367</sup>.

Didyma'dan ele geçen iki adet torso, VI. yüzyılın son çeyreği ile beraber, anatomilerin tasvir edilmesindeki gelişmişliği ortaya koyan diğer örneklerdir. 530- 520 yılları arasına tarihlenen ve belden kırık bir şekilde iki parça olarak ele geçen torso, üst bacakların orta kısmından omuz seviyesine kadar korunmuştur. Korunmuş yüksekliği 74 cm. olan kurosun gerçek boyu yaklaşık 1,80 m. olmalıdır. Torso, oldukça kötü aşınmasına karşın, profilden bakıldığında "S" kıvrımındaki oturmuşluk, kalçaların dışa çıkık olmadan daha doğal betimlenmesi ve şişkin olmayan göbek, esere bir elastikiyet katmıştır<sup>368</sup>. Bundan biraz daha geç olabileceği düşünülen diğer torso<sup>369</sup>, alt kalça bölümünden omuz seviyesine kadar korunmuştur. Korunmuş yüksekliği 62 cm. olan torsonun gerçek boyu yaklaşık 1,60 m. olmalıdır. İri fakat toplu kalçalar, leğen kemiklerinin plastik betimi, vücut hatlarının yumuşak olması ile beraber plastik de verilebilmiş olması, esere öncüllerine göre çok daha hareketli ve doğal bir hava vermiştir<sup>370</sup>.

Samos'tan gelen bir torso, üzerinde taşıdığı bazı yeniliklerle çok ilgi çekicidir. Göğüs bölgesinden ( ki, bu bölüm çok kötü korunmuştur ), alt baldır bölümüne kadar korunmuş olan torsonun, korunmuş yüksekliği 1,02 m. olup, gerçek boyu yaklaşık 2,10 m. olmalıdır. Torsoya profilden bakıldığında, "S" kıvrımının çok da net belli olmaması ve kalçanın çıkıklığı, diğer bazı çağdaşlarına göre geri kalmış özellikler olarak görülebilir. Bununla beraber torsoya ön ve arka cephelerden bakıldığında, şaşırtıcı yenilikler ortadadır. Kaburga kemiğinin doğal olandan uzak, plastik bir biçimde tasviri ve göbek üzerinden yukarıya doğru çıkarak bu kabartmayla tam ortada birleşen yiv,

<sup>366</sup> B. V.V. Graeve, "Milet 1985/ Kalabaktepe", *Ist. Mitt.* 36, (1986), 43, fig. 9.

<sup>367</sup> U. Gans, "Milet 1990/Zeytintepe", *Ist. Mitt.* 41, (1991), 159, fig. 25.

<sup>368</sup> Tuchelt, 60- 61, K 19, Taf. 21.

<sup>369</sup> Laubscher tarafından 520 yılına tarihlendirilmiştir: Laubscher, 80- 81, fig. 37.

<sup>370</sup> Tuchelt, 61, K 20, Taf. 22.

540'a tarihli Tekirdağ Kurosu'nda da olduğu gibi<sup>371</sup>, ters bir gemi çapası formunu meydana getirmiştir. Kurosun en göze çarpan özelliği ise, göbek bölgesinin birbirine paralel ve kavisli çizgilerle şekillendirilmiş olmasıdır. Benzer bir şekilde torsoya arkadan bakıldığında, normalde de olması gerektiği gibi, kalçalar üzerinde kasların kasılmasından dolayı meydana gelen küçük boşlukların betimlenmesi, heykeltraşın realist kaygılarıyla ilgili olmalıdır. Torso, Freyer tarafından 520<sup>372</sup>, Pedley tarafından ise 530<sup>373</sup> yıllarına tarihlenmiştir. Richter ise torsoyu, 540- 520 yıllarına tarihlediği "*Anavysos-Ptoon 12*" grubu içerisinde inceler<sup>374</sup>.

Samos'tan gelen bu safhaya ait bir torso, kalçalardan omuz seviyesine kadar korunmuştur. Oldukça aşınmış görünen torsonun korunmuş yüksekliği 54 cm.'dir. Gerçek boyu ise yaklaşık 1,60 m. olmalıdır. Torsoya profilden bakıldığında "S" kıvrımının varlığı rahatça görülebilmektedir. Arkada, üst sırt bölgesinde korunmuş olan saçlar, birbirine yapışık ve alçak bir kabartma şeklinde, dalgalar halinde betimlenmiştir. Torso bu özellikleri ile Freyer tarafından 530- 520 yılları arasına tarihlendirilmiştir<sup>375</sup>.

Samos'tan gelen diğer bir torso, diz altından omuzlara kadar korunmuştur. Korunmuş yüksekliği 1,05 m. olan torsonun gerçek boyu yaklaşık 1,80 m. olmalıdır. Bu torsonun en önemli özelliği, karın kaslarından ve genital bölgedeki stilize kıl betimlenmesinden anlaşılabileceği üzere, batılı bir anlayışla idealist bir üslupta yapılmış olmasıdır. Profilden bakıldığında "S" kıvrımının oturmuş olduğu görülebilmektedir. Leğen kemiğinin betimlenmesi, göbek deliğinin ve dizlerin daha doğal yapılması, kolların vücuttan biraz daha ayırık olması, dönem özelliklerinin bu torso üzerindeki etkilerini göstermektedir. Bunun yanında, yine profilden bakıldığında, bacakların kalça ve vücuda nazaran çok ince kaldığı rahatça fark edilebilmektedir. Bu özelliklere dayanılarak, Samos'ta bulunmuş olan bu torsonun üzerinde taşıdığı batılı etkiler ortadadır. Pedley bu etkinin, VI. yüzyılın ortasında gücünü kaybeden Naxos heykeltraşlığından çok, Paros heykeltraşlığından geldiğini söyler. Torso, 520 yıllarına tarihlendirilmiştir<sup>376</sup>. Torso, Richter tarafından, 520- 485 yılları arasına tarihli "*Ptoon 20*" grubu içerisinde incelenmiştir<sup>377</sup>.

<sup>371</sup> Tekirdağ Kurosu için bkz. 71.

<sup>372</sup> Freyer, 104- 105, Nr. 57, fig. 42-43.

<sup>373</sup> Pedley, 50, no:39, pl.. 29, a,b.

<sup>374</sup> Richter, 125, no: 153, fig. 440-41.

<sup>375</sup> Freyer, 102-104, Nr. 55, fig. 40-41.

<sup>376</sup> Pedley, 50-51, no: 40, pl. 30 a,b.

<sup>377</sup> Richter, 143, no: 176, fig. 518-520.

Rhodos'ta bulunmuş ve VI. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmiş olan torso, omuzlardan dizlere kadar korunmuştur. Torsoya genel olarak bakıldığında vücudun sahip olduğu elastikiyet rahat bir şekilde görülebilmektedir. Kolların vücuttan daha ayırık olması, leğen kemiklerinin tam olarak verilmeye çalışılması, geniş omuzlar ve ince belin beraberinde getirdiği atletik yapı, bu safhadaki gelişmişliğin kuros üzerindeki yansımasıdır. Bununla beraber, bu geç dönemde dahi görülen yumuşak hatlar ve hafif şişkince göbek, Ionia stiline başlangıçtan bu döneme değin, en belirgin özelliği olan, doğal olanı betimleme anlayışını sürdürdüğüne dair bir işarettir. Jacopi tarafından VI. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmiş kuros, Richter tarafından ise “*Anavysos-Ptoon 12 Grubu*” içerisinde incelenmiştir<sup>378</sup>.

Anadolu'da bulunmuş olan iki adet kuros hakkındaki bilgilere, ancak kısa raporlardan ulaşılabilmektedir. Torsolar halinde ele geçen kurosların ikisi de Propontis Bölgesi'nden ele geçmiştir. Bunlardan ilki, Tekirdağ araştırmaları sırasında, Şarköy ilçesindeki Dolucatepe mevkiinde ele geçmiştir. Torsoyu rapor eden aynı araştırmacı, bu bölgede daha önce de Apollon'a adanmış bir adak yazıtının bulunduğunu söylemektedir. Araştırmacı, bu bulgulara dayanarak, burada Apollona ait bir tapınağın olması gerektiğinden bahseder. Arkaizan olarak yorumlanan Dolucatepe Torsosu, ancak kalça kısmından omuzlara kadar korunmuştur<sup>379</sup>. Bununla beraber, ancak ön ve arka cepheden çekilmiş fotoğrafları ile yorumlanabilecek durumda olan torso hakkında, bazı tahminlerde bulunulabilir. Torsoya ait saçların uzun olması ve vücudun esnekliğiyle beraber, sahip olduğu kaba kontürler, onu Richter'in Ptoon 20 grubundan uzaklaştırmaktadır. Saçların sırt üzerindeki duruşundan, sanki saçların baş çevresinde bir bant ya da baş arkasında kalın bir toka ile toplanmış olduğu izlenimine varılabilir. Nitekim saçlar, omuz üzerinde kırılmış oldukları bölgede çok dardır ve birbirinden ayırık lüleler şeklinde sırtın neredeyse ortasına kadar hafifçe genişleyerek inmektedir. Bu stilizasyonu ile daha erken bir döneme ait olan Melos Grubu'na ait saç modellerinden daha farklı görünmektedir. Sırt detayları açısından ise 540- 520 arasına tarihli Anavysos- Ptoon 12 Grubu'na yakındır. Eldeki fotoğraflar ışığında bu torso, belki de, Anavysos- Ptoon 12 Grubu içerisine alınabilir.

Diğer torso ise, Erdek'in batısında kalan bir nekropoliste bulunmuştur. M. J. Mellink, torso hakkında N. Fıratlı tarafından bilgilendirildikten sonra, bu eseri rapor

<sup>378</sup> Jacopi, 276-278, pl. XI-XII, fig. 66-67; Richter, 125, no: 154, fig. 447-449.

<sup>379</sup> H. Sayar, “Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1994” AST XIII- I (1996), 50-53, res. 1-2.

etmiştir<sup>380</sup>. Kyzikos'dan nakledildiği düşünölen ve Erdek Açık Hava Müzesi'nde sergilenen torso, diz bölgesinden omuzlara kadar korunmuştur. Tek açıdan o da yetersiz bir fotoğrafla, kurosun sadece esnek ve hacimli bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda kurosun ancak geç örneklere yakın olduğu söylenebilir.

---

<sup>380</sup> M. J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 81 (1977), 313- 315, fig. 27.

## V. BÖLÜM

### KLAROS KUROS LARI

1953 ile 2005 yılları arasında, Klaros Kutsal Alanı'nda yapılan kazılarda, toplam sekiz adet Arkaik heykel ele geçmiştir. Bunlardan bazıları parçalar halinde ele geçmiştir. Bu sekiz Arkaik heykelin iki tanesi kore, dört tanesi kuros heykelidir. Bu dört kuros heykelinin üçü ise sunu taşıyıcılarıdır. Bunlar dışında, bir kurosa ait olan baş ve bir adetde bacak parçası ele geçmiş olup, bunların aynı kurosa ait olma ihtimaline de değinilmiştir. Bu buluntular bugün farklı yerlerde korunmaktadırlar. Yazıtlı kore, yazıtlı kuros moskophoros ve baş, L. Robert tarafından 1953- 59 yılları arasında bulunmuş olup, İzmir Müzesi'nde korunmaktadır. Yazıtlı kuros ve diğer sunu taşıyan kuros, 1995 yılında S. Verger tarafından, ikinci kore (ayakları korunmuş kaide), M. Demailly tarafından 1997 yılında, J. de La Genière başkanlığındaki kazılarda bulunmuş olup, Selçuk Müzesi'nde korunmaktadırlar. Bir Kurosa ait bacak, halen Klaros Kutsal Alanı'ndaki kazı deposunda korunmaktadır<sup>381</sup>. Klaros kazısında bulunan son arkaik heykel ise, 2003 yılı kazı sezonunda N. Şahin'in başkanlığını yaptığı kazılarda, Ö. Ürkmez tarafından bulunmuş olan sunu taşıyıcı bir kurostur<sup>382</sup>.

Bu arkaik heykeller arasındaki, araştırma konusu olan kuros heykelleri, bulunma tarihlerine göre sıralanıp, bu şekilde incelemeye alınmıştır. Fransız dönemi kazılarında (1953- 1995) bulunmuş olan kuros lar, bu kazı ekibinin 2004 yılında çıkarttıkları, "Klaros'un Arkaik Heykelleri" adlı yayını referans olarak incelenmeye alınmıştır. Bu inceleme sırasında, M. Pecasse tarafından yapılan yorumlar, zaman zaman eleştirilmiş, zaman zaman da bazı eklemelerle daha da zenginleştirilmiştir.

---

<sup>381</sup> M. Demailly, M. Pecasse, S. Verger, "Les Sculptures Archaiques de Claros", *Monuments et Memoires de la Fondation Eugene, PIOT*, Paris 2004, 5.

<sup>382</sup> Ö. Ürkmez, A. K. Yıldır, " Batı Onur Anıtları Sektörü, Klaros 2003", 26. *KST I*, Konya 2004, 296-297, res. 5.

## 5.1. İzmir Müzesi 3504. Moskophoros Kurosu<sup>383</sup>

( Levha II. 1-3 )

R. Martin'in 1953 yılı kazı raporlarına göre, 7 Eylül 1953 yılında, Propylon'un batısındaki peristilli yapının kuzey doğu köşesinde ele geçmiştir.

Sol alt bacak parçası daha sonra bulunarak yerine restore edilmiştir. Sağ dizin altında görünür bir şekilde yontma izi vardır. Bu yontma izinin, müzede kurosun sergilenmesinden daha önce fark edilmiş olduğu söylenmektedir. Heykel bir sunu taşıyıcıdır. Sunu hayvanının üzerinde bir yazı olmasına karşın, bu yazı çok silik durumdadır. Hayvanın sağ sağırsı altında yer alan kırığın, modern bir kırık olduğu söylenmektedir. Buradan mermerin kalitesi de görülebilmektedir. Buna göre, orta büyüklükteki kristalli bir yapısı olan mermer, beyaz renktedir.

Korunmuş Yükseklik: 1, 29 m. ( Tam boyu, 2, 25 m. civarında olmalıdır)<sup>384</sup>.

Kalça boyun arası gövde yüksekliği: 0, 64 m.

Kalça çevresi: 1, 24 m.

Bel çevresi: 0, 97 m.

Omuz Genişliği: 0, 64 m.

Baldır Çevresi: 0, 73 m.

Kol Çevresi: 0, 41 m.

Bilek Çevresi: 0, 29 m.

Sol ayak öndedir. Göğüs üzerinde bir buzağı taşıyan heykel, buzağıyı bacaklarından elleri ile tutmaktadır. Omuzlar geniş olup, hafifçe arkaya çekik bir şekilde betimlenmiştir. Sol omuz sağdakine oranla daha düşük olup, bu durumu ile trapezium bölgesinde daha diagonal bir kontura sahiptir. Omuzlardaki bu hareketlilik, sırtta kuvvetli bir omurga hareketliliğine de neden olmuştur. Ayrıca sol bacağın önde olması, bu durumu daha da belirgin bir hale getirmiştir. Sırttaki "S" kıvrımı belirgindir. Kalçalar çok net bir biçimde, sırt ile birleştiği noktadan itibaren, sert bir biçimde dışarıya çıkmıştır. Sırttaki "S" kıvrımıyla beraber, vücudun dik duruşu belirgindir. Pecasse, beli hafifçe yağlı olarak nitelendirmiştir. Bununla beraber, vücut oranları göz önüne alınığında, belin üst bölgesinde hafif bir incelmanın olduğu söylenebilir. Bu da,

<sup>383</sup> M. Pecasse, "Les Sculptures Archaiques de Claros, L'Etude des Sculptures", *PIOT*, 2004, 33- 41, pl. IV, 1; V, 1 et 3.

<sup>384</sup> Pecasse, heykelin tam boyunun 2 m. civarında olduğunu söylemektedir. Bkz. Pecasse, 34. Bununla beraber gerçek bir erkeğin vücut ölçüleri göz önüne alındığında, oran orantı hesabı ile heykelin tam boyunun 2, 25 m. civarında olduğu söylenebilir.

“S” şeklindeki omurga formuyla uyum içinde olup, kalçaları belirginleştirmiştir. Kalçanın en geniş yeri koltuk altı genişliğiyle aynıdır. Kalçaya cepheden bakıldığında hiçbir anatomik belirginlik yoktur. Şişkin bir yapısı olduğu söylenebilecek olan kalça, yumuşak hatlara sahiptir. Doğal olandan uzak bir biçimde şişkince verilmiş göğüsler, normalden biraz daha aşağıda betimlenmiştir. Hiçbir çizgisel detaya sahip olmayan karın, yumuşak hatlara sahip olup, hafif şişkincedir.

Göbek deliği badem formunda olup, birbirine simetrik iki küçük kazıma çizgi ile verilmiştir. Bununla beraber, olması gerekenden çok yukarıda gösterilmiştir. Karından ve göbekten penise doğru iniş, yumuşak ve hafif bombeli bir şekilde verilmiştir. Testislerden soldaki, sağdakine göre daha yukarıda betimlenmiştir. Bu da heykeli yapan heykeltıraşın bazı bölgelerde, ayrıntılara verdiği önemi göstermektedir. Nitekim testislerdeki bu asimetrik duruş, bacak hareketi ile ilgilidir. Penisin hemen üzerindeki ok benzeri çizgiler, genital bölgedeki kıllar olmalıdır. Dizler ikişer bombeyle verilmiştir. Bu iki bombe, birbirinden yumuşak bir biçimde ayrılır. Sol diz sağ dizden biraz daha aşağıda durmaktadır. Sırtta kürek kemikleri çok belli belirsizdir. Saçla ilgili hiçbir izin olmayışı, saçın kısa olduğunu düşündürmektedir. Kasık çizgileri, yumuşak ve sık bir şekilde iki adet çizgiyle betimlenmiştir. Pecasse’ye göre kolun yapılışı, eseri en iyi şekilde anlatan, en dikkat çekici yerdir. Burada, derinin altındaki kas hareketliliği çok güzel bir şekilde betimlenmiştir. Ayrıca koldan ele geçiş bölgesindeki bilek, çok ince bir işçilik gösterir. Ona göre bu durum sanatçının özellikle bu eklem yerlerine gösterdiği önemle ilgilidir. İlginç olan nokta, elin buna karşın daha az başarılı olmasıdır. Buradaki başarısızlık orantı bozukluğu ile ilgilidir. Maksimum 12,5 cm. uzunluğunda olması gereken el, 15 cm.’dir. Ayrıca başparmağın diğer parmaklar üzerine gelme şekli, hatalı bir şekilde tasvir edilmiştir. Genel yapısı içinde, kurosun vücudunun diğer bölümleri, titiz bir işçilik göstermektedir.

Buzağı yuvarlak hatlara sahip olmasına karşın, dikdörtgen bir kompozisyon içerisinde betimlenmiştir. Bu duruma bağlı olarak vücudun dairesel görünümü ön plana çıkmıştır. Kalça kemikleri özellikle belirtilmiş, buna karşılık köşe noktaları mümkün olduğunca yuvarlaştırılarak belirginlikten uzaklaştırılmıştır. Gövdenin altında bir tutam tüy belirtilmiştir. Bir yıldırım demeti şeklinde olan hayvanın kuyruğunun uç kısmı yok olmuştur. Hayvanın başı korunmamıştır. Bu durumla ilgili olarak Pecasse, bu başın çok iyi bir işçiliğe sahip olması gerektiği düşüncesindedir. Hayvanın gövdesi üzerinde

zorlukla okunan bir yazı mevcuttur. Harfler biraz ayırt edilebilecek durumdadır. “MNHMA – ΩN – AYTÖ” .

Pecasse’ye göre, İzmir 3504 Kurosu, genel yapısı ve anatomik detaylarının az vurgulanması ile Samos ve Miletos kurosuları ile benzerlik gösterir. Ancak, ona göre detaylı bir inceleme, her iki merkez üretimi arasındaki farkları yakalamaya olanak verecektir. Pecasse bu değerlendirmeyi şu şekilde yapmaktadır:

*“Her iki stilin coğrafi yakınlıklarıyla beraber, stilleri arasındaki yakın benzerlikler de önemlidir. Deonna, “Arkaik Apollonlar” kitabında buna değinmektedir: W. Deonna, Apollons Archaiques, 285- 293. Gerçekten de, birçok yazarın belirttiği gibi, iki stil arasındaki farklılıklar, birinin diğerinden etkilendiği şeklinde olmasına karşın, Miletos eserlerinin Samos sanatının daha basit ve yerel örnekleri olduğuna dair bir görüş yoktur. Bununla beraber her iki sanatın karakteristik özellikleri çok net değildir. Aşağı yukarı tüm yazarlarda karşılaşılan, Samos eserlerinin daha yumuşak hatlarına karşın, Miletos eserlerinin biraz daha köşeli olduğudur. Samos eserlerinin diğer bir karakteristik özelliği ise, daha etli ve yumuşak yapıya sahip olmasıdır. Fakat bu tam olarak böyle görülmemektedir. Farklı heykel tiplerinin yer aldığı bu iki merkezde kurosaların karşılaştırılması bazı karışıklıklara neden olmaktadır. Ayrıca stil açısından da birbirlerinden etkilenmişlerdir. Birçok araştırmacıya göre, Miletoslu Brankhid heykelleri dahi, Samos oturan heykellerinden esinlenmişlerdir. Bununla beraber, çıplak ya da giyimli kurosalar, kreasyon olarak tamamen Samos stilinden etkilenmiş ya da direkt olarak Samos’tan buraya gelmiştir<sup>385</sup>. Koreler için uyarlanmış giysi tipleri ve bunların yakın benzerleri de bu durumu ortaya koymaktadır. Bunlardan Phoneas Burnu’ndan ele geçen giyimli kurosun Samos eseri olduğu ileri sürülmektedir ( Samos XI ). Miletos ve Samos’ta ele geçen A ve B grubu Arkaik Protomlar, F. Croissant’ın yazdığı “Arkaik Kadın Protomları” kitabında incelenmiş ve iki stil arasındaki farklar iyi bir*

<sup>385</sup> Pecasse’nin bu bilgilerin yanı sıra, Ridgway ve Steward’ın, özellikle kuros tiplerinde, Miletos’un Samos’tan etkilendiği ile ilgili düşüncelerinden de bahsetmektedir. Buna göre, saç stili ve karın yapısından yola çıkılarak, Miletos’un kuros tiplerini Samos’tan aldığı düşünülmektedir. Ayrıca Samos stilindeki kurosaların yumuşak kıvrımları, Miletos stilinde yuvarlak ve hacimli bir şekil almıştır. Bkz: Ridgway, 62- 67; Steward, 301.

şekilde ortaya konmuştur. *F. Croissan, Les protemes feminines archaïques, 1983.* İki merkezin reportuarının aynı olmasına karşın, Samos eserlerinde daha dikey, Miletos eserlerinde ise daha yatay çizgiler söz konusudur. Miletos eserlerinde esere bütünsel bir şekilde bakıldığında, bazı örneklerde orantısız bozukluklar görülebilir. Miletos'un daha grafiksel ya da resimsel denilebilecek bir stili vardır. Bu resimsel stile ben, Rhodos ile Berlin heykellerini ve bizim İzmir 3504 no. lu kurosunu da katmak istiyorum<sup>386</sup>.

Pecasse'ye göre, tekrar Samos yönüne bakılacak olunursa, İzmir 3504 Kuros'unun tarihlendirilmesi, Samos'taki büyük kurosun (Isches)<sup>387</sup> üretildiği atölyenin geleneği yönünde olmalıdır. Burada omuzların geriye atılması, göğüslerin ve göbek deliğinin belirtilmesi yönünden bir benzerlik vardır. Buna karşın bazı karakteristik çizgilerin belirginliği ve bu kolosal heykele göre, İzmir 3504'ün daha küçük oluşu, penisin ve kasıkların belirginliği, Isches'den farklılık gösterir. Anatominin verilişindeki farklılıkların, salt heykeltraşın kendi çizgilerinden değil, aynı zamanda gelenek farklılıklarından da kaynaklandığı düşünülmüştür. Heraion'daki kurosalar, bölgesel bir model belirlenerek yapılmış olup, bu örnekler üzerinde belirgin bir yumuşaklık vardır. Bununla beraber Isches'in bazı kısımları daha sert bir biçimde işlenmiş olup, bu nedenle özellikle omurga, dizler, dirsekler ve kasık bölgesi dekoratif bir biçimde sert bir görünüm almıştır. Karşılaştırmalar açısından bakıldığında, İzmir 3504 Kurosunu ile Samos Heraion Kuros'u arasındaki benzerliğin oldukça yüzeysel olduğu söylenebilir.

Bununla beraber, İzmir 3504 ile Berlin'de sergilenen Didyma'lı Sunu Taşıyıcı<sup>388</sup> ve Rhodos'tan ele geçen kırık bir torso<sup>389</sup> arasındaki benzerlikler daha çoktur. Berlin'deki sunu taşıyıcı daha iyi durumda olup, İzmir 3504'e göre daha ince yapılıdır. Genel olarak yumuşak hatlara sahiptir. Bununla beraber İzmir 3504'ün göğüs çizgisi daha gevşek bir yapıdadır. Arkada kalçalara doğru iniş yumuşak bir şekildedir. Omuzlar geriye doğru atılmış olup, bundan ötürü kasık kısmı belirginleşmiş ve karnın bombeli hali belirginleşmiştir. Her iki heykelde de duruş birbirine çok benzemektedir. Hayvanı göğse tuturan delikler birbirine çok benzer olup, adeta aynı elden çıkmış gibidir. İki heykelin elleri de birbirine çok benzerdir. Didyma Sunu Taşıyıcısı'nın da, aynı şekilde

<sup>386</sup> Pecasse, 37.

<sup>387</sup> Kyrieleis, 35- 43; Akurgal, res. 42 a- b; Guralnick, 505- 526; Pecasse, pl. IV, 4.

<sup>388</sup> Tuchelt, 59, no. K 16, fig. 11, 18-19; Pecasse, pl. IV, 3; V, 4.

<sup>389</sup> G. Kokkorou- Alewras, "Ionia Sculptures of the Archaic Period on Dorian Rhodes", *Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese*, 1995, 150- 151, fig. 263- 269; Pecasse, pl. IV, 2; V, 2.

sağ eli korunmuştur<sup>390</sup>. İki örnekte de parmaklar kare yapılı ve tırnaklar kısadır. Bununla beraber anatomik detaylar, Berlin Kurosu'nda biraz daha fazladır. Bu heykelde karın bölgesi lyra şeklinde bir forma sahiptir. Göğüs kemiği çok net belirtilmiştir. Her iki heykel arasındaki fark çok azdır. Pecessa'a göre, bu durum iki heykelin de aynı gelenekten geldiğini, fakat farklı sanatçılar tarafından yapıldıklarını ortaya koymaktadır.

Bu stil benzerliği Rhodos Kurosu için de geçerlidir. Ayrıca Kokkorou'nun yaptırdığı mermer analizi sonucunda, Rhodos torsosunun ince kristalli Anadolu mermerine yakın olduğu saptanmıştır. Kokkorou'ya göre, Rhodos Kurosu'nun kolları Antik Çağ'da bir restorasyon geçirmiştir. Ayrıca koparılmış bronz bir atribütten söz edilir. Bunun olasılıkla bir sadak olabileceğinden ve gerçekten böyleyse, heykelin Apollon ya da Herakles'i temsil etme ihtimalinden bahsedilmiştir<sup>391</sup>. Bununla beraber iki eserin kolunda da Antik Dönem'de yapılmış olan restorasyon izleri vardır. Rhodos Torsosu'nun göğüs kısmındaki kırıktan, buranın düzenli bir şekilde kesildiği tespit edilmiştir. Şayet İzmir 3504 Kurosu ile, Rhodos Kurosu karşılaştırılırsa, Rhodos Kurosu'nun göğsündeki kesik kısmın bir sunu hayvanı olduğu anlaşılabılır. Zira İzmir 3504'ün göğsündeki buzağı da bu şekilde söküldüğünde olasılıkla aynı görüntünün ortaya çıkacağı öngörülmüştür. Eğer bu heykel gerçekten göğsünde bir buzağı taşıyorsa, sunu taşıyıcı heykellerin sayısı toplamda dokuz olacaktır.

İzmir 3504'ün omuzlarından aşağıya inen iki kol, dirseklerden kıvrılmış ve ön kollar ileriye doğru uzatılmıştır. El yumruk şeklinde olup, kurbanlık hayvanı bacaklarından kavramıştır. Geniş bir gövdeye sahip olan hayvan, kuros ile aynı bloktandır. Hayvan bir kabartmadan çok, serbest bir heykel şeklinde yapılmıştır. İzmir 3504 ile karşılaştırıldığında, Berlin Kurosu'nun kolları daha açıktır ve kolların vücut ile hiçbir teması yoktur. Rhodos Kurosu'nda, Berlin Kurosu'na benzer bir biçimde, vücuda hiçbir deyme izi yoktur. Bu örnekte de, Berlin Kurosu'nda olduğu gibi kollar vücuttan ayrı olmalıdır. Bununla beraber V. Von Graeve'nin Miletos'ta bulmuş olduğu diğer bir sunu taşıyıcının kolları da tamamen ayrıdır<sup>392</sup>. Burada incelenen üç heykel ( Berlin, Rhodos ve İzmir ) karşılaştırıldığında, göğüs önündeki hayvanların aşağı yukarı aynı şemaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, bu şekilde betimlenen hayvan taşıyan kurosların, Miletos'a mı ait? olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

<sup>390</sup> El, heykelin sağ kolu kayıp olduğu için, heykelle birleşik değildir, bununla beraber el, İzmir 3504 kurosunda olduğu gibi, buzağının bir bacağını kavramış pozisyonadadır. Tuchelt, fig. 19, K 16a.

<sup>391</sup> Kokkorou-Alewwras, 150.

<sup>392</sup> V. V. Graeve 1985, fig. 8- 9.

Samos'tan gelen ve biri tam bitirilmemiş olan, sunu taşıyıcı oldukları tartışmalı iki kuros incelendiğinde, ön kol ve bileklerin bele yapışık oldukları görülmektedir. N. Kontoleon, bunlardan, bitmiş olanını Naxoslu bir koşucu olarak tanımlarken, G. Kokkorou-Alewrass'a göre, bunun bir sunu taşıyıcı olması mümkün değildir. Bunların kırılma noktaları, sununun olup olmadığı konusunda şüphelere neden olmuştur. Şayet sunu varsa, göğüs üzerinden çok karın üzerinde olması gerekmektedir. B. Freyer bu farklılıkları çok net bir biçimde vurgulayıp, Berlin ve İzmir 3504 kurosalarını, Samos örneklerine göre tarih olarak daha aşağıya çekmektedir. Ayrıca tüm bu örneklerin aynı atölye ürünü olduklarını ileri sürmektedir. Freyer bu iki heykeli 550-540 arasına tarihlemektedir<sup>393</sup>. Pecasse, İzmir 3504 üzerindeki yazının, 575-550 arasına tarihlendirildiğini söylemesine karşın, İzmir 3504 ile Berlin Kurosu'nu aynı atölyeye vererek, bunun da Miletos üretimi olduğunu ileri sürer<sup>394</sup>.

İzmir 3504'ün Miletos geleneğinde yontulmuş olduğuna inanan Pecasse, heykeli hem bu durumu, hem de heykelin üzerindeki yazıtı ön plana alarak tarihlemektedir. Buna göre Tuchelt, Berlin Kurosu için 540- 530 yıllarını önermiş<sup>395</sup>. Kokkorou-Alewrass ise Rhodos torsosunu 530 yıllarına tarihlemiştir<sup>396</sup>. Pecasse, yazıtı da göz önünde bulundurarak, stilistik açıdan çok net bir tarih vermek yerine, 1 no. lu Kurosu VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlemektedir<sup>397</sup>. Bunun dışında, bu tarihi kutsal alandaki yenileme çalışmaları ve buna bağlı olarak asrın ortasına doğru inşa edilen dikdörtgen planlı sunağın yapılması ile de bağlantılı görmektedir. İzmir 3504'ün saçlarının korunmamasına karşın, sırt üzerinden anlaşıldığı üzere saçları kısadır. Aslında bu saçlar kısa olmaktan çok omuzları açık bırakan, yarı uzun denebilecek bir modeldedir. Pecasse, Klaros Kazıları'nda çıkmış olan Arkaik Apollon figürinlerinin de saçlarının kısa olduğuna değinmiştir.

Pecasse'nin, atölye konusundaki bu görüşleri, belki İzmir 3504'ün tipi ya da ikonografik durumu göz önüne alındığında kabul edilebilir. Fakat Miletos okulunun daha kübik ya da köşeli denebilecek stiline, İzmir 3504 üzerinde tam olarak görüldüğünü söylemek güçtür. Bu durumda tekrar Samos'a dönmek gerekmektedir. Heykeller üzerindeki yumuşak detaylar ve geçişler, bir gelişmişlik olarak görülmekle

<sup>393</sup> Freyer'in bu görüşlerini dipnot vermeksizin anlatan Pecasse, bu bilgileri özel görüşme ile almış olmalıdır. Ayrıca, tartışmalı sunu taşıyıcılar için bkz. Pecasse, 40 ve dn. 56.

<sup>394</sup> Pecasse, 40.

<sup>395</sup> Tuchelt, 59, no. K 16, fig. 11, 18-19.

<sup>396</sup> Kokkorou- Alewrass, 150- 151, fig. 263- 269

<sup>397</sup> Pecasse, 41.

beraber, bu tam tersi bir duruma da işaret edebilir. Bu durum, İzmir 3504 üzerinde de görülmektedir. Buna göre, İzmir 3504'e cepheden ve ön çapraz bir açıdan bakıldığında ilk göze çarpan heykelin taşıdığı yumuşaklıktır. Fakat yumuşaklık ancak çeşitli plastik detaylar ve bu detayların birbirleri arasındaki geçişlerle gelişmiş bir durum olarak kabul edilebilir. İzmir 3504'e bu açıdan bakıldığında, onun üzerindeki yumuşaklığın, tüm vücutta sütunvari bir şekilde abartılı bir yumuşaklık olduğu görülmektedir. Bu durum heykeltraşın Ionia stil özelliklerini heykel üzerinde başarısız ya da yetersiz bir şekilde uygulamasından kaynaklanmış olmalıdır. İzmir 3504, bu özelliğiyle bazı Samos örneklerinden uzak değildir. Samos'tan gelen sunu taşıyıcı torso<sup>398</sup>, bu açıdan İzmir 3504 ile oldukça benzer. Freyer, Heraion'da bulunmuş olan bu torsoyu 550- 540 arasına tarihlenmiştir. Didyma'dan gelen Berlin sunu taşıyıcısı, plastik detaylarının daha gelişmiş oluşu, kolların vücuttan daha ayrık oluşu ve sunuyu tutan elin orantısal olarak daha doğru tasvir edilmesiyle, İzmir 3504'den biraz daha geç olmalıdır. Hem Samos ve Didyma heykellerinin yukarıda verilen tarihleri referans olarak alındığında, hem de Klaros'tan gelen bu heykelin sunusu üzerindeki yazıt daha cesaretli bir biçimde ön plana konulduğunda, İzmir 3504 Sunu Taşıyıcı Heykelini, Pecasse'nin verdiği geniş tarihe karşın, 550-540 tarihleri arasındaki daha dar bir zaman aralığına vermek mümkündür. Bununla beraber, İzmir 3504'ü kesin olarak iki merkez atölyeden (Miletos, Samos) birine bağlamak, zoraki bir davranış olacaktır.

## 5. 2. İzmir 3711. Kuros Başı<sup>399</sup>

( Levha III. 1-4 )

1959 yılında L. Robert tarafından Sextus Apulleius anıtı ile onun hemen yanındaki exedra arasında bulunan baş, oldukça kötü korunmuştur.

Yüz çok tahrip olmasına karşın, burnun izi net bir şekilde belli olmaktadır. Ayrıca sol göz çukuru da bellidir. Sol taraftaki silik durumdaki kaş da belli olmaktadır. Sağ gözü olduğu yerde, büyük bir yuvarlak kırık görülmektedir. Sol tarafta, çene kısmından başlayarak yanaktan ve sol göz ortasından geçip alın üzerinde son bulan büyük bir çatlak vardır. Mermer iri kristalli olup, gri-beyaz renktedir.

<sup>398</sup> Bu torsonun Pecasse'nin bahsettiği ve tartışmalı olan Samos'taki göbek üzerinde sunu taşıyan kuros olması gerekir. Freyer'in sunu taşıyıcı olarak isimlendirdiği örnek ve anatomik karşılaştırma için bkz. Freyer, 84- 87, Nr. 45, fig. 28- 29.

<sup>399</sup> Pecasse, 55- 56.

Korunmuş yükseklik: 0,32 cm.  
Korunmuş genişlik: 0,23 cm.  
Korunmuş derinlik: 0,23 cm. ( önden arkaya).

Eserin kötü durumundan ötürü yüzü incelemek çok zordur. Bununla beraber geniş bir burnun olduğu bellidir. Yatay, uzun ve dar bir badem göz de kendini belli etmektedir. Alın dar ve düz bir şekle sahip olup, çok hafif bir şekilde dışarıya doğru çıkıntılıdır. Baş genel olarak yatay ve köşeli bir forma sahiptir. Başın bu formu, birbirine olan yakın ölçülerle de bellidir. Saç iki farklı bölümden oluşur. Ön kısımda bukleler, bütün alnın etrafını bir kemer gibi çevrelemiştir. Bunlar şakakların üstünde, kulak hizasında son bulmaktadır. Baş üzerindeki bukleler, yatay dalgalar halinde, arkaya doğru inmektedir. Arka kısımda ise, başın kırık olmasına rağmen, saçların sırta doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Bunlar, yumuşak yatay hatlar halinde betimlenmiştir. Orta büyüklükteki kulaklar gözle aynı hizaya konmuştur. Kulağın tüm detayları belirtilmiştir. Her iki tarafta da kulaklar üzerindeki saçlar, dalgalı ince teller şeklinde modelize edilip, kulaklar arkasına doğru taranmıştır. Bu saç şekli, tipik bir İonia stilidir.

Pecasse, bu kadar belirgin bir özelliği, ancak diğer birkaç benzer İonia başını örnek göstererek geçiştirmiş ve bundan yola çıkarak da İzmir 3711 başı ile ilgili hiçbir tarihlleme yoluna gitmemiştir. Buna rağmen, İonia sanatında bu saç stilizasyonuna sahip olan birçok baş mevcuttur<sup>400</sup>. Bunlar referans alınırca, İzmir 3711 başı rahat bir biçimde tarihlenecek durumdadır. Buna göre, bu tip bir saç stilizasyonuna sahip olan başlar, ya VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine ya da VI. yüzyılın ortasına tarihlenmiştir. Bunlardan W. Real'in incelediği ve VI. yüzyılın ortasına tarihlediği Miletos'tan gelen baş, arkadaki saç şekli ve kulağın işlenişi bakımından İzmir 3711 ile en yakın benzerliği göstermektedir. Özellikle kulaklardaki, *helix*, *antihelix*, *antitragus* ve *lobe* bölgelerinin konturları birbirlerine oldukça yakındır. Ayrıca İzmir Müzesi'nde sergilenen üç adet baş da, Richter tarafından Melos grubu içinde incelenmiş olup, İzmir 3711'e oldukça yakındırlar. Özellikle Miletos'ta bulunmuş olan baş, referans olarak kabul edildiğinde, İzmir 3711 başını VI. yüzyılın ortalarına tarihllemek mümkündür. Bu değerlendirme ile beraber, İzmir 3711'in kulakları üzerindeki söz konusu bu ince telli saç stilizasyonu, bahsi geçen tüm benzer saç stilizasyonuna sahip başlar arasında, en ince ve artistik

<sup>400</sup> Tuchelt, K 18, Taf. 20; Akurgal, 1964, Lev. LVII; Robert- Devambez, fig. 7; W. Real, fig. 29; Richter, 381- 386.

işçiliğe sahip olanıdır. Bu açıdan, Miletos başı ile tekrar karşılaştırıldığında, İzmir 3711'in biraz daha geç olabileceği söylenebilir. Bu kriterler ve biraz da zorlama ile İzmir 3711, 550- 540 arasına tarihlenebilir. Fakat bu tarih, stilistik karşılaştırmayla verilebilmektedir. Burada heykeltıraşların yetenekleri ve tercihleri de göz ardı edilmemelidir.

### **5. 3. Selçuk. KL. 95 S 280. Kurosu<sup>401</sup>**

( Levha IV. 1-2, V. 1-2, VI. 1-4 )

J. de La Genière tarafından yürütülen kazılarda, S. Verger tarafından 1995 yılında, Gaius oğlu V. Flaccus anıtının arkasında, başı kuzeye bakar bir biçimde bulunmuştur.

Dizlerden aşağısı ve kollarının büyük bölümü korunmamıştır. Yüzün sol tarafı aşınmış olan heykelin burnu da kırıktır. Sol omuzun hemen altında da, bir aşınma ya da kırık izi vardır. Kurosun vücudu üzerindeki izden bir sunu hayvanı taşıdığı bellidir. Buna karşın sunu hayvanından, vücuda birleştiği yer dışında, hiçbir iz kalmamıştır. Beyaz renkteki mermer, orta boy kristalli bir yapıya sahiptir.

Korunmuş yükseklik: 1,56 m. (Tam boyu, 2, 15 m. civarında olmalıdır).

Baştan omuza kadar olan yükseklik: 0, 35 m.

Baş yüksekliği: 0,258 m.

Gövde uzunluğu: 0,652 m.

İki göğüs arası genişlik: 068 m.

Bel çevresi: 0,888 m.

Kalça çevresi: 1,13 m.

Baş, kısa ve kalın boyun nedeniyle, omuzlar arasında adeta sıkışmış bir görünüm içindedir. Yüz oval ve şişkindir. Alın geniş olup, alın ile saçlar arasında çok sert bir geçiş vardır. Alındaki saçlar bukleler halinde yatay kazımlarla betimlenmiştir. Şakaklara doğru iniş, zarif bir şekilde betimlenmiştir. Saçlar kulakların arkasında, saçların iki farklı yapısının birleştiği noktada, yumuşak kahküller halinde betimlenmiştir. Başın üst kısmından başlayarak arkaya doğru ilerleyen saç bukleleri, daha kalın ve düzgün bir şekilde, adeta inci taneleri gibi gösterilmiştir. Fakat bu tanelerin birbirleri arasındaki asimetrik oranlar, arkadan saçlara bir bütün halinde

---

<sup>401</sup> Pecasse, 41- 47.

bakıldığında, hafifçe dalgalı bir görüntüyü ortaya çıkartmaktadır. Saçların arkada bir bütün halinde görünümü boynu tamamen kapatmaktadır.

Kaşlar uzun, kalın ve kalkık bir yapıdadır. Sağ göz korunmuş olup, badem formunda ince ve şekilli bir yapıya sahiptir. İki kazıma çizgi ile kirpikler verilmiştir. Kısa, yatay ve hafif bir çıkıntı ile alt kirpik belirtilmiştir. Kulaklar biraz büyük olup, oldukça dekoratif bir yapıdadır. Burnun kırık olmasına karşın, geniş olduğu anlaşılmaktadır. Yanaklar yaygın ve dolgundur. Çene hafifçe öne çıkık ve kuvvetlidir. Ağız eşit olmayan iki dudakla verilmiştir. Üstteki dudak daha taşkın ve büyük, alttaki dudak daha küçük fakat hafifçe şişkindir. Ağız yapısı yüze neşeli bir hava vermektedir. Profilden bakıldığında yanak, dudak kıvrım çizgisi ile yumuşak bir şekilde birleşmektedir. Yine profilden bakıldığında çenenin çok fazla öne çıkmış olduğu görülebilmektedir.

Vücut gözlem açısından iki farklı izlenim ortaya koymaktadır. Cepheden bakıldığında *pubis* ve *sternum* arasında kalan karın bölgesi, çok ince ve uzun görünmesine karşın, profilden bakıldığında bu izlenim yok olmakta ve tam aksine yuvarlak bombeli bir görünüme bürünmektedir. Bel kıvrımı az belirtilmiştir. Omuzlar geniş, yuvarlak ve hafifçe düşük bir pozisyonudadır. Köprücük kemiklerinin çok hafif belirtilmesi ile beraber, birleşme noktaları daha belirgindir. Göğüs bölümü cepheden oldukça düz bir görünümdedir. Göğüs kasları hafifçe sarkık olup, dış yanlarda daha şişkin bir yapıya sahiptir. Göbek deliği normalden yukarıya konulmuş olup, kenarları kabartma şeklinde tasvir edilmiştir. Göbekten kasıklara geçiş yumuşaktır. Ancak belden basenlere geçiş daha belirgindir. Pubis bölümünün hafifçe şişkin ve sarkık bir yapısı vardır. Profilden bakıldığında, sırttaki “S” çizgisinin varlığına karşın, bunun çok keskin olduğu söylenemez. Cepheden bakıldığında basenin darlığı kalçalarda da aynı şekilde gösterilmiştir. Kalçalar dar ve uzun bir yapıdadır. Sağ ile sol kalça arasındaki adaleler dikkat çekicidir. İleriye doğru atılmış bacağı ait kalça, daha net ve belirgin bir şekilde işlenmiştir. Bu sol kalçaya dikkatlice bakıldığında, bacağın hareketiyle, onun da hafifçe hareketlendiği izlenimine varılmaktadır. Diz kapağı açık bir göz formunda işlenmiştir. Bu şekildeki diz kapağı, iki adet birbirine simetrik, yatay ve dışa taşkın çizgiyle sınırlandırılmıştır. Bu tasvir ile dizlerdeki adaleli yapı vurgulanmıştır.

Selçuk ( S 280 )'in saç biçimi, tipik Ionia saç formundadır. Alın üzerindeki saçlar, lüleli bir bant gibi alını çevrelemektedir. Saçın geri kalan kısmı başın arkasında bukleler halinde ilerlemektedir.<sup>402</sup>

Pecasse, İzmir 3504 Kurosu'nda da olduğu gibi, Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nu, atölye kavramı içinde inceleme yoluna gitmiştir:

*“Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nun yüz tipi, heykeltraş kökenini saptamaya olanak vermektedir. Özellikle yüzdeki bir artı çizgi, Samos ve Miletos heykeltraşlarını birbirinden ayırabilir. Buna karşın, modern araştırmacıların bazıları, bunları karıştırarak hepsini tek bir atölyede toplamaktadırlar. Fakat düz bir alın, aynı düzlemde gözler, yatay bir ağız ve kuvvetli bir çene, genellikle Miletos okulunun karakteristik özelliğidir ve Samos'ta görülmez. Bizim kurosumuzun başı, İstanbul'daki ünlü kuros başı ( Samos XI, no: 47 ) ile karşılaştırıldığı zaman, bizim kurosun çizgileri, özellikle alnın ve çenenin ileriye doğru çıkıklığı ve yanakları kapatmasıyla daha farklıdır. Kuvvetli bir çeneye sahip olup, alın çizgileri de düzdür. (F. Croissant “Protomes” kitabında, Miletos ve Samos eserlerini A ve B gibi gruplara ayırmıştır). Yuvarlak hatlar ve kenar çizgileri, biraz dikdörtgenimsi bir biçimde, Selçuk ( S 280 ) de karşımıza çıkar. Oysa Samos eserlerinde bu yuvarlaklık mükemmel bir şekilde verilmektedir. Klaros'taki kurosun uzunca başı ile beraber vücut ölçülerine cepheden bakıldığında, incelmış ve uzamış gibi görünse de, genelde tıknaz bir yapısı vardır. Bunun en yakın örneğini Phoneas Burnu Kurosu'nda görmekteyiz. Samos grubu B grubundaki mükemmel yüz yapısı nedeni ile F. Croissant, tereddütsüz olarak, bizim Selçuk ( S 280 ) Kurosunu, Miletos stili olarak belirlemiştir. Bunu Miletos ekolüne sokarken, vücudun abartılı kütselliğini ve özellikle bunun profilden vurgulanmasını göstermiştir. Ayrıca giysili olan heykelin saçları, bir kemer gibi alını çevreledikten sonra, şakaklara doğru inmektedir. Bu durum, bizim Selçuk ( S 280 ) Kurosu ile çok benzerdir. Ayrıca arkaya atılmış olan boncuk şeklindeki saçlar her iki kurosta da aynıdır. Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nun başı, aynı saç yapısına sahip diğer tüm kuros başları ile*

<sup>402</sup> Benzer saç şekilleri için bkz. Freyer, fig. 26, 34; Tuchelt, fig. 11- K 16, 12- K 7; Richter, fig. 395- 398.

aynı değildir<sup>403</sup>. Bu belki de, heykeltraşın Miletoslu küçük sunu taşıyıcı kurosdan etkilendiğini göstermektedir. Zira onunla yakın benzerlik göstermektedir, fakat bunu daha sonra inceleyeceğiz.

Phoneas'dan gelmiş olan giysili erkek, bizim kurosumuzla çok benzerdir<sup>404</sup>. Çok kısa olan boyunlar, saçlar arasında kaybolmuş gibidir. Saç biçimleri, başın dikdörtgenimsi yapısında en benzer noktalardır. Ayrıca genel yapılarında da bir benzerlik göze çarpar. Geniş ve hafifçe öne çıkmış ve düşmüş omuzlar ve kütleli vücutlar birbirine benzerdir. Farklı tiplerde olmalarına karşın, bu iki heykelin bu kadar çok ortak noktası olması nedeniyle aynı atölyelerde yapıldıklarını savunmaktayım. Selçuk ( S 280), İzmir 3504'e genel olarak benzemekle beraber, kütleli olması itibari ile ondan ayrılır. Burada bizim kurosumuzu von Graeve tarafından yayınlanmış olan, sunu taşıyıcı kurosla<sup>405</sup> da karşılaştırmak istiyorum. Bu iki eseri aynı atölyeye ait olduğunu vurgulamaksızın, vücutta görülen kütleliliğin bazı Miletos atölyelerinin geleneği olduğunu vurgulamak istiyorum. F. Croissant, bu kütleli ağırlığı mimari ve grafiksel olarak açıklamıştır. Bu tarz bir çalışma, bugün Cabinet de Medailles'de sergilenen, bronzdan küçük bir sunu taşıyıcı<sup>406</sup> üzerinde de gözlemlenir<sup>407</sup>.

Pecasse, Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nu tarihlerken, Richter'in kriterlerini de göz önüne alarak, onun İzmir 3504 Kurosu'ndan biraz daha geç olduğunu söyler. Bununla beraber Klaros'ta bir Hekotompedon ( Yüz ayak uzunluğunda tapınak) ve dikdörtgen bir sunağın, VI. yüzyılın ortalarında Apollon için yapılmış olduğundan bahsederek Selçuk ( S 280 )'in Phoneas Giyimli Kurosu ile aynı tarihe, yani 540'a ait olduğunu söyler.

Pecasse'nin atölye konusundaki yorumları, Samos ve Miletos kurosuları karşılaştırıldığında, oldukça yüzeysel gözlemlere dayanmaktadır. Diğer bölgelerden gelen kurosuları bu yüzeysel kriterlere göre Miletos ya da Samos okuluna vermek yanıltıcı olabilir. Nitekim böyle net stil ayrımları, Samos ve Miletos'tan gelen örneklerin sayıca az olması da göz önüne alındığında zor görünmektedir. Aslına

---

<sup>403</sup> Bkz. Pecasse, dn. 62.

<sup>404</sup> Pecasse, Pl. VI, 3; VII, 2.

<sup>405</sup> Pecasse, Pl. VI, 5; VII, 4.

<sup>406</sup> Pecasse, Pl. VI, 2; VII, 5.

<sup>407</sup> Pecasse, 46- 47.

bakılırsa bu örneklerin sayısı, torso, bacak vb. parçalar açısından yeterli olmakla beraber, bu iki bölge için tama yakın kuros sayısı çok azdır. Ve bunlar da çeşitli ortak özelliklere sahiptir. Bununla beraber Pecasse'nin bahsettiği özelliklerden biri, gerçekten de ayırt edici görünmektedir. Bu da, Samos'ta bulunmuş olan kurosaların, hem cepheden hem de profilden orantılı bir yuvarlaklığa sahip olmasına karşın, Miletos'tan gelen örneklerin, cepheye nazaran, profilden çok daha kalın bir biçimde betimlenmiş olmasıdır. Bu durum, Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nda da oldukça net olarak görülebilmektedir. Bununla beraber, Didyma'dan gelen Berlin Sunu Taşıyıcısı<sup>408</sup> ile karşılaştırıldığında, özellikle cepheden olmak üzere vücut oranları birbirlerine çok benzemektedir. Bunun dışında, özellikle kulak detaylarına bakıldığında, iki heykeldeki kulak tamamen aynıdır. Saçlara önden bakıldığında ise, çene seviyesinden itibaren gittikçe açılmaları ile stilleri oldukça benzerdir. Bu iki heykel karşılaştırıldığında ve Didyma'dan gelen Berlin heykelinin, bir Miletos okulu eseri olduğu kabul edildiğinde, Selçuk ( S 280 )' in de bu okuldan gelen bir heykeltraş tarafından yontulduğu kabul edilebilir. Ancak bu okul kavramına şüpheyile bakmakta da yarar vardır. Özellikle iki heykelin kulak detayları aynı elden çıkmış gibidir. Bu bağlamda iki heykelin aynı heykeltraş tarafından yontulduğunu söylemek bile çok iddialı bir yargı olmaz. Bu okul Miletos olsun ya da olmasın, iki heykele tüm bu gözlemler ışığında bakıldığında, en azından aynı ekolden gelmiş heykeltraşlar tarafından yontuldukları açıktır.

Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nu, Phoneas Burnu Heykeli'ni kriter alarak tarihleyen Pecasse, yöntem olarak yanlış bir yol seçmesine karşın, tesadüfi denebilecek bir şekilde doğru bir tarihe ulaşmış görünmektedir. Ona göre Phoneas Kurosu ve Selçuk ( S 280 ), kütsel olarak benzer oldukları için, Selçuk ( S 280 ), Phoneas Kurosu gibi 540 yıllarına aittir. Bu durum, iki heykel için, çok yetersiz bir kriterdir. Ayrıca Phoneas Kurosu'nun tarihi de oldukça tartışmalı olup, çeşitli araştırmacılar tarafından, 560-530 arasında çeşitli zaman aralıklarına verilmiştir<sup>409</sup>. Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nun tarihlenmesinde en iyi kriter, Berlin heykelidir. 540-530 yılları arasına tarihlenmiş olan örnek, plastik detaylarının daha gelişmiş olması ve kollarındaki hareketlilikle, Selçuk ( S 280 ) Kurosu'ndan biraz daha geç görünmektedir. Pecasse'nin ilginç bir yorumu da, Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nun, İzmir 3504 Kurosu'ndan biraz daha geç olduğuna dairdir. Aslında Pecasse'nin bu yorumu doğrudur. Fakat bu durumda, Selçuk ( S 280 ) Kurosunu

---

<sup>408</sup> Tuchelt, Taf. 18- 19, K 16.

<sup>409</sup> Kap Phoneas Kurosu için bkz. 70.

540'a tarihleyen Pecasse, neden İzmir 3504'ü geniş bir zaman aralığına vermek yerine, bizim önerdiğimiz tarihe vermemiştir?

Burada Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nun saçlarına tekrar dönmekte yarar vardır. Samos'tan gelen ve 550-540 yılları arasına tarihlenen bir kuros başına profilden bakıldığında<sup>410</sup>, şakaklar üzerindeki bölgeye, saçların oldukça yumuşak ve kavisli bir şekilde düştüğü görülmektedir. Bu durum, Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nun başı üzerinde de çok belirgindir. Sonuç olarak, Selçuk ( S 280 ) Kurosu'nun, 550-540 yılları arasına tarihlediğimiz İzmir 3504 Kurosu'ndan, biraz daha geç ve 540-530 yılları arasına tarihli Berlin heykelinden biraz daha erken olduğunu düşünersek, onun için en uygun tarih, 540 yılları olacaktır.

#### **5. 4. Selçuk KL. 95 S 281. Timonax Kurosu<sup>411</sup>.**

**( Levha VII. 1-4, VIII. 1-2 )**

J. De La Genière tarafından yürütülen kazılar sırasında, Gaius oğlu V. Flaccus anıtının arkasında, güneye doğru dönmüş bir şekilde, S. Verger tarafından 1995 yılında bulunmuştur.

Göbekten, sol bacağın diz kısmına kadar olan bölümü korunmuştur. Sağ bacak üst kısmından kopmuştur. Eller vücuda yapışık bir şekilde durmaktadır. Sağ elin bir kısmı ve penis kırıktır. İri kristalli beyaz mermer, çok ince damarlara sahiptir.

Korunmuş yükseklik: 0, 752 m. ( Tam boyu, 1, 80 m civarında olmalıdır ).<sup>412</sup>  
Bel çevresi: 0, 765 m.  
Kalça çevresi: 0, 96 m.

Basenlere yapışık olan yumruklar sıkıdır. Yumruklar bu durumlarından ötürü şişkincedir. Sol bacak ileridedir. Karın çok hafif bir bombeye sahiptir. Kasıklar sıg ve yumuşak iki çizgi ile belirtilmiştir. Göbek deliği yatay bir elips şeklinde betimlenmiştir. Göbek, penis ve kasıklar arasında kalan karın bölgesi üçgenimsi bir formdadır. Karın bölgesinin görünümünden, vücudun ince ve uzun bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır.

---

<sup>410</sup> Freyer, fig. 34.

<sup>411</sup> Pecasse, 47- 55.

<sup>412</sup> Pecasse, heykelin tam boyunun 2 m. civarında olduğunu söylese de, oran orantı hesabı ile bunun 1, 80 m. olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Kalçalar küçük ve normalden çok daha çıkıktır. Kalçalardan sırtta geçiş oldukça serttir. Ellerin vücuda yapıştığı yerlerin üzerinde, ince çizgiler devam etmektedir. Bu ince çizgiler, alt kolun bu bölgedeki yapışma izleridir. Basenler yumuşak hatlara sahip olup, sadece cepheden bakıldığında kasık çizgisi ile arasında bir sertlik vardır. Belden kalçalara geçiş cepheden bakıldığında yumuşaktır. Profilden bakıldığında bacaklardaki adeleler net bir şekilde belli olmakta ve hemen ellerin arkasından çıkıp diz bölgesine kadar devam etmektedir. Pacessa'a göre bu olgu, Geometrik Dönem'den itibaren taş yontucularının uyguladığı ve giderek daha doğal bir biçime giren şematiklikten gelmektedir. Buna göre, ön bacak kası ile arka bacak kasının birbiriyle birleşmesi, Geometrik Dönem'e kadar gitmektedir. Diz çok itinalı bir işçilik göstermektedir. Ancak bunun sadece bir bölümü korunabilmiştir. Ancak buradan bile dizin yumuşak ama kuvvetli bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır.

Sol baldır üzerinde dikey bir biçimde yazılmış bir yazıt bulunmaktadır. Bu diz üzerine kadar uzanmaktadır. İki satır yeterli olmadığı için, son sözcük üçüncü bir satıra yazılmıştır.

#### **ΤΙΜΩΝΑΞ Ο ΘΕΟΔΩΡΟ ΑΝΕΘΗΚΕ – ΤΩΠΟΛΛΩΝΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΙΕΡΕΥ - ΣΑΣ**

*“Teodoros oğlu Timonax, rahipliğinin başında beni Apollon'a adadı”.*

Klaros'ta bulunmuş olan 3 no. lu Kuros, öne atılan bacağı, uzun vücutu ve vücuda yapışmış kolları ile kanonik bir kurostur. Timonax Kurosu'nun genel olarak sıkı ve gergin bir yapısı olduğu söylenebilir. Pecasse'a göre, kalçalardaki ve bacaklardaki adelelerin sertliği, heykeltraşın geometrik formlara olan düşkünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu geometrikleştirme olgusu da, kalçalar sayesinde daha da belirgindir. Baldırın ve sırtın kalça adeleleri ile birleşme yerleri, doğal olmamasına karşın sanatçıyı rahatsız etmemiştir. Onun amacı, bütün bu geçişleri sınırsız bir armoni içinde, çizgisel bütünlüğü bozmadan vermektir. Buna göre, özellikle de cepheden bakıldığında, eğer adelelerin yapısı yumuşak olsaydı, vücudun farklı bölgelerindeki geçişlerde, sanatçı kendini kanıtlayıcı bir şey bulamayacaktı. Bunun için heykeltraşın, birkaç anatomik hareketi, nokta ile vermesi gerekiyordu.

Pecasse'nin bu yorumları oldukça mantık dışı görünmektedir. Aslında Pecasse, ileride de görüleceği gibi, Timonax Kurosu'nun gerçekte olduğundan çok daha geç bir tarihe ait olduğuna inandığı için, bu yorumları zoraki bir biçimde yapmış olmalıdır.

Nitekim Arkaik Dönem içinde, devamlı gelişme çabası içindeki, gerçek insan anatomisine ulaşma amacıyla olan hiçbir sanatçıdan, böyle bir düşünce beklenemez. Timonax Kurosu üzerindeki geometrik olgular, sanatçının geriye dönüp bu geleneği tekrar yansıtmamasından kaynaklanmamakta, aksine dönemin yontu sanatındaki yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Pecasse'a göre Klaros'ta bulunmuş olan diğer kurosaların, Miletos kökenli olduğu söylenebilir. Özellikle İzmir 3504 ve Selçuk ( S 280 ) bu okulun ekolündendir<sup>413</sup>. Fakat Timonax Kurosu Miletos kökenli eserlere ters düşmektedir. Sıkı etler, ters geçişler, konturlarda belirginlik ve detay çizgiler bu merkeze uzak özelliklerdir.

Pecasse, bundan sonra Samos tarafına dönmektedir. Ona göre Timonax Kurosu'nun vücut yapısı, Samos'taki Leukos Kurosunu hatırlatır<sup>414</sup>. Bu eser çok uzun zamandır Samos heykeltraşlık sanatının en tipik örneği olarak yorumlanmıştır. Ancak Isches Kolosal Kurosu'nun<sup>415</sup> bulunuşu ve çok iyi durumda oluşu, bazı verilerin değiştirilmesine sebep olmuştur. Özellikle bu heykelin başı, onunla çağdaş ya da ondan önceki Samos plastik eser karakterinin değişmez özelliğini tartışmaya açmıştır. Aynı şekilde kendisi ile çağdaş ya da daha geç kadın plastik eserleriyle de karşılaştırılmıştır. Isches Kurosu, Samos plastiğinin iyi bir örneği olarak, diğerlerine referans olmada önemli bir eserdir. Pecasse'ye göre, Leukos Kurosu geleneksel bir atölyenin yapım tarzına sahip olmasına karşın, Isches Kolosal Kurosu'ndan ve onun ikizi olan İstanbul'daki Samos başından farklıdır. Yani bu ikisi farklı bir atölyenin ürünüdür. Burada Pecasse'ın Timonax ve Leukos Kurosuları arasında yaptığı karşılaştırmayı vermek yerinde olacaktır.

*“Bel net bir şekilde ince, basenler genişcedir. Tabii bu durum, kalçanın da daha geniş görünmesini sağlamıştır. Hatlardaki dinamik çizgiler, Heraion'da ele geçmiş olan kurosulardan çok farklı bir karakter ortaya koyar. Bu bakış açısıyla Leukos ve Timonax kurosuları karşılaştırılabilir. Ancak sayısız farklılıklar içerirler. Bu nedenle bu iki eserin paralellikleri yanında, iki farklı kavram içinde üretildiklerini de belirtmek gerekir. Leukos'u yapan heykeltraş, hiçbir zaman terk etmediği genel yapı içindeki*

<sup>413</sup> Bu durum, daha önce incelediğimiz gibi, İzmir 3504 için çok net görünmemektedir.

<sup>414</sup> Pecasse, VII, 5; IX, 3; Freyer, Nr. 35, Pl. 20- 22.

<sup>415</sup> Pecasse, IV, 4; Guralnick, fig. 1- 9.

*yuvarlak hatları kullanmıştır. Bu bağlamda Samos Kurosu üzerine şu söylenilebilir. Tüm kontur hatlarda yuvarlak çizgiler hâkimdir. Bir bölümden diğerine geçerken geçişler çok yumuşaktır. Bu, kompozisyonun genel yapısı olup, bazı yerlerde kazıma detay çizgilerle bu durum maskelenmiştir. Bu tipik bir Samos özelliğidir. Diğer taraftan Timonax Kurosu'nda saptadığımız özellikler ise tamamı ile farklı bir tarzı ortaya koyar. Tüm bölümler adeta ayrı ayrı yapıp, sonradan birleştirilmiş gibidir. Kalçaların dışarıya çıkık formu, dikdörtgen bir yapıdadır. Adele yapısına gelindiğinde, iki eserde de çok az detay olduğundan bunlar karşılaştırılmaz. Leukos Kurosu'nun vücudu çok atletik değildir. Geniş bir omza sahip olmasına karşın, vücudun etli oluşu kemikleri örtmektedir. Bu da Samos plastiğinin diğer bir özelliğidir. Timonax'ın gergin ve etsiz yapısı ona biraz daha kuru bir ifade vermektedir. Bu durumda Timonax Kurosu'nu Samos stiline bağlamak biraz zor görünmektedir.*

Pecasse'ın bu karşılaştırması, görüldüğü gibi yine atölye kavramı içindedir. Buna göre, Pecasse'nin saptadığı gibi, iki heykel de farklı ekollerin ürünüdür. Ancak dönemsel bir bakış açısıyla bakıldığında, aslında bu iki heykelin birbirine çok uzak olmadığı görülmektedir. İki örneğe de profilden bakıldığında, kalçalardan sırta geçişin ne kadar sert olduğu ve bu sertliğin de kalçaları dışarıya doğru nasıl çıkık gösterdiği görülmektedir. Bu ilerdeki tarihleme bölümünde önemli bir kriter olarak göz önüne alınacaktır.

Leukos Kurosu dışında, asrın ortasına doğru tarihlenen birkaç kuros, Timonax Kurosu ile birden fazla ortak noktaya sahiptir. Bunlardan biri Kamiros'dan gelen ve Rhodos Müzesi'nde sergilenen kurostur<sup>416</sup>. Kasık çizgilerinin belirgin işlenişi, karnı olduğundan daha dar göstermiştir. Kalçalar sıkı ve kaslı olup, buraya sanki sonradan yapııştırılmacasına çıkık bir pozisyonadadır. Kamiros Kurosu bu özelliğiyle Timonax Kurosu ile aynıdır. Pecasse'ye göre, Kamiros Kurosu'nun geniş omuzları ve ince beli, Geometrik Dönem'den gelen bir olgudur ve bu da Kyklad heykeltraşlığının bir stilidir. J. Ducat da Ptoon'daki birkaç eserden yola çıkarak bunların Naxos stili olduklarını söylemektedir<sup>417</sup>. Buna göre, Naxos'lu heykeltraşlar, VII. yüzyıldan, VI. yüzyılın

<sup>416</sup> Pecassa, Pl. VIII, 2; X, 4; Richter, no. 124, fig. 365- 68.

<sup>417</sup> J. Ducat, 274- 78.

ortalarına değin çalışmışlardır. Ducat, Naxos üretimlerinin, bu safhada azalmasını ve daha sonrada kaybolmasını, Tyran Lygdamis'in varlığına bağlamaktadır<sup>418</sup>. V. Lambrinoudakis'e göre ise Naxos, Tyran Lygdamis'den sonra da heykel üretimine devam etmiştir. Buna göre, Tyran'ın gidişinden sonra aktiviteleri biraz yavaşlamış, tam düşüş ise 490'dan sonra olmuştur<sup>419</sup>. Pedley ise, Naxos'un 540 dolaylarından sonra heykel üretmediğinden bahseder<sup>420</sup>.

Pecasse, "*Timonax Kurosu, bu ada özelliklerini sergileyen yerel bir ürün olabilir mi?*" sorusunu sorduktan sonra, bunun az bir olasılık olduğu düşüncesine varmıştır. Bu düşüncesini de, bugüne kadar Klaros'ta korunmuş olan Arkaik eserlerin, yerel bir atölyenin varlığını kanıtlamaya yetmemesine dayandırmıştır. Ona göre, Klaros'ta bu eserleri yapan kişilerin, iyi stile sahip olan merkezlerden gelmiş heykeltıraşlar olduğu ve bu bölgede geleneksel bir stilin olmadığı söylenebilir. Bu durumda bu merkez ya Samos ya da Miletos olmalıdır. Hatta bu Naxos da olabilir. Pecasse'a göre, Timonax Kurosu'nun petrolojik mermer analizi, belki de bu merkezin Kyklad Adası olduğunu ortaya koyabilecektir. Ancak bugüne değin böyle bir araştırma yapılmamıştır. Buna göre Selçuk ( S 281 ) heykelini yapması için, Timonax, Naxoslu bir heykeltıraşı getirtirmiş olabilir.

Pecasse'nin düşüncesinin tersine, Timonax Kurosu'nun Ionia sanatında erken bir heykel olduğu göz önüne alınırsa, bu tartışmaya başka bir şekilde yaklaşılabilir. Buna göre, VI. yüzyılın ortasından önceki Ionia kuroslarına bakıldığında, ne kadar az örneğin olduğu ortadadır. Bu tartışmanın netlik kazanabilmesi için, Batı Anadolu'da ve Ionia adalarında, bu erken dönemlere ait daha fazla örneğin gün ışığına çıkarılması gereklidir. Bununla beraber, VI. yüzyılın ortasından önce, Kyklad heykeltıraşlığının ne kadar güçlü olduğu ortadadır. Bu durumda, VI. yüzyılın ilk yarısına ait Ionia kurosları üzerinde, Kyklad stiline etkilerini görmek tuhaf olmamalıdır. Aynı zamanda, heykeltıraşların gezici olarak çalıştıkları da düşünülürse, Timonax Kurosu'nun Kykladlı bir sanatçı tarafından bu stilde yapıldığı bile söylenebilir. Sanatçıların çalışacakları mermer bloklarını kendi ülkelerinden getirebildikleri de düşünüldüğünde, bu tartışma belki de mermer analizleri ile netlik kazanabilir.

---

<sup>418</sup> Ducat, 318.

<sup>419</sup> Lambrinoudakis için bkz. Pecasse, dn. 71, s. 55.

<sup>420</sup> Pedley, 37.

Pecasse, Lejeune ve Dubois'den aldığı bilgilerle, Timonax heykelinin sol baldırı üzerindeki yazının, Ion alfabesi ile yazılmış olduğunu bildirmektedir<sup>421</sup>. Yazıt, İzmir 3708 koresi<sup>422</sup> üzerindeki yazıt ile aynıdır. Pecasse, hipotez olarak, Timonax Kurosu'nun Naxos kökenli olduğundan, ancak heykeltraşın Ionia lehçesini kullandığından bahsetmektedir. Gerçekten de Samos' taki bir kore üzerinde olduğu gibi, yabancı stilde yapılmış heykeller üzerinde yerel lehçelerin kullanıldığı görülmüştür<sup>423</sup>.

Baldırlar üzerine dikey bir şekilde yazılan yazıtlar, Ionia kurosları üzerinde sıklıkla görülmektedir. Samos'ta bulunan Leukos Kurosu üzerinde, “ *Leukos beni Apollon'a adadı*”<sup>424</sup>; Isches Kurosu üzerinde; “ *Rhesis'in oğlu Isches tarafından adandı*”<sup>425</sup> yazıtları yer almaktadır. Didyma'da bulunan yarım bir torso üzerinde, baldırdaki yazının az bir bölümü korunmuştur<sup>426</sup>. Miletos'ta bulunmuş bir diğer kurosun baldırı üzerinde ise, “ *Phytis'in oğlu Pythomandros beni, fidye olarak Apollon Termintheus'a adadı*” ifadesi kullanılmıştır<sup>427</sup>. Megara Hyblaia'da bulunmuş olan kurosun baldırında, “ *Mandrokles oğlu Doktor Sombrodites tarafından adandı*”<sup>428</sup> ifadesi kullanılmıştır. Burası Sicilya'da olmakla beraber, söz konusu kuros Kyklad stilindedir. Attika'dan gelen bazı örnekler ile ilgili yazıtlar ise, altlıklarının üzerindedir<sup>429</sup>. Bu durum, Ege'nin doğu ve batı yakasında, kuroslar üzerindeki yazıt geleneğinin de farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Pecasse, Timonax Kurosu'nu, Megara Hyblaia Kurosu ile karşılaştırarak tarihlemiştir. Buna göre, Megara Hyblaia Kurosu'nun kasık kısmı az belirtilmiş olup, sırttaki çizgi de belli belirsizdir. Aynı durum, Timonax Kurosu için de geçerlidir. Her iki eser arasında benzer özellikler vardır. Megara Hyblaia eseri VI. yüzyılın ortasına tarihlidir. Timonax Kurosu'nun diz ve kasık kısmı, Megara Hyblaia Kurosu'ndan biraz daha geç bir dönemi göstermektedir. Pecasse'a göre bu durumda, Timonax Kurosu, VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine, daha doğrusu bu zaman aralığında 550'ye daha yakın bir tarihe ait olmalıdır. Klaros'ta bir Naxos etkisinin olduğunu söylemenin bu dönem için

<sup>421</sup> Lejeune ve Dubois için bkz. Pecasse, dn. 65.

<sup>422</sup> Pecasse, 25- 33, Pl. II, 1 ve 4; III, 1 ve 2.

<sup>423</sup> Freyer, 18- 20, no. 4, Pl. 1.

<sup>424</sup> Freyer, 71, fig. 20- 21.

<sup>425</sup> Guralnick, 520, fig. 1.

<sup>426</sup> Tuchelt, 56- 57, K 9, fig. 11, a.

<sup>427</sup> Bayburtluoğlu 1971, 204, Lev. 1, 5.

<sup>428</sup> Richter, 112, no. 134, fig. 388- 90.

<sup>429</sup> Boardman 2001, Kleobis ve Biton, res. 70; Anavysos, res. 107.

çok belirgin olmadığından bahseden Pecasse'nin kişisel teorisi, Timonax Kurosu'nun buradan gelen bir sanatçı tarafından yapılmış olduğudur.

Naxos ve Paros örnekleri ile karşılaştırıldığında, Timonax Kurosu'nun bu örneklerle, üzerinde taşıdığı ince ve sıkı yapısıyla, ne kadar benzediği görülmektedir<sup>430</sup>. Timonax Kurosu'nun, Naxos stilinde yontulmuş olduğu düşünülebilir. Fakat çok az bir kısmı korunduğundan, genel yapısı açısından böyle kesin bir yargıya varmak olası değildir. Bununla beraber, Naxoslu bir heykeltıraş tarafından yontulsun ya da yontulmasın, Timonax Kurosu üzerindeki Kyklad etkisi yadsınamaz. Pecasse, Megara Hyblaia Kurosu ile yaptığı karşılaştırmada, kasıkların benzerliği hakkında haklıdır. Fakat burada anatomik olarak, Timonax Kurosu'nun kasıklarının daha geç olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla beraber, Megara Hyb. Heykelinin bacaklarının dolgunluğu ve özellikle kalçalarının daha doğal bir yapıda olması, onun tam aksine Timonax Kurosu'ndan daha geç olabileceğini de ortaya koymaktadır. Timonax Kurosu'nun tarihlendirilmesinde, dizleri, kasık bölgesi ve özellikle kalçalarının şekli oldukça önemlidir. Dizler, 560'a tarihli Samos Leukos<sup>431</sup> ve VI. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihli Kamiros Kurosu'na<sup>432</sup> oldukça benzemektedir. Timonax Kurosu'nun kasık çizgisinin çok dik konturları, 590- 570 arasına tarihli Thera Kurosu<sup>433</sup> ve 570- 550 arasına tarihli Volomandra Kurosu<sup>434</sup> ile çok benzerdir. Bu üç eserde de kasık çizgisinin bu dik konturları, eserlerin karın kısmını üçgen bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber, Timonax Kurosu'ndaki kasık çizgisinin daha yumuşak bir biçimde gösterilmesi, onun bu iki eserden biraz daha geç olduğuna işaret olabilir. Nitekim dizlerdeki farklılıkta bunu destekleyicidir. Timonax Kurosu'nun en önemli bölgesi ise kalçalarıdır. Kalçalara profilden bakıldığında, dış kısmının küçük ve hafifçe aşağıya sarkık olduğu görülmektedir. Bu özelliği ile Timonax Kurosu birçok örnekle karşılaştırılabilir. Richter'in Melos grubunda incelediği Delos torsosu<sup>435</sup>, Eleusis Torsosu<sup>436</sup> ve Leukos Kurosu'nun kalçaları Timonax Kurosu ile benzerdir. Fakat bu üç eserde de kalçalardan sırtta olan geçiş çok daha yumuşaktır. Bu geçişin Timonax Kurosu'nda çok daha sert olduğu ve sırtın dik bir şekilde ilerlediği görülebilmektedir.

---

<sup>430</sup> Naxos ve Paros kurosalarının genel yapısı için bkz. Richter, no. 86, 87, 94, 110, 111, 113.

<sup>431</sup> Freyer, fig. 20- 21.

<sup>432</sup> Jacopi, fig. 62- 63.

<sup>433</sup> Richter, 69- 70, no. 49, fig. 178- 183.

<sup>434</sup> Richter, 80- 81, no. 63, fig. 208- 216.

<sup>435</sup> Richter, no. 113; Pecasse pl. IX, 3.

<sup>436</sup> Richter, 87, no. 87, fig. 280- 84.

Bu durumda Timonax'ın kalçalarındaki daha ilkel görünümüyle, bu eserlerden daha erken olduğu söylenebilir. Orkhomenos-Thera grubundaki bir terrakota kuros heykelciğinde<sup>437</sup> görüldüğü üzere, kalçalardaki bu durum, daha erken döneme ait örneklerde de görülmektedir. Buradaki önemli bir kriter, bu tür kalçalara sahip daha erken kuroslerde, dışarıya çıkık olan kalça kısımlarının projeksiyon noktalarının, aşağıya sarkık olmalarıyla ilişkili olarak, daha aşağıda yer almasıdır.

Tüm bu tartışmalar sonucunda, Timonax Kurosu'nun, VI. yüzyılın ikinci çeyreğine ait olduğu ortadadır. Özellikle 560'a tarihli Leukos Kurosu ile profilden karşılaştırıldığında, ondan daha erken olduğu söylenebilir. Burada en önemli tarihleme kriteri ise, Klaros'ta bulunan ve Timonax Kurosu ile aynı yazıtı sahip olan, 570'e tarihli koredir<sup>438</sup>. Yazıtta, Rahip Timonax'ın bu eserleri rahipliğinin ilk yıllarında adadığına ilişkin önemli bir bilgi vardır. Bu durumda, bu iki heykel arasında en çok birkaç yıl olmalıdır. Pecasse bu benzer yazıtlara, ileride de görüleceği üzere, kutsal alandaki bazı eksik bilgilere dayanarak farklı yorumlar getirmiş ve Timonax Kurosu'nu VI. yüzyılın ortasından daha sonraya zoraki bir şekilde tarihlemiştir. Anatomik özellikleri ışığında, VI. yüzyılın ikinci çeyreğinde yontulduğu belli olan Timonax Kurosu, yazıtlı kore de göz önüne alındığında, 570 dolaylarına ait olmalıdır.

## **5. 5. Selçuk. KL. 03 Kurosu.**

( Levha IX. 1-2, X. 1-3 )

N. Şahin'in başkanlığını yaptığı Klaros Kazısı'nın 2003 yılı sezonunda, Ö. Ürkmez tarafından 15. 08. 2003 tarihinde bulunmuştur. İlk kez 1996 yılı kazı sezonunda çok küçük bir bölümü ortaya çıkarılan ve Fransızlar tarafından döşeme olarak tanımlanan kuzey- güney yönlü kutsal yolun batı kenarından gelen kurosun, başı ile kollarının ve bacaklarının büyük bir bölümü yoktur. Beyaz renkteki mermer iri kristallidir. Gövdedeki izden anlaşıldığı üzere, kuros bir sunu taşıyıcıdır.

Korunan uzunluk: 1,44 m. ( Tam boyu yaklaşık 2,50 m. )

Omuz genişliği: 0,65 m.

Gövde uzunluğu: 0,45 m.

<sup>437</sup> Richter, 68, no. 44, fig. 163- 165.

<sup>438</sup> Pecasse, 25- 33, Pl. II, 1 ve 4; III, 1 ve 2. Bu kore daha erken bir tarihe bile çekilebilecek durumdadır.

Gövde genişliği: 0,43 m.  
Üst kol çevresi: 0,45 m.  
Korunmuş sağ kol uzunluğu: 0,47 m.  
Korunmuş sol kol uzunluğu: 0,22 m.  
Bel çevresi: 1,15 m.  
Kalça çevresi: 1,35 m.  
Korunmuş sol bacak uzunluğu: 0,45 m.  
Korunmuş sağ bacak uzunluğu: 0,76 m.  
Üst bacak çevresi: 0,73 m.  
Korunmuş buzağı parçasının ölçüleri: 24 x 14 cm.

Baş ve boyun omuz hizasından, sağ kol dirsekten, sol kol ise hemen omuz altından kırıktır. Göbek ve göğsün hemen ortasında kalan gövde bölümünde, büyük bir olasılıkla buzağı olması gereken bir hayvanın, ancak heykelin gövde kısmı ile birleştiği bölümü korunabilmiştir. Aşağı sarkık şeklindeki penis, üst kısmından kırılmıştır. Sol bacak, kalçaya yakın üst baldır kısmından, sağ bacak ise hemen diz altından kırılmıştır. Kurosa ait bu kopmuş parçalardan hiçbirine, bu kurosun bulunduğu yıldan bu güne değin sürdürülen çalışmalar sırasında rastlanmamıştır.

Kurosa genel olarak bakıldığında, Ionia stilinin iri ya da tombul denebilecek anatomisi ile yumuşak vücut hatlarını üzerinde taşıdığı görülebilir. Bunun yanında 2, 50 m. olması gereken tam boyu ile, Ionia stili içerisinde sıkça görülen kolosal eserlere yakındır.

Heykele önden bakıldığında göğüsler şişkince olup, bu şişkinlik sanki dışa doğru taşmış bir biçimde betimlenmiştir. Göğüs ile gövde arasındaki geçiş o kadar yumuşaktır ki, cepheden bakıldığında göğüsler, alçak ve kütleli bir şişkinlik gibi görünmektedir. Koltuk altı bölümüne yakın olan dış kısımda ise, bu geçiş daha belirgin olup, heykele ön çapraz bir açıdan bakıldığında göğüs konturları daha net görülebilmektedir. Göğüs uçları tam bir yuvarlak şekilde betimlenmiş olup, belli belirsiz bir görünümündedir. Aslında genişçe oldukları söylenebilecek omuzlar, belin kalınlığı nedeniyle bu durumlarını yansıtamamaktadırlar. Omuzlardaki “*trapezium*” bölgesi, omuz uçlarına doğru diagonal bir şekilde ilerlemektedir. Trapeziumun bu eğimi, anatomik açıdan doğru bir seçim olmasına karşın, bu eğim yine de yeterli bir açıya sahip değildir. Omuzlar bu durumda doğal olandan biraz daha dik bir görünümündedir. Üstteki boyun

kırığının hemen altında, çok hafif ve zor belli olan ince bir şişkinlikle, kürek kemikleri yatay bir şerit şeklinde betimlenmiştir. Heykelin çok az korunmuş sol kolunun aşağıya doğru dik bir aks izlediği gözlemlenebilmektedir. Korunmuş sağ kolu ise, hafifçe arkaya doğru bir açıyla aşağıya inmekte ve dirsekten neredeyse 90°'lik bir kıvrımla öne doğru ilerlemektedir. Heykelin sağ kolu, tam bu kıvrım noktasından kırılmıştır. Sağ kolun bu pozisyonu, göğüs ortasındaki sunu hayvanını tutmasından kaynaklanmaktadır. Kolun anatomik yapısına bakıldığında, deltoit ve pazı bölümlerinin belirgin olmayışı, kolun kasız ve yumuşak yapısından kaynaklanmaktadır.

Sunu hayvanın bulunduğu vücudun orta bölümünde, bu hayvanla ilgili ancak küçük bir parça korunabilmiştir. Aslında korunan kırık parça, hayvanın hiçbir uzvuna ait değildir. Bu kırık, vücuttan ileri doğru çıkan şekilsiz bir kabartma şeklindedir. Bu durum, Ionia stilinde yapılmış olan tüm diğer sunu taşıyıcı kuroslerde olduğu gibi, hayvanın vücut üzerinde bir kabartmadan çok, serbest bir heykel gibi yapılmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre, sunu hayvanları heykelle aynı bloktan yapılmaktaydılar. Bu heykelleri yapan sanatçılar, hayvan için heykelin vücudunda seçtikleri bölgede, küçük bir bloğu işlemeden bırakıyor, heykelin yapım aşamasının sonlarına doğru ise, bu blok sanatçılar tarafından yontuluyordu. Sanatçıların sunu hayvanının her tarafını işleyebilmeleri için, heykel ile sunu hayvanı arasındaki bağlantıyı minimum seviyeye getirmeleri gerekiyordu. Bu durumdan ötürü sanatçılar, heykelin bu kısmında bıraktıkları bloğu, ilk önce vücuda yapıştığı bölgeden inceltmeye başlıyorlardı. Buradaki yontma işleminin sonunda, hayvan ile vücut arasında, yaklaşık elips şeklinde ve 10- 15 cm. uzunluğunda bir köprü ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, hayvanın bu şekilde betimlenmesi aslında doğal değildir. Gerçekte böyle bir kucaklamada, hayvanın vücuda yapışık olması gerekmektedir. Öyleyse bu durum, sanatçının ya hayvanın tüm bölgelerinde çalışma isteğinden, ya da kolların durumundan kaynaklanıyor olmalıdır. İkinci görüş akla daha yatkın gelmektedir. Nitekim hayvan vücuda yapışık bir şekilde tasvir edildiğinde, hayvanı bacaklarından kavrayan kollara ait dirseklerin, çok sert bir biçimde arkaya açılır bir şekilde tasvir edilmesi gerekiyordu. Böyle bir tasvir ise, dönemin heykeltraşlık özelliklerine bakıldığında, bu dönemin heykeltraşları için oldukça zor olmalıdır.

Olması gerekenden biraz daha yukarda tasvir edilmiş olan göbek deliği, çizgisel bir şekilde ve elipse yakın bir formda betimlenmiştir. Heykel şişkin bir karna sahiptir. Vücudun yukarı bölümünde olduğu gibi, karın bölgesinde de, ne plastik ne de çizgisel

hiçbir kas betimlemesi yoktur. Heykele bu açıdan bakıldığında, onun hafif göbekli bir erkek olduğu söylenebilir. Heykelin penis ve kasık bölümündeki tasvirin; bacak, kasık çizgisi, penis ve karın arasındaki yumuşak geçişlere bakıldığında, başarılı olduğu söylenebilir. Burada biçimsiz olarak tek göze çarpan nokta, kasık çizgisinin doğal olandan biraz daha dikey bir biçimde verilmiş olmasıdır. Bunun dışında, vücudun alt bölümündeki bir diğer eksiklik, heykel ne kadar tombul bir anatomiye sahip olsa da, leğen kemiklerinin işlenmemiş olmasıdır.

Saçların arkada, ancak 6 cm. uzunluğundaki bir bölümü korunmuştur. Kalın, dalgalı ve hafifçe birbirinden ayrılan on sekiz adet saç buklesi, sırtın üst kısmına yayılmıştır. Uçları kalın kıvrıklar şeklinde son bulan saçlar, çok uzun değildir. Saç bukleleri, çok alçak ve yatay bir kabartma şeklinde betimlenmiş olup, boncuk dizisi formundan uzak, düz bir şekilde tasvir edilmiştir. Sırta bakıldığında kürek kemiği, uzun ve geniş açılı yay ile tasvir edilmiştir. Sığ bir oyuntu şeklinde verilen yay nedeniyle, sırttaki kürek kemiğinin, doğallıktan oldukça uzak bir görünüm sergilediği söylenebilir. Omurga çizgisi, sırtın üst orta bölümünden başlayarak, kuyruk sokumuna kadar, dar ve sığ bir oyuntu şeklinde verilmiştir. Fakat bu oyuntu, kürek kemiğine göre, çok daha başarılı bir şekillendirmeye sahiptir. Arkadan bakıldığında, kalçalar basenlerle birlikte geniş bir görünüme sahipken, kalça kasları dar ve uzun bir yapıya sahiptir. Bu durumlarıyla diri bir görünüme sahip oldukları söylenebilir. Yan taraflarda, kalça kasları ve basenler arasındaki geçişlerdeki sertlik, doğal olandan uzak değildir. Buna karşın, kalça kasları ile arka bacaklar arasındaki geçiş, olması gerekenden çok daha yumuşaktır. Bu durum özellikle sağ taraf için geçerlidir. Bu şekillendirme, heykelin bu bölgesindeki görünümü, doğal olandan uzaklaştırmaktadır.

Bacaklara cepheden bakıldığında, kalınlıkları normal denebilecek ölçülerde iken, profilden oldukça kalın işlenmişlerdir. Bu kalınlık özellikle en üst bölümdedir. Sağ bacağı profilden bakıldığında, üst tarafın bu kalınlığına karşın diz bölgesindeki incelik, göze kusurlu gelmektedir. Bu durum aslında, sağ üst bacağın, ön uzun kasının, abartılı bir şişkinlikle verilmesinden kaynaklanmaktadır. Anlaşılan heykeltıraş, heykelin üst kısmına uyguladığı yumuşak hatları, bacakları yaparken de tercih etmemiştir. Bu durum, ön bacak kasları ile arka bacak kasları arasındaki sert geçişten anlaşılabilmektedir. Öyle ki, sağ bacağı profilden bakıldığında, ön ve arka bacak kasları, sanki birbirlerine yapıştırılmışçasına bir görünüm sergilerler. Aslında bu, tüm vücut hatlarının kaslı bir yapıda olması ve tüm bacak kaslarının bir sporcunununki gibi

tamamen verilmesi koşuluyla kabul edilebilir bir durumdur. Ancak heykeltraşın, kasları heykelin yalnız bacak bölümünde, o da tek parça vermek suretiyle göstermesi, heykelin genel görünümünde bir tezatlığa yol açmıştır. Buna benzer bir durum, heykelin korunmuş olan sağ dizinde de gözlemlenmektedir. Dik duran bacağın, bu duruşundan dolayı kaynaklanan diz kasılmasının, birkaç ayrıntı dışında başarılı bir şekilde verildiği söylenebilir. Buna göre, diz kenarlarındaki boşluklar, diz kapağını çevreleyen “*patella*” ve “*vastus internus*” kasları, doğala yakın, yumuşak ve plastik bir şekilde verilmiştir. Buradaki tek başarısız betimleme, yanlış bir şekilde uzun olarak dize kadar tek bir parça halinde verilmiş olan, üst ön uzun bacak kasının, diz ile birleştiği noktadadır. Burada ki, doğal olandan uzak ve abartılı bir şişkinliğe sahip kas şekillendirilmesi, rahatlıkla görülebilmektedir.

Heykele bir bütün olarak profilden bakıldığında, hem dolgun hem de esnek bir görünüm sergiler. Bu esneklik heykelin sahip olduğu sırt profilinden kaynaklanmaktadır. Sırtın sahip olduğu “S” profilini, daha erken birçok kuros heykeli göz önüne alındığında, bir gelişmişlik olarak nitelendirmek mümkündür.

Yukarıda görüldüğü üzere heykel, tüm kurosların anatomik ve stilistik gelişimi göz önüne alındığında, hem anatomik yanlışlıkları hem de gelişmişlikleri üzerinde taşır. Heykeli diğer tüm kurosların arasında, doğru bir yere yerleştirmek ve tarihleyebilmek için, daha çok onun sahip olduğu en gelişmiş özellikleri ortaya koymak gereklidir. Nitekim diğer sanat ve zanaat yaratılarında da olduğu gibi, onun üzerinde taşıdığı daha ilkel özellikler, daha önceki gelenekler ya da bu dönem için hala doğal olandan uzak bazı detaylar ile ilgili olmalıdır.

KL. 03’ün, sahip olduğu esnekliğe ve “S” profiline karşın, tüm anatomik özellikleri, Richter tarafından sınıflandırılmış olan kurosların son grubu olan Ptoon 20 grubundan daha erken görünmektedir. Buna göre, Ptoon 20 grubuna ait olan erkek heykelleri, bunların hepsi ortak özellikleri olmasa da, genellikle kısa saçlara, plastik ve doğala çok yakın göbek deliklerine, plastik bir şekilde verilmiş kürek kemiklerine sahiptirler. Bununla beraber, sırt kasları oldukça plastik verilmiş, bir bacağın öne atılmasından kaynaklanan kalçaların asimetrik duruşu doğal bir biçimde betimlenmiştir. Bu özelliklerin hiçbirisi KL. 03 için geçerli değildir. Bu grup içindeki, Kıbrıs’tan gelen “Londra B 325” Kuros, KL. 03 ile karşılaştırılabilecek en göze çarpan örnekler<sup>439</sup>. Genel görünüm, üst bacakların kalın olması ve özellikle kasık çizgilerinin dikey

<sup>439</sup> Richter, 144, no. 179, fig. 527- 29.

pozisyonları ile bu iki heykel birbirine yakındır. Buna rağmen Londra B 325 deki göbek deliğinin plastikliği, kürek kemiğinin belirginliği, bacaklardaki yumuşaklık ile vücuttaki yumuşaklık arasındaki uyum ve özellikle kalçaların detaylandırılması ve pozisyonu, onun daha gelişmiş özellikleridir. Bu durumda Londra B 325 Kurosu'ndan daha erken olduğu anlaşılan KL. 03, Ptoon 20 grubundan uzaklaşmaktadır.

KL. 03'e özellikle arka cepheden bakıldığında, onun Richter' in "Melos Grubu" içinde incelediği birkaç örnek ile olan benzerliği görülebilmektedir. Özellikle Paros'tan gelen "Copenhagen 2030" Kurosu, saç stilizasyonu bakımından, KL. 03 ile çok benzeşmektedir<sup>440</sup>. Ayrıca iki kurosun da kalça pozisyonlarının birbirlerine yakın olduğu söylenebilir Copenhagen 2030'un bir başka ve çarpıcı benzerliği ise, aynı şekilde üst ön ve arka bacak kaslarının, sonradan birleştirilmişçesine sert bir şekilde betimlenmiş olmasıdır. Miletos'tan gelen ve ancak arka kısmı korunmuş olan, "İzmir 508" başının sahip olduğu dalgalı ve yatay saç bukleleri de, KL. 03'ün saç yapısına yakındır<sup>441</sup>. Melos grubuna ait birçok kurosun, kürek kemiklerinin uzun bir yay şeklinde betimlenmesi, KL. 03'ü bu gruba yaklaştırmaktadır. Bütün bu ortak noktalar ile beraber, KL.03'ün sahip olduğu daha güçlü bir "S" profili, vücuttaki dolgunluk ve esneklik, kalçalar, bacaklar ve sırt arasındaki proporsiyonun daha düzgün olması, onun Melos Grubu heykellerinden biraz daha gelişmiş olduğunu göstermektedir.

"Anavysos- Ptoon 12" grubunun en önemli örneklerinden, Münich ve Anavysos heykelleri<sup>442</sup>, farklı bölgesel stillerde yapılmış olsalar da, bazı detaylar açısından, KL. 03 ile benzerdirler. Buna göre her üç kurosun üst bacaklarına cepheden bakıldığında, bacaklar vücuda oranla normal denebilecek bir kalınlıkta iken, profilden bir bakışta ise oldukça kalındırlar. Baldır kısmının yukarıda çok kalın başlaması ve bacağın dize doğru çok sert bir şekilde daralarak incelenmesi sonucunda, bu üç kurosun da üst bacakları, profilden üçgen bir şekilde görünmektedir. Bununla beraber diz kapaklarının üzerindeki şişkinlik de benzerdir. Ayrıca kürek kemiklerinin bir yayla belirtilmesi Münich Kurosu'nda da görülmektedir. KL. 03'ün sahip olduğu esneklik ve sırt profili de bu gruba ait örneklerle yakındır. Tüm bu özellikleri ile KL. 03'ün, bu gruba ait örneklerle yakın olduğu söylenebilir.

İonia stilinde yapılmış olan KL. 03'ün bu stil içerisindeki yerini daha iyi tespit etmek ve onu daha doğru tarihleyebilmek için, aynı stilde yapılmış diğer bazı örneklerle

<sup>440</sup> Richter, 107- 108, no. 117, fig. 347- 349.

<sup>441</sup> Richter, 111- 112, no. 132, fig. 385- 86.

<sup>442</sup> Richter, 118- 120, no. 135, fig. 391- 94; no. 136, fig. 395- 98.

de çeşitli karşılaştırılmaların yapılması gerekmektedir. Bunlar arasında, Samos'ta bulunmuş olan ve üzerinde bazı Kyklad etkilerini taşıyan, Vathy 71 torsosu kürek kemiği ve üst bacak kaslarının detaylandırması açısından KL. 03'ten uzak değildir. Richter<sup>443</sup> tarafından Melos grubu içerisinde incelenmiş olan bu torso, Freyer<sup>444</sup> tarafından 540-530 yılları arasına tarihlenmiştir. İki eser profilden bir bakışla karşılaştırıldığında ise, KL. 03'ün daha keskin bir "S" profiline ve daha esnek bir yapıya sahip olduğu görülebilmektedir.

Samos'ta bulunmuş olan ve 530- 520 yılları arasına tarihlenen Tigani 68 torsosu oldukça kötü korunmuştur<sup>445</sup>. Hafif göbeği, kasıkların yapılışı ve saç stilizasyonu ile KL. 03'e oldukça yakındır. Bunun yanında omur çizgisinin daha plastik verilmesiyle, anatomik gelişmişlik bakımından KL. 03'ten bir adım daha önde olduğu söylenebilir. Didyma'da bulunmuş olan ve Tuchelt tarafından incelenen, 540-530 yıllarına tarihli sunu taşıyıcı kuros<sup>446</sup>, çok özenli bir işçilik göstermektedir. KL. 03, uzun ve dar kalçaları, basenleri ve diz yapısı ile bu örneğe oldukça benzemektedir. Milas'tan gelen bir torso<sup>447</sup> ile KL. 03, göğüslerinin neredeyse belirsiz bir şekilde çok yumuşak işlenmesi ve dalgalı saç buklelerinin uç kısımlarının kalın hafif kıvrıklar şeklinde son bulması bakımından birbirlerine benzemektedir. Bununla beraber 530-520 arasına tarihlenen torso, anatomik açıdan sırtın plastik yapısı, trapezium bölgesinin daha eğimli olması ve vücudun üçgenliğiyle, KL. 03'e göre daha gelişmiş görünmektedir.

KL. 03, anatomik özellikleri ile Klaros'ta bulunmuş olan diğer kuroslar içinde en çok Selçuk Müzesi'ndeki KL. 95 ( S 280 ) ile benzerlik göstermektedir. Göğüslerin belirginsizliği, göbeğin hafifçe şişkinliği ile göbek deliğinin basit bir yuvarlaklıkla betimlenmesi, kasık çizgisinin konumu, kalçaların uzun ve dar pozisyonu çok benzerdir. Bunun yanında her iki heykele profilden bakıldığında vücut oranlarındaki benzerlik de görülmektedir. Özellikle, üst ön uzun bacak kaslarının şişkince betimlenmesi ve arka tarafla olan ayrımlarının son derece belirgin olması da, onların birbirlerine ne kadar yakın olduklarını ortaya koyar. Dizdeki şekillendirme de hemen hemen aynıdır. M. Pecasse tarafından incelenen ( S 280 ), kütsel yapısı ile Miletos okulu eserleri arasına dâhil edilmiş ve özellikle Phoneas Giysili Kuros, Freyer vasıtası ile referans gösterilerek 540 yılı civarına tarihlenmiştir. Buna rağmen Phoneas'ın farklı

<sup>443</sup> Richter, 108, no. 120, fig. 359- 61.

<sup>444</sup> Freyer, 97- 100, Nr. 52, fig. 36- 37.

<sup>445</sup> Freyer, 102- 104, Nr. 55, fig. 40- 41.

<sup>446</sup> Tuchelt, 59- 61, K 16, fig. 11, 2. 4; 18, 1- 3; 19, 1.

<sup>447</sup> Laubscher, 84- 87, fig. 40- 41.

araştırmacılar tarafından, 560- 530 arasındaki farklı tarihlere verilmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir. S ( 280 ) bizim tarafımızdan da, farklı kriterler göz önüne alınarak 540 dolaylarına tarihlenmiştir. Bununla beraber, KL. 03'ün ( S 280 )'e göre biraz daha esnek bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak tüm bu karşılaştırmalar neticesinde KL. 03'ün VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bununla beraber orantısal yapısı ile Richter'in Anavysos- Ptoon 12 grubu içine dâhil edilebilir durumdaki KL. 03, sırttaki detayları ile Melos grubu içindeki kuroslara da uzak değildir. Miletos ve Klaros'taki yukarıda bahsi geçen iki sunu taşıyıcı heykel de göz önüne alındığında, KL. 03 Miletos stiline verip, 540/530 yıllarına tarihlendirmek mümkündür. Burada göz önünde tutulması gereken bir diğer nokta ise, Ionia stilinde yapılmış olan tüm kurosların hem yapıldıkları atölye, hem de kronolojik bakımdan bir karmaşa içinde olmasıdır. Klaros gibi, Samos ve Miletos dışındaki merkezlerde daha çok kurosun bulunması, atölye kavramını değiştirebilir. Ayrıca, tüm Ionik stildeki kurosların bir bütün olarak incelenmesi sonucunda, bu stildeki birçok kurosun daha erken tarihlere çekilebileceği kanısındayız. KL. 03 ve Klaros'ta bulunmuş olan diğer kuroslara bu açıdan da bakılması gerekmektedir.

## **5. 6. Fransız Kazıları Sırasında Bulunmuş Olan Bazı Kuros Parçaları**

Klaros kazı deposunun mermer bölümünde korunan bazı parçalar, büyük ihtimalle kuroslara ait olmalıdır. Burada kısaca incelemeye alınan üç adet parçadan sadece S 279'a Pecasse tarafından kısaca değinilmiş<sup>448</sup>, fakat depoda bulunamadığı için incelemeye alınamamıştır.

**5. 6. 1. S ( 279 ), ( Levha XI. 1-2):** Stephan Verger tarafından 1994 yılında, diğer kuroslarla aynı bölgede bulunmuştur. Sol bacağa ait, baldır-diz parçasıdır. Mermer sarımtırak beyaz renktedir.

Korunmuş uzunluk: 35 cm.  
Baldır çevresi: 58 cm.

---

<sup>448</sup> Pecasse, 56.

Bacak korunmuş olan en üst noktadan, dize doğru incelererek inmektedir. Dizin iki kenarında, sığ fakat geniş çukurluklar mevcuttur. Dizin, kötü korunmuş olmasına karşın, ince uzun ve plastik bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bacağa profilden bakıldığında, sahip olduğu uzun ve sığ çukurluk bacağın arka ve ön tarafı arasındaki sınırı oluşturur. Ayrıca bacağın arka tarafının düz olması ve diz bölgesindeki çukurluklar da, Selçuk ( S 280 ) ve KL. 03 kuroslarına yakındır. Bacak bu durumda VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olabilir.

**5. 6. 2. S ( 182 ), ( Levha XI. 3-4 ):** Sağ bacağa ait diz-baldır parçası. Mermer sarımtırak beyaz renktedir. Parçanın buluntu durumu ile ilgili bir bilgi yoktur.

Korunmuş uzunluk: 58 cm.  
Üst bacağın ( baldır ) çevresi: 65 cm.  
Diz çevresi: 51 cm.

Diz arkasından baldırın arkasına doğru çok keskin bir geçiş vardır. Arka ve yan taraflar çok kaba işlenmiştir. Hafifçe sola dönük olan diz kapağı, plastik bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Diz kapağı çevresinde çukurluklar mevcuttur. Hem diz yapısı hem de baldırın dizden itibaren çok sert bir şekilde genişlemesi bakımından, Münih ve Anavysos kuroslarına benzemektedir<sup>449</sup>. Bu durumda, bu parça da S (279) gibi VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olmalıdır.

**5. 6. 3. S ( 195 ), ( Levha XI. 5-6):** Sol kola ait dirsek-alt kol parçası. Mermer sarımtırak beyaz renktedir. Parçanın buluntu durumu ile ilgili bir bilgi yoktur. Çok yumuşak hatlara sahip olan kol, dirsekten yaklaşık 120° kadar bükülmüştür. Bu durumu ile kol, sunu taşıyıcı bir kurosa ait olabilir.

## **5. 7 Klaros Kurosaları'nın Mermer Yapısı**

Klaros'ta bulunmuş olan kurosaların yapıldığı mermerlerin nereden geldiği bilinmemektedir. Bu mermerlerin geldiği yerin saptanması sonucunda, kurosaların hangi stilde yapıldıkları konusundaki tartışma büyük oranda netlik kazanacaktır. Bununla

---

<sup>449</sup> Richter, no. 135, 136.

ilgili küçük bir çalışma tarafımızca yapılmıştır. S ( 279 ) bacak parçasından alınan küçük bir numune ile Klaros'un 2- 3 km kuzey batısında kalan bir mermer yatağından ( **Levha XII. 1-4** ) alınan parçalar, 9 Eylül Torbalı Meslek Yüksek Okulu'na analiz için götürülmüştür. Burada yapılan mikroskopik gözlemler ( **Levha XIII. 1-3** ) sonucunda kristal yapılarının biraz farklı olduğu görülse de, bu yöntemle mermerlerin türdeş olup olmadıklarının net olarak anlaşılamayacağı, bu konuda uzman olan Jeolog Bahadır Yavuz tarafından belirtilmiştir<sup>450</sup>. Mermerlerin petrolojik olarak analiz edilmesi ise “*izotopik analiz*” yöntemi ile olmaktadır<sup>451</sup>. Ayrıca Marco Severy tarafından son zamanlarda geliştirilen “ *Electron Spin Resonance (ESR) Spectroscopy*” yöntemi ise, mermer analizi ile ilgili diğer bir yöntemdir<sup>452</sup>. Daha sonra bu yatağa, Jeolog A. Bahadır ve mermer analizi konusunda uzman olan bir İtalyan ekip ile gidilmiştir. Modern dönemde de kullanılmış olan yatağın, antik dönem içinde yoğun bir şekilde kullanıldığı, A. Bahadır tarafından kesin olarak saptanmıştır.

---

<sup>450</sup> Yavuz ile yapılan özel görüşmede, bu tür mermer analizlerinin özel yöntemlerle yapıldığı ve bu yöntemlerin yapılması konusunda, Türkiye’de uzman kişilerin ve gerekli teknolojinin olmadığı belirtilmiştir. Bununla beraber yakın bir dönemde, bu analizlerin İtalyan-Türk ortak projesi olarak yapılması ile ilgili bir anlaşmaya varılmıştır.

<sup>451</sup> İzotopik analiz yöntemi için bkz. M. Çolak- L. Lazzarini, “Quarries and Characterisation of a Hitherto Unknown Alabaster and Marble from Thyatira ( Akhisar, Turkey )”, *Laboratorio di Analisi dei Materiali Antichi, Proceedings of the Sixth International Conference, ASMOSIA VI*, ( Venice 2000 ), 35- 40.

<sup>452</sup> M. Severy, “ Electron Spin Resonance Characterization and Provenance of marbles: The Case of the “Cipollino Verde”, *Materials Research Society, Vol. 462*, (1997), 331- 35.

## VI. BÖLÜM

### KLAROS KUROS LARI VE KUTSAL ALAN ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Klaros'ta bulunmuş olan kuros larin tipleri ve stilleri ile beraber, kutsal alan içindeki buluntu durum lari da oldukça önemlidir. Fransız kazıları döneminde ele geçen kuros lar hakkında, Fransız arkeolog lar, bazı diğ er yapı lari da göz önüne alarak, çeşitli yorum lara gitmişlerdir. Bu durum, onların kuros lari tarihlemesinde bile yanlış bir biçimde etkili olmuştur. N. Şahin'in yürüttüğü Türk kazıları döneminde, tarafımızdan ortaya çıkartılan yeni ve oldukça önemli bulgular, Klaros Kuros lari'na ve onların Kutsal Alan ile olan ilişkilerine özellikle ikonografik olarak yeni bir boyut kazandırmıştır.

Klaros Kutsal Alanı'nda bulunmuş olan tüm kuros parçaları, Roma tabakasından ele geçmiştir. 1995 yılında bulunmuş olan iki kuros, Gaius oğ lu L. Valerius Flaccus'un yarısı sökülmüş olan anıtının arkasına dayanmış bir şekilde bulunmuştur (**Levha XIV. 1-3**). Fransızlar'ın bildirdiğine göre, bulunduk lari tabaka yaklaşık İ.Ö.100 yılından, en azından Cladius'un imparatorluk dönemine kadar olan bir zaman aralığına aittir. En iyi korunmuş olan kuros ( KL 95 S 280 ) baş ı kuzeye dönük bir şekilde, bu anıtın kaidesi ile kumlu bir tabaka üzerine yatar pozisyonda bulunmuştur. Sağ kol dirsek üzerinden kırık ve sağ baldır yürüme düzleminden 10 cm. kadar yukarıdadır. Sol omuz anıtın ikinci basamağ ının üzerinde dayanmakta iken, sol kalça birinci basamağ ın üzerine gelmiştir<sup>453</sup>.

Aynı yerde bulunmuş olan ikinci kuros (KL 95 S 281) ise, daha az korunmuş olup, birinciye arkası dönük olarak bulunmuştur. Sağ taraf ı bu kumlu tabaka üzerine oturmaktadır. Bu kumlu tabakanın 5 cm. yukarısında ise, anıtın temelinin üst düzlemi yer almaktadır. Heykel, yaklaşık yürüme düzleminin 10 cm. kadar üzerinde, sağ bacağı ve sağ kalças ı diğ er heykelin kolu ve kalças ına dayanır bir şekilde bulunmuştur<sup>454</sup>.

Fransız arkeolog larin yorumuna göre, bu iki heykel üzerinde yapılan gözlemler, bunların aynı zamanda Gaius oğ lu L. Valerius Flaccus'un anıt kaidesinin yanına konulduklar ını göstermektedir. Her iki kuros da İ.Ö I. yüzyıla tarihli yürüme düzleminin

<sup>453</sup> M. Demailly- S. Verger, "Les Sculptures Archaiques de Claros, La Disposition Des Statues Archaiques Dans Le Sanctuaire De Claros", *PIOT*, ( Paris 2004 ), 13.

<sup>454</sup> Demailly-Verger, 13.

5 ya da 10 cm. üzerindeki killi tabaka üzerine konmuşlardır. Daha açık bir deyişle, 5-10 cm. üzerindeki alüvyal tabaka üzerine bırakılmışlardır. Bu tabaka, İ.Ö I. yüzyıldaki Roma Onur Anıtları'nın oturduğu tabakadır. Daha kesin olarak bu düzlem, İ.Ö I. yüzyıl sonu ile İ.S III. yüzyıl arasına kadar kullanılmıştır. Her iki kuros da, ne tesadüfen buraya konulmuş, ne de buraya atılmışlardır. Bunların buraya atıldıklarına dair, mermerde çarpmadan kaynaklanan hiç bir iz yoktur. İki heykel de yaklaşık İ.S III. yüzyılın ortasına kadar burayı yavaş yavaş dolduran alüvyallerle örtülmüştür. Buradaki alüvyal tabakanın üst düzlemi, İ.S. III. yüzyılın ortalarına verilmektedir. Bu tabakanın tarihi, tabakanın üzerine oturmuş olan yürüme bandından anlaşılmıştır. Yürüme bandının düzlemi kırık mermer parçalarından oluşturulmuştur. Buradaki diğer parçalar da bu tarihi ortaya koymaktadır. Bu yürüme bandı 2,80 m. genişliğindedir. Yan tarafları iri mermer ve kiremit parçaları ile sınırlandırılmıştır. Yaklaşık İ.Ö III. yüzyılın ortalarına doğru yapılmış olan bu yürüme bandı, güneyde Propylon'a, kuzeyde ise Apollon Tapınağı'na doğru ilerlemektedir. Bu yürüme bandını oluşturan mermerler içinde birçok kabartmalı mermer parçası, yazıtlı bir stel parçası, korniş parçaları, perirrhanterion ve yivli bir blok parçası ve heykel parçaları bulunmuştur. S ( 279 ) numaralı, bir kurosa ait olan bacak da bunlar arasındadır<sup>455</sup>.

Bu stratigrafik kontekstle, öyle görünüyor ki, bugün İzmir Müzesi'nde korunan kuros başı da ( 3711 ) aynı katmanda bulunmuştur. Bu saptama, Roland Martin'in 11 Eylül 1959 Cuma günü tarihli kazı raporuna dayanılarak yapılmıştır:

*“ Kutsal yoldaki bugünkü çalışmanın hemen başında, Exedra ile Sextus Apulleius Anıtı kaidesinin arasında, özellikle bu anıta dayanmış bir şekilde bir kuros başı ele geçti. Yüz aşınmış olup peruk şeklinde bir saçta sahiptir. Saçlar omuzlara kadar inmektedir. Kulağın hemen üzerinde, kulağı açık bırakacak şekilde saç geriye atılmıştır. Bu baş, ( 3504) no. lu İzmir Müzesi'ndeki Kuros'tan daha erkendir”.*<sup>456</sup>

Roland Martin'in bu yazısı, net olarak başın söz konusu iki anıtın arasında bulunduğunu göstermektedir (**Levha XVII, 1** ). Roland Martin'in tabakayı belirtmemesine karşın, bu alanda 1994- 97 yılı arasında yapılan çalışmalar, Louis

---

<sup>455</sup> Dewailly- Verger, 16- 17.

<sup>456</sup> Dewailly- Verger, 17.

Robert ve Roland Martin'in İ.S III. yüzyıl tabakasının altına, su seviyesinin yükselmesi nedeniyle, çok az inebildiklerini ortaya koymuştur. Bununla ilgili olarak, Roland Martin'in 1 Eylül tarihli raporunda, su seviyesinin yükseldiği anlaşılmaktadır.

Roland Martin'in 3 Eylül 1959 Perşembe gününe ait kazı raporunda şu yazı dikkat çekmektedir.

*“Kaidenin ön yüzünde bir Kutsal Yol bulunmaktadır. Bu Kutsal Yol, bu kaidelerin temel seviyesinde olup, bu yolun ve anıt temellerinin oturdukları tabaka, küçük çakıl taşlarından oluşmaktadır”.*

Fransızlara göre, 1994 yılında yılında bulunmuş olan baldır ( S 279) ve Martin'in bulduğu başa ait kurosların ya da kurosun birçok parçası, bu yol yapımında kullanılmış olmalıdır. Bununla beraber, 7 Eylül 1953 günü Propylon yakınında bulunan ve İzmir Müzesi'nde korunan ( 3504 ) no. lu Kuros'un stratigrafik durumunu saptamak daha güç olmuştur. Martin'in rapor defterinde şöyle söylenmektedir.

*“Kuros bir portikli yapının ( Peristilli Ev) kuzey doğu köşesini oluşturan noktada, ona dayanmış bir şekilde duruyordu (Levha XVII, 2 ). Roma tabakasında olan bu kuros, antik dönemde yapılmış olan bir onarım izi taşıyordu”.*<sup>457</sup> ( Kurşunlu demir bir kenet, sol kolu tutturmak için yapılmıştır).

Roma Prokonsülleri'ne ait olan Exedra ile Gaius oğlu L. V. Flaccus Anıtı arasında, Arkaik erkek heykellerine ait parçaların varlığı saptanmıştır. Bu bölümde bulunan dört ayrı parça, Fransızlar'a göre üç ya da dört ayrı kurosa aittir. Bu parçalar arasındaki uzaklık şu şekildedir: Kuros ( S 280) ile baldır ( S 279 ) arasındaki uzaklık 9 m.; ( S 279 ) ile 1959 yılında bulunmuş olan baş arasındaki uzaklık 8-9 m.; S ( 280) no. lu Kuros ile baş arasındaki mesafe 15-16 m. dir. Heykeller III. yüzyıl yolundaki dolgu malzemesinden gelmektedirler. Bunlar alüvyal tabaka altında kaldıklarından iyi bir şekilde korunabilmişlerdir. Öyle görünüyor ki, bunlar sergilendikleri yerlerdeki kaidelerinden söküldükten sonra, az uzaktaki bir yere götürülmüşlerdir. Fransız arkeologlara göre, bu heykeller özellikle Kutsal Alan'ın yıkım döneminden az önce,

---

<sup>457</sup> Dewayilly-Verger, 18.

buralara bırakılmış olmalıdırlar. L. V. Flaccus Anıtı'na dayalı bulunan iki heykel, İ.Ö II. yüzyılın sonunda yapılmış olan, dar ve uzun anıtın arkasında ele geçmiştir. Bugün sadece breş temeli kalmış olan anıtın iç dolgusu yaklaşık olarak 10 ile 20 cm. yüksekliği arasındadır. Bu yapıya ait anıtın üst bloklarının, olasılıkla İ.Ö I. yüzyıl tabakası ile ilişkili olarak bu dönemde sökülmiş olabileceği belirtilmiştir. Kuroslar da bunlarla aynı tabakada yer almaktadırlar. Buradan yola çıkarak, üç ya da dört farklı kurosun, hep birlikte İ.Ö. 2. yüzyılın sonuna kadar bu bölgelerde sergilenmiş olabileceği ileri sürülmüştür. Bu sorunun yanıtı, Samos Kutsal Alanı'ndaki aynı döneme ait tabakada ( İ.Ö 2. yüzyıl ) aranmıştır. Burada Arkaik Dönem'e ait eserler aynı döneme kadar sergilenmiştir<sup>458</sup>. Fakat sadece Samos göz önüne alınarak, Klaros'ta da bu durumun böyle olduğunu söylemek güçtür.

Fransız arkeologların bundan sonraki saptamalarını vererek ve bu saptamalardaki bazı önemli noktaları tekrar irdelemek yerinde olacaktır.

*“Bir heykel kaidesi, Kutsal Alan'ın batı kenarındaki İ.Ö. III. yüzyıldan itibaren buraya konmuş olan anıt heykellerden birine aittir. Bu durumda kuroslar batıya dönük olmalıdırlar; ki bu zamanda Kutsal Alan'daki düzenleme yeni yeni oluşmaya başlıyordu. Ancak Hellenistik Dönem'de de kuroslar belli bir düzene sahip olmalıdırlar. Bunların biraz dış kısmında, İ.Ö IV. ve III. yüzyıla tarihlenen büyük steller yer alıyordu; ki bunlar daha sonra, İ. Ö II. yüzyılda bulundukları yerden taşınarak, onun yerine yeni onur anıtları konmuştur. Onur Anıtları'nın bulunduğu batı kesim, olasılıkla İ.Ö 90 ile 100 arasında yeni bir değişime uğramış, yeniden sökülüp yapılanmalar olmuştur. Bu durumda, İ.Ö VI. yüzyılın sonundan, İ.Ö. II. yüzyılın sonuna kadar ayakta kalmış olan dört ya da beş adet kurosun gerçek yerlerini saptamak mümkün değildir. Sunu taşıyan iki kurostan biri ya da her ikisinin yeri, belki Artemis Sunağı'nın köşesinde yer alan korelerden yola çıkarak saptanabilir. Olasılıkla iki kuros Apollon Sunağı'nın köşelerinde yer almalıydılar. Ve bunlardan biri Timonax tarafından Apollon'a adanmış kuros olmalıdır. Özellikle burada belirtilmesi gereken konu, Kutsal Alan'ın topografik olarak değişim sürecine bağlı*

---

<sup>458</sup> Dewailly- Verger, 18.

*olarak, farklı tarihlerde Arkaik kore ve kurosların, farklı kontekstler içinde ele geçmiş olmasıdır. Örneğin bazıları başından beri tanrıçanın sunağının köşesine yerleştirildiler. Bu öyle bir yerleştirilmeydi ki, heykeller sunakta yapılan törenleri izlemekteydi. Koreler bu pozisyonlarını, Kutsal Alan'ın terk edilişine kadar korumuşturlar. Kuroslara gelince, başlangıçtaki yerleri bilinmiyor ancak bilinen şey, Hellenistik Dönem'de bulundukları yerden uzak bir yerde bulunmuş olmalarıdır. Ayrıca bunlar diğer eski anıtlar gibi yerlerinden oynatılarak sergilenmişlerdir. Bu durumda, Hellenistik Dönem'de bu heykellerin, Apollon kültü ile ilişkili seramonik bir anlamları olmaması gerekir. Bu gözlemlerden başka diğer bir konu ise, Apollon Kutsal Alanı'nda, Apollon ve Artemis kültleri arasındaki, Hellenistik Dönem'in başından beri gözlemlenen farklılıklardır. Örneğin Artemis için kült pratikleri ve sunu tipleri değişmezken, Apollon için bazı değişimler söz konusudur. Örneğin, pişmiş toprak figürinlerde sayısal açıdan çok belirgin bir azalma gözlemlenmektedir. Buna karşın büyük kurban sunularının başladığı görülür. Bu da tanrının, kutsal alanının baş tanrısı olarak, dinsel olduğu kadar politik açıdan da önemini vurgulamaktadır. Bu durum, tanrıya yapılan sunuları, salt aile sunuları ya da bir kentin sunuları olmanın çok ötesine koymaktadır”<sup>459</sup>.*

Fransız arkeologların yaptığı saptamalar arasında, daha sonra değineceğimiz başka verilerle, sadece buradaki kurosların batıya dönük olduğu hakkındaki görüş kabul edilebilir niteliktedir. Özellikle kurosların, korelerin buluntu durumlarına dayanılarak, Apollon Sunağı'nın köşelerinde sergilendikleri hakkındaki hipotez, ilerde değineceğimiz üzere çürütülmüş durumdadır. Bununla beraber, Verger tarafından bulunmuş olan her iki kurosun da, İ. Ö. I. yüzyıla ait tabaka üzerinden geldiği belirtilmiştir. Buna göre, kurosların üzerine dayandıkları L. V. Flaccus Anıtı da İ. Ö. I. yüzyıla tarihlidir. Ayrıca, her iki heykelin, III. yüzyılın ortasına kadar yavaş yavaş yükselen alüvyal tabakanın altında kaldıkları belirtilmiştir. Tüm bu saptamalardan sonra, Fransız arkeologlar buradaki dar ve uzun mimari yapıyı göz önüne alarak, bu iki kurosun İ. Ö. II. yüzyılın sonuna kadar ayakta kaldıklarını söylemişlerdir. Burada değinilmesi gereken ilk nokta, 2003 yılı kazı sezonunda bu yapının oturma düzleminde

---

<sup>459</sup> Dewayilly- Verger, 19- 20.

bulduğumuz sikkenin, 285- 190 yılları arasına tarihli olmasıdır. Bu durumda yapı, Fransız arkeologların tahmin ettikleri yıldan çok daha erken bir tarihe ait olabilir. Diğer bir nokta ise, her iki kurosun da ne tesadüfen buraya konulmuş, ne de buraya atılmış olmaları üzerinedir. Çünkü bunların buraya atıldıklarına dair, mermerde çarpmadan kaynaklanan hiçbir iz yoktur. Bu saptamanın doğru olmasına karşın, Fransız arkeologların buradaki kurosların ancak İ.Ö II. yüzyılın sonuna kadar ayakta sergilenmiş olduğunu söylemeleri ilginçtir. Kurosların buraya, L. V. Flaccus anıtının yapıldığı tarihten, daha sonra konuldukları çok açıktır. Ayrıca kurosların üzerini örten alüvyal dolgunun üzerindeki İ. S. III. yüzyılın ortasına tarihlendirilmiş olan tabakada göz önüne alındığında, bu iki kuros için, Flaccus Anıtı'nın *terminus ante quem*, üstteki tabakanın ise *terminus post quem* olduğu ortadadır. Bu durumda bu iki kuros, İ. Ö. I. yüzyılın sonu ile İ.S. III. yüzyılın ortası arasındaki herhangi bir döneme kadar sergilenmiş olmalıdır. Kurosların bu tarihler arasında, bu anıta bilinçli bir şekilde yaslanarak bırakılması, bu dönemde Klaros'ta yaşanan herhangi bir tahribattan sonra, onlara bir saygı göstergesi olarak, yakındaki uygun bir yere konulduklarına işaret olabilir. İleride, Klaros'taki durumu daha bütünsel bir şekilde incelerken, bu konuya kısaca tekrar değinilecektir. Fakat bundan önce Klaros Kutsal Alanı'nda bizim tarafımızdan tespit edilen çeşitli verileri ve KL. 03 Kurosu'nun buluntu durumunu incelememiz gerekmektedir.

İlk kez 1996-97 yıllarındaki Fransız kazıları sırasında küçük bir bölümü bulunmuş olan bir tabanın, tarafımızca gerçekleştirilen 2002 yılı kazı çalışmalarında, güneye doğru devam ettiği görülmüştür. Bu taban 2002 yılı kazı sezonunda, kutsal alan içindeki büyük bir yürüme bandı olarak nitelendirilmişti. Yaklaşık 12 m. uzunluğundaki bir bölümü ortaya çıkartılan taban, dikdörtgen şekilli breş bloklardan oluşturulmuştur. Üst kodu (+ 80 m.) olan tabanın genişliği, ortalama 4. 20 metredir. Tabanın üzerinden gelen siyah firnisli IV. yüzyıl seramikleri yapı için üst zaman sınırını oluşturmuştur.

Yapı, güneyde kesit altına, kuzeyde ise doğu-batı akslı başka bir Hellenistik yapının altına girmektedir<sup>460</sup>. 2003 yılı kazısı ise hem bu taban, hem de KL. 03 Kurosu ile ilgili olarak önemli bir sezon olmuştur. Buna göre, tabanın kuzeye doğru devam edip etmediğini saptamak üzere, güneye doğru bir genişleme çalışmasına girilmiştir. Bu çalışma sonunda, hem bu yolun kuzeye doğru aynı aksta ilerlediği görülmüş, hem de

---

<sup>460</sup> Ö. Ürkmez, "Klaros 2002 Yılı Kazı, Restorasyon ve Epigrafi Çalışmaları, R 14/A Plankare Açma Çalışmaları" *KST* 25/ 2, 2003, 77- 78.

KL. 03 kurosusu gün ışığına çıkartılmıştır. İki yıllık çalışma sonucunda bu yolun 18 m. uzunluğundaki bölümü ortaya çıkarılmıştır<sup>461</sup>. Yol hem kuzeye hem de güneye devam etmektedir. Ayrıca kuzeyde, yolun kesit içine girdiği noktadan yaklaşık 10 m. kadar sonra, Fransız arkeologların açtığı başka bir sondajda da bu yolun devam ettiği görülmüştür. Bu durumda böyle büyük bir yolun, ancak Klaros'un Kutsal Yolu olabileceği üzerine fikir birliğine varılmıştır. Yolun aksı takip edildiğinde, kuzeyde bugün ayakta duran Hellenistik Dönem Apollon Tapınağı'nın pronaos kısmına, güneyde ise Propylon'un batı yanına doğru ilerlediği anlaşılmaktadır. Bu yol sahildeki Kolophon<sup>462</sup>, yani Notion Kenti'ne giden yoldur( **Levha XV. 1** ).

KL. 03 Kurosusu, R- 14/ A olarak isimlendirdiğimiz açmadaki çalışma sırasında bulunmuştur ( **Levha XVI. 1-4** ). Buna göre, 15. 08. 2003 tarihindeki çalışmalar devam ederken açmanın güneybatı köşesinde, batıdaki kesite giren bir heykelin bacaklarına rastlanmıştır. Sağ bacağı diz altından sol bacağı baldırdan kopan heykel yüzükoyun uzanmaktaydı. Bacakları 40 cm. kadar P- 14/A açmasının içinde kalan heykelin üst bölümü, batı kesitinden P- 13 plan karesi içine girmektedir. Heykelin tamamına ulaşabilmek amacıyla P- 14/A açmasının güneybatı köşesinde, P- 13 plan karesi içine giren 2 x 1,20 m. boyutlarında bir cep açıldı. Böylelikle baş tarafı batıya, ayak tarafı doğuya bakan, başı ve alt bacakları olmayan, 1,44 m. uzunluğundaki kurosa ulaşıldı. En üst yüksekliği (+1,58 m.) kodunda olan kuros (+1,21 m.) kodundaki tabana oturmaktaydı. Alüvyal bir tabaka içinden gelen kurosun oturduğu taban seviyesi, kutsal yoldan 40 cm. daha yukarıdaydı. Tarafımızca bulunan KL. 03 Kurosusu ile aynı alanda daha önce Flaccus Anıtı'na dayalı bir şekilde bulunmuş olan iki kuros, aralarından kutsal yolun geçmesi ile beraber, birbirlerinin tam karşısına düşer pozisyonadırlar ( **Levha XVII. 1** ).

Tüm antik bölgelerde, kazılar sırasında ele geçen kurosaların çok büyük bir bölümü net bir stratigrafiye sahip değildir. Daha doğrusu, gerçek kullanım zamanları olan Arkaik Dönem içerisinde, stratigrafik verilerle tarihlenememişlerdir. Bu durum Klaros' ta bulunmuş olan kurosalar için de geçerlidir. Bununla beraber, Klaros'taki kurosaların bulunduğu tabakalar sayesinde, stratigrafik veriler en azından onların hangi zamanına kadar kullanıldıkları hakkında önemli fikirler vermektedir.

<sup>461</sup> Ürkmez-Yaldir, 296- 97, dn. 4.

<sup>462</sup> N. Şahin, kendisine benim de katıldığım gibi, Notion yerleşiminin Kolophon Ülkesi'nin Akha kökenli Giritli göçmenler tarafından iskân edilen ilk bölgesi olduğunu ve buradaki iskânın klasik çağların sonuna kadar devam ettiğini söylemektedir. Buna göre Notion kelimesi güneydeki kent yani güneydeki Kolophon anlamına gelmektedir.

KL. 03 Kurosu'nun bulunduğu alüvyal tabaka yaklaşık 40 cm. kalınlığındadır. Bu alüvyal tabakanın altında, çok sayıda kiremit ve karışık seramik parçalarının geldiği ve yoğun çakıl taşları ile sıkıştırılmış bir tabanın üzerinde yer alan başka bir tabaka bulunmaktadır. Bu tabakanın altında bulunan sıkıştırılmış kalın taban içinden ise homojen olarak Hellenistik Dönem'e ait olan malzemeler gelmektedir. Buna göre bu alüvyal dolgunun altındaki tabaka, kuroslar ve İ. Ö. 62/61 yıllarına tarihli L. V. Flaccus Anıtı'nın<sup>463</sup> kaidesi birbirleri ile ilişkili görülmektedir. Bu durumda, kuroslar en azından Flaccus anıtından biraz daha sonraki bir tarihe kadar kullanılmış olmalıdır. Alüvyal dolgunun hemen üzerindeki tabakadan ( + 1.65/ 1.70 m. ) en fazla İ. S III. yüzyılın başına ait olabilecek Roma Dönemi seramiklerine ve camlarına ait parçalar ele geçmiştir. Bu tabakanın üzerinde ise Fransız arkeologların İ.S. III. yüzyılın ortasına tarihdedikleri Roma yolu bulunmaktadır<sup>464</sup>.

Verger tarafından bulunan iki kurosun, buluntu yerinin kodu ( +1,40 m. ) tarafımızca tespit edilmiştir. Bu kod, KL. 03'ün bulunduğu kod ( 1,21 m. ) ile çok yakındır. Arazideki eğim farkları, buluntu tarihleri arasındaki 8 yıllık fark, bu yıllar içinde sudan kaynaklanan çökmeler ve dolmalar, Flaccus Anıtı üzerinde mimari ekibimiz tarafından yapılan restorasyon çalışmaları göz önüne alındığında, bu 19 cm.'lik fark çok önemsizdir. Bununla beraber, zaten bu bölgedeki tüm kurosların aynı alüvyal tabakadan geldikleri çok açıktır. Tüm bu stratigrafik ve tarihi verilere dayanarak daha önce verdiğimiz tarihi biraz daha daraltmak mümkündür. Buna göre büyük ihtimalle, İ.S. I. ve II. yüzyıl içindeki bir tarihte, bu alanda sergilenen kurosların, bir nedenle aynı zamanda tahrip olduğu ve kullanımlarının son bulduğu söylenebilir. Fransız arkeologların verdiği bilgilere göre, Kutsal Alan'ın diğer bölgelerinde bulunan öteki kuroslar da hemen hemen aynı tabakalardan gelmişlerdir. Bu durumda, aynı hipotez içine, bu eserler de dahil edilebilir. İ.S. 177/178 yıllarında gerçekleşen büyük deprem<sup>465</sup> ve aynı dönemlerde Batı Anadolu'da yaşanan veba salgını<sup>466</sup>, bu yıkımın bu dönemde olmuş olabileceğini akla getirmektedir.

2002 yılında tarafımızca bulunmuş olan Kutsal Yol ile kuroslar arasında kanımızca çok önemli bağlantılar vardır. 2004 yılında, Kutsal Yol'un tarihini saptamak

---

<sup>463</sup> Şahin 1998, 34.

<sup>464</sup> Bu yolun daha kuzeydeki daha önce kazılmamış bir bölümünde 2004 yılındaki çalışmamızda, yol üzerinde bulduğumuz, 3. yüzyıla ait bir Gallianus sikkesi, Fransızlar'ın verdiği tarihi destekleyici niteliktedir.

<sup>465</sup> F. J. V. Arundell, *Discoveries in Asia Minor*, vol. II, London 1834, 368.

<sup>466</sup> Şahin 1998, 22.

üzere yaptığımız çalışmalar çok önemli sonuçlar vermiştir. Bu dönemde zaten, Kutsal Yol'un en geç kullanım evresinin, IV. yüzyılın ortası olduğu biliniyordu. 2004 yılında, Kutsal Yol'un ilk yapılma evresini saptamaya yönelik bir çalışma başlatarak, yolun batı kenarından 3 x 10 m. boyutlarındaki bir alanda aşağıya kadar inildi. Çalışma sonucunda, yürüme düzlemi (+0,80 m.) kodunda olan kutsal yolun, (+ 0,25 m.) kodunda son bulunduğu ve bunun altında, daha düzgün ve kaliteli bloklardan oluşmuş başka bir yolun olduğu görüldü. Alttaki yol, üsteki yola göre 13 cm. daha içerdeydi. Alttaki yoldan daha aşağıya inildiğinde ise, bu yolun (- 0,25 m.) kodunda kumlu bir tabaka üzerine oturduğu tespit edildi. Aynı durumun, yolun doğu kenarında açılan çok küçük bir alanda da tespit edilmesiyle, bu iki büyük yolun birbirleri üzerine binmiş, iki farklı döneme ait kutsal yollar oldukları anlaşıldı.

Üstteki yolun kenarından gelen (+0, 80 m. / +0, 25 m. ) VI. yüzyıla ait seramik malzeme ve alttaki yolun kenarından ve zemininden gelen (+0, 25 m. / - 0, 25 m. ) geç VII. yüzyıla ait seramik malzeme, ilk yolun en geç, VII. yüzyıl dolaylarında yapıldığını göstermiştir. İkinci yol ise, VI. yüzyılın ortalarında, ya da biraz daha geç bir dönemde inşa edilmiş olup, IV. yüzyıl ortasına kadar kullanılmıştır ( **Levha XV. 2** ). İki yolun bu şekilde üst üste gelmesi şaşırtıcı değildir. Nitekim Kutsal Alan'ın tüm dönemlerinde sürekli bir biçimde suyun yükselmesinden dolayı benzer birçok durumla karşılaşmaktadır. Ayrıca bu durum Arkaik Apollon Tapınağı'na ait sunaklarla da bir bütünlük oluşturur. Büyük bir ihtimalle alttaki yol, bu tapınağa ait yuvarlak sunak ile, üstteki yol ise benzer bir şekilde yuvarlak sunağın üstüne gelen dikdörtgen sunak ile ilişkilidir<sup>467</sup>. Dikdörtgen sunak, yukarıda Fransız arkeologların VI. yüzyılın ortalarında gerçekleştiğini söyledikleri, Klaros Kutsal Alanı'ndaki yenileme çalışmaları ile ilgili olan sunaktır.

Apollon Tapınağı ve Propylon arasında 90 m. civarında bir uzaklık vardır. Bu durumda kutsal alan içinde kalan Kutsal Yol da aynı mesafeye sahip olmalıdır. Kutsal Yol ve kurosaların bulundukları bölgeler göz önüne alındığında, çok iddialı olmamakla beraber bir senaryo oluşturulabilir. Fransız kazılarının son döneminde, Batı Onur Anıtları bölgesinde bulunan kurosalar ve parçaları arasında, ortalama 8 m.'lik bir mesafe vardır. Tüm bu buluntular, Kutsal Yol'un doğu tarafından ele geçmiştir. Bu parçalar arasındaki mesafe tesadüfi olabilir. Bununla beraber Didyma Kutsal Alanı'na giden,

---

<sup>467</sup> Arkaik Apollon tapınağına ait olan, üst üste gelmiş bu iki sunak, Duygu Tanrıver tarafından tespit edilmiş olup, bulunduğumuz tarih itibari ile henüz bitirilmemiş Doktora tezi içinde değerlendirilmektedir.

Kutsal Yol'un her iki yanında sergilenen aslanlar ve oturur pozisyonundaki Brankhid heykelleri arasında 25 fit, yani yaklaşık 7,5 m.'lik bir mesafe olduğu bildirilmektedir<sup>468</sup>. Buna çok benzer bir durum, Delos'ta sergilenen aslan heykelleri için de geçerlidir<sup>469</sup>. Didyma'da yirmiye yakın heykelin bulunmasına karşın, bu yol boyunca sıralanan heykellerin sayısının elli kadar olduğu tahmin edilmektedir. Basit bir şekilde, eğer Klaros'ta bulduğumuz kutsal yolun yanlarına dizili olan kuroslar arasında 7,5 m.'lik bir mesafe var ise, 90 m. uzunluğundaki bu yolun bir kenarında, 12 adet Kurosun dizili olması gerekmektedir. Hem diğer bölgelerde bu tür törensel heykellerin karşılıklı dizilmiş olması, hem de Klaros Kutsal Alanı'nda bulunan KL. 03 ve Verger tarafından bulunan kurosların, kutsal alanın iki yanında, aynı tabakada ve birbirlerine karşılıklı bir şekilde bulunmaları, aynı durumun Klaros için de geçerli olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu durumda ortalama bir sayı ile Klaros Kutsal Alanı içindeki kutsal yolun her iki yanına, birbirlerine bakar şekilde dizilmiş olan toplam 24 adet kurostan söz edilebilir ( **Levha XVIII** ). Bununla beraber, hem 1 no. lu Kuros'un buluntu yeri, hem de Hellenistik Propylon'un altında, Arkaik bir propylonun var olma olasılığı göz önüne alındığında, kutsal yolun, kutsal alanın en güneyinden doğuya doğru kıvrılarak Propylon'la birleşmesi olasılığı güçlenmektedir. Bu durumda yol, 30 m. kadar daha doğuya doğru devam ediyor olmalıdır. Eğer yol gerçekten bu şekilde devam ediyorsa, kurosların sayısı 32 civarında da olabilir ( **Levha XIX** ).

Bu konu hakkındaki diğer bir tartışma ise, Klaros Kutsal Alanı'nın böyle bir düzenleme ile ilgili olarak nereden etkilendiği üzerinedir. Klaros'ta ortaya çıkardığımız Kutsal Yol'un en erken evresine ( geç VII. yüzyıl ) gittiğimizde, İonialılar'ın Mısır ile yoğun ilişkilerinin olduğu bir döneme rastgeliriz. Bu durumda, böyle erken bir dönemde etkilenen kaynağı, Didyma ya da Delos gibi merkezlerde değil, ana kökeninde, yani Mısır'da aramak gerekmektedir. Nitekim Mısır'daki Abu Simbel Anıtı'nda Kolophonlular'ın adları açıkça yazılıdır<sup>470</sup>.

Mısır'da bu tür kutsal yollara en güzel örnekler, Luxor<sup>471</sup> ve Karnak'taki Amon Ra<sup>472</sup> Tapınakları'dır. Özellikle, Luxor Tapınağı'nın 2,5 km. uzunluğundaki kutsal yolunun her iki yanına, birbirlerine oldukça yakın bir şekilde sıralanmış 365 adet sfenks vardır. Aslında benzer bir şekilde Klaros Kutsal Alanı ve Notion arasında da 2 km.'lik

<sup>468</sup> Tuchelt, 20- 21.

<sup>469</sup> Boardman 2001, 189, res. 269.

<sup>470</sup> Boardman 1961, 116, fig. 134, 135.

<sup>471</sup> Schulz- Seidel, 180, fig. 62.

<sup>472</sup> Schulz- Seidel, 167, fig. 37.

bir mesafe vardır. Eğer Luxor Tapınağı'nda olduğu gibi Klaros'a ait bu Kutsal Yol da Notion'a kadar yanlarında heykeller ile uzanıyorsa, bu heykellerin toplam sayısı 270 olmalıdır. Bu sayı şüphesiz çok büyük bir rakamdır. Mısır gibi çok zengin bir krallık için bu sayılar normal olarak kabul edilebilir. Fakat sahildeki Kolophon (Notion) gibi bir şehir devleti için ise, bu kadar heykelin yaptırılması ekonomik anlamda çok güç görünmektedir. Bununla beraber Apollon Ptoon Kutsal Alanı'nda şu ana kadar ele geçmiş olan 120 adet kuros da gözardı edilmemelidir.

Sayıları ne kadar olursa olsun, Klaros'taki Kutsal Yol kenarına bu şekilde dizilmiş olan bu kurosar, şu ana kadar günışığına çıkarılmış arkeolojik veriler açısından, antik dünyada tektir. Özellikle Klaros'ta şu ana kadar bulunmuş kurosaların biri hariç diğerlerinin sunu taşıyıcı ( moskophoros ) tipinde olması, ikonografik açıdan da son derece önemlidir.

Klaros'ta daha önceki yıllarda ortaya çıkarılmış olan ( Hekotomb ) hayvan bağlama blokları Hellenistik Dönem'e aittir<sup>473</sup>. Bununla beraber, son dönem kazılarında Arkaik Apollon Tapınağı'nın sunaklarında yapılan çalışmalarda, bunların Arkaik Dönem'e ait olan bir örneği de ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca aynı alandan birçok pişmiş toprak boğa figürü ele geçmiştir<sup>474</sup>. Kutsal yol kenarına dizili olan kurosaların buzağı taşıdığı düşünüldüğünde, bu buluntuların birbirleri ile ne kadar ilişkili olduğu görülebilmektedir. Yukarıda ikonografi bölümünde, daha önce değindiğimiz gibi, kurosaların, bir atleti, bir kahramanı, sadece genç bir erkeği hatta Apollon'u bile temsil edebileceği belirtilmişti. Klaros'ta bulunmuş olan bu kurosar ise, Apollon'a sunuyu getiren genç erkekler ya da başka bir deyişle, ona hayvanları sunan genç ve sadık hizmetkârlar olarak nitelendirilebilirler. Buradaki diğer bir seçenek ise, bu heykellerin, sunuyu almış olan Apollon'u temsil ettiğidir. Buna rağmen, Klaros dışında bulunan diğer tüm sunu taşıyıcıların hiçbiri bu şekilde nitelendirilmemiştir<sup>475</sup>. Ayrıca genel kanı, bir atribüt olmadığı sürece herhangi bir tipteki kurosun Apollon'u temsil ettiğinin kanıtlanamaz olduğudur. Ne olursa olsun, Klaros'ta Kutsal Yol'un her iki yanına bu şekilde sıralanmış olan heykeller, şüphesiz mistik ve çekici bir havaya sahiplerdi. Bu açıdan kurosaların, Klaros'ta bir reklâm teması taşıma olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

<sup>473</sup> Şahin 1998, 44- 46, res. 52, 53, 61.

<sup>474</sup> Şahin 1998, res. 48.

<sup>475</sup> Klaros dışındaki diğer sunu taşıyıcılar için bkz. (Samos) Freyer, no. 45, 46; ( Miltos ) Graeve, 1985, fig. 7, 8; (Didyma) Tuchelt, K 16; ( Naukratis ) Pryce, B 450; (Thasos) Boardman 2001, fig. 69, ( Atina ) Boardman 2001, fig. 112.

## SONUÇ

Klaros Kutsal Alanı'nda 1953, 59 ve 95 yıllarında, Fransız arkeologlar tarafından bulunmuş olan toplam 4 adet kuros ( iki torso, bir baş ve tama yakın bir kuros ) ve kurosulara ait birkaç parçaya, 2003 yılında yeni bir örnek daha eklenmiştir. Fransız arkeologlar, 2004 yılında çıkarttıkları yayınlarında kurosular hakkında çeşitli sonuçlara ulaşmışlardır. Hem Fransızların daha önce buldukları kurosuların stilistik olarak yeniden incelenmesi, hem de 2003 yılında tarafımızca bulunan kurosun ve Kutsal Yol'un varlığı, daha farklı ve önemli sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır. Burada, değişen ve farklı yönlerle incelenerek ulaşılan sonuçları, maddeler halinde vermek daha sağlıklı olacaktır:

**1-** Stilistik inceleme sonucunda, bazı kurosular için Fransız arkeologların önerdikleri tarihlere, daha farklı öneriler getirilmiştir. Buna göre, Fransız arkeologlar tarafından tarihlenmemiş, İzmir'de korunan baş, bizim tarafımızdan VI. yüzyılın ortalarına ( 550-540? ) tarihlenmiştir. Ayrıca VI. yüzyılın üçüncü çeyreği gibi geniş bir döneme tarihlenen İzmir 3504 Kuros'u'nun İ. Ö. 550-540 yılları dolaylarına ait olması gerektiği, tarafımızca saptanmıştır. 540 dolaylarına tarihlenmiş olan Selçuk 280 Kuros'u, farklı stilistik karşılaştırmalar ile beraber, bizim tarafımızdan da aynı tarihe verilmiştir. Yazıtlı Timonax Kuros'u, İ. Ö. VI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde 550 yılına yakın bir zamana değil, bizim önerdiğimiz gibi, 570 dolaylarına ait olmalıdır. 2003 yılında tarafımızca bulunan kuros, stilistik incelemeler sonucunda, İ. Ö. 540-530 yıllarına tarihlenmiştir.

**2-** Rahip Timonax'ın Apollon'a adadığı kuros ile yine Rahip Timonax tarafından Artemis'e adanmış bir kore üzerindeki yazıtlar aynıdır. İki yazıtta da, Timonax'ın heykelleri, ilk rahipliği döneminde adadığı belirtilmiştir. Epigrafların incelenmesi sonucunda, bu iki yazıtın İ. Ö. VI. yüzyılın ikinci çeyreğine ait Ionia lehçesi ile yazılmış olduğu belirtilmiştir. Buna rağmen, kurosun stilistik olarak İ. Ö. VI. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olması gerektiğini söyleyen Pecasse, Timonax'ın Klaros'ta birçok kere rahiplik yapmasına dayanarak, kore üzerindeki yazıtın çok daha sonra bu kuros üzerine kopya edildiğini savunmuştur. Bizim Timonax Kuros'u üzerinde yaptığımız stilistik inceleme ise, onun rahatlıkla VI. yüzyılın ikinci çeyreğine ait olabileceğini ortaya

koymuştur. Bu tarih, hem kore üzerindeki aynı yazıt göz önüne alındığında kore ile, hem de epigrafların yazıtlarla ilgili saptaması ile uyum içerisindedir. Bu durumda kore ve kuros aynı zamanda (İ. Ö. 570 ) Rahip Timonax tarafından, tanrı ve tanrıçaya adanmış olmalıdır.

**3-** Pecasse'a göre, Klaros'ta bulunmuş olan kurosların farklı stillerde olması, Klaros'ta bir plastik geleneğinin olmadığını ve bu kurosuları yapan heykeltıraşların plastik geleneklere sahip güçlü merkezlerden buraya geldiklerini göstermektedir. Bu merkezler ise Samos, Miletos ve Naxos'dur. Klaros'ta şu ana kadar ele geçmiş olan kuroslerden Selçuk 280 ve KL. 03 örnekleri, Miletos ve Didyma'daki bazı örneklerle ve Timonax Kurosu da Kyklad stilindeki bazı örneklerle gerçekten de benzer özelliklere sahiptir. Fakat bu durum, Klaros'un Arkaik Dönem içinde bir plastik geleneğe sahip olmaması yargısı ile ilgili olarak, yanıltıcı olabilir.

Tarafımızca gerçekleştirilen son dönem kazılarındaki arkeolojik verilere dayanarak, şu ana kadar Klaros'ta ele geçen kurosların, olması gereken toplam sayının ancak % 20' lik bir kısmını oluşturduğu düşünülmektedir. Merkezler arasında yapılan karşılaştırmalarda, bu merkezlerde yapılan kazıların yoğunluğu da göz önüne alınmalıdır. Bu yoğunluk Miletos, Didyma ve Samos'ta Klaros'a oranla çok daha fazladır. Ayrıca Klaros'ta, kurosaların geri kalan % 80' lik bölümünün sergilendiğini düşündüğümüz alanda, şu ana kadar hiçbir kazı çalışması yapılmamıştır. Gelecek yıllarda bu alanda bulacağımızı tahmin ettiğimiz çok daha fazla kuros ile belki de Kolophon'un plastik geleneğini güçlü bir şekilde ortaya koymak mümkün olacaktır. Bu gelenek salt Kolophon'a ait olmasa da, Miletos gibi ona yakın bir merkezle ortak ya da benzer bir gelenek olabilir. Nitekim Samos ve Miletos'ta bulunan birçok örneğe karşın, onların gelenek farklılıkları dahi henüz kesin olarak belirlenememiştir. Kyklad stilinde yapılmış örneklerle oldukça yakın olan Timonax Kurosu'nun da, buralardan gelen bir sanatçı tarafından yapılmış olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Timonax Kurosu'nun ait olduğu 570 yılları, Kyklad heykeltıraşlığının tüm Ege Bölgesi'nde çok güçlü olduğu bir dönemdir. Ionia heykeltıraşlığına ait erken dönem kurosuları ise ancak birkaç parçadan ibarettir. Bu erken dönemlerde Ionia heykeltıraşlığının stil özelliklerini ortaya koymak zordur. Belki de bu erken dönemlerde Ionia heykeltıraşlık stili ile Kyklad stili yoğun bir etkileşim içindedir. Bu durumda, Timonax Kurosu'nun, yerli bir sanatçı tarafından yapılmış olabileceği de göz önüne alınmalıdır. Yine de, her ne olursa olsun, Arkaik

Dönem heykeltraşlarının gezicilikleri göz önüne alındığında, Timonax Kurosu'nun, Kykladlı bir heykeltraş tarafından yontulmuş olması, son derece olası bir durumdur. Heykeltraşların mermer bloklarını beraberlerinde getirdikleri düşünüldüğünde, bu durum ancak mermer analizleri sonucunda netlik kazanabilir.

**4-** Göğüs üzerinde buzağı tutan, sunu taşıyıcı tipteki kuroslar, Ionia repertuarına aittir. Toplam sayısı 10 adet olan bu kurosların üçünün Klaros'ta bulunmuş olması son derece önemlidir. Bunun dışında, yine Klaros'ta bulunmuş olan bir kol parçası da, büyük bir olasılıkla sunu taşıyıcı bir kurosa ait olmalıdır. Bu durumda Klaros'ta bulunan bu tipteki sunu taşıyıcı kuros sayısı dörde yükselmektedir. Klaros'ta, varlığı tahmin edilen diğer kurosların bulunması ile bu oran daha da artabilir. Şu anki duruma göre dahi, Kutsal Alan'da bulunan ve tiplerinin anlaşılması mümkün olmayan baş ve bacak parçası dışında kalan tüm parçalar, Timonax Kurosu dışında, sunu taşıyıcı tiptedirler. Klaros, sunu taşıyıcı kurosların hem sayısı, hem de tüm kutsal alanların kendi içlerindeki diğer kanonik kuroslara oranı bakımından, günümüz arkeolojik verilerine göre Arkaik Dönem antik dünyasında en başta gelen yerdir. İkonografik olarak bu tipler, tanrı ya da tanrıçaya buzağı sunan genç erkekleri temsil etmektedir ( **Levha XX** ).

|                 | Adet     | Sunu Taşıyıcı Kurosların Kanonik Kuroslara Göre Yüzdelik Oranı |
|-----------------|----------|----------------------------------------------------------------|
| Klaros          | <b>4</b> | % 80                                                           |
| Miletos- Didyma | <b>2</b> | % 12                                                           |
| Samos           | <b>2</b> | % 11                                                           |
| Rhodos          | <b>1</b> | ?                                                              |
| Thasos          | <b>1</b> | ?                                                              |
| Naukratis       | <b>1</b> | ?                                                              |

\*Tabloda, sadece Sunu taşıyıcı olup olmadıkları, kesin olarak belli olan örnekler göz önüne alınmıştır.

**5-** Klaros'ta bulunmuş olan kuroslar büyük bir olasılıkla, Arkaik Dönem Apollon Klarios Tapınağı'nın önünden başlayarak en azından güneyde Propylon'a

kadar uzanan Kutsal Yol'un iki kenarında sıralıydılar. Stratigrafik yöntemlerle bu yolun geç İ. Ö. VII. yüzyıldan, IV. yüzyılın ortasına kadar kullanıldığı tespit edilmiştir. Kolophonlular, kutsal yolla ilgili bu tür bir düzenlemeyi, Mısır tapınaklarından etkilenecek yapmış olmalıydılar. Benzer bir durumu Didyma ve Delos'ta da görülmekle beraber, buralarda yol kenarına dizilmiş heykeller, Brankhid heykelleri ve aslanlardır. Antik dönemde, bir kutsal yolun kenarına dizilerek sergilenen kurosılara, sadece Klaros Kutsal Alanı'nda rastlanmıştır. Klaros'ta bulunan bu kurosaların buluntu durumları, IV. yüzyılın ortasından itibaren bu yolun kullanımının sona ermesinden sonra, onların çok yakın yerlerde sergilenmelerinin devam ettiğini ortaya koymuştur. Bu saptama, Fransız arkeologların, korelerin buluntu durumlarına dayanarak, kurosaların da Arkaik Dönem Sunağı'nın köşelerinde sergilendiklerine dair geliştirdikleri hipotezi çürütmektedir. Stratigrafik veriler, kurosaların İ.S. I.-II. yüzyıl içerisindeki bir döneme, bekli de 177 depremine kadar kullanıldıklarını ve bu dönem içindeki bir tarihte, toplu bir şekilde tahribe uğradıktan sonra kullanımlarının son bulduğunu göstermiştir.

## LEVHA LİSTESİ

- I.** Klaros Haritası, 3.
- II.** 1 İzmir 3504. Moscophoros Kurosu, 80.
- III.** 2 İzmir 3711. Kuros Başı, 86.
- IV.** 3 Selçuk. KL. 95 S 280. Kurosu, 88.
- V.** 3 Selçuk. KL. 95 S 280. Kurosu, 88.
- VI.** 3 Selçuk. KL. 95 S 280. Kurosu, 88.
- VII.** 4 Selçuk KL. 95 S 281. Timonax Kurosu, 93.
- VIII.** 4 Selçuk KL. 95 S 281. Timonax Kurosu, 93.
- IX.** 5 Selçuk. KL. 03 Kurosu, 100.
- X.** 5 Selçuk. KL. 03 Kurosu, 100.
- XI.** S 279, S 182, S 195. Kuros Parçaları, 107-108.
- XII.** Mermer Ocağı, 109.
- XIII.** Mermer Parçaları, 109.
- XIV.** 3 ve 4 no.lu Kuroslar'ın Buluntu Durumları, 110.
- XV.** Kutsal Yol, 116, 118.
- XVI.** 5 no.lu Kuros'un Buluntu Durumu, 116.
- XVII.** Tüm Kurosların, Kutsal Alan İçinde Bulundukları Bölgeler, 111-116.
- XVIII.** Kutsal Yol Kenarında Dizili Oldukları Düşünülen Kuroslar'ın Rekonstrüksiyonu, 119.
- XIX.** Kutsal Yol'un Plan Üzerindeki Olası Durumu, 119.
- XX.** Sunu Taşıyıcı Kuroslar'ın Coğrafi Dağılımını Gösteren *Harita*, 123.

## ÖZGEÇMİŞ

Doğum: 07. 08. 1978, İSTANBUL.

İlkokul: Semiha Şakir İlköğretim Okulu, İSTANBUL.

Ortaokul: Antalya Merkez Orta Okulu, ANTALYA.

Lise: Antalya Gazi Lisesi, ANTALYA.

Lisans: Ege Üniversitesi, İZMİR.

Lisans Tezi: Şaşal Nekropolisi Stroter Mezarları.

Katıldığı Kazılar:

1. Klazomenai Kazısı; 1999.
2. Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı; 2000- 2001.
3. Klaros Kazısı; 2002- 2006.

## **KLAROS'TA BULUNMUŞ OLAN KUROSULAR**

### **( ÖZET )**

Klaros Kutsal Alanı'nda, 1953- 2005 yılları arasında gerçekleştirilen 2-4. dönem kazılarında bulunmuş olan dört adet kuros, bir kuros başı ve bir kaç adet kol ve bacak parçası, stilistik incelemeler sonucunda genel olarak 570-530 yılları arasına tarihlenmiştir.

İonia heykeltıraşlık stilinde yapılmış olan bu eserlerin, diğer İonia bölgelerine göre ikonografik açıdan daha çok Miletos eserlerine benzedikleri görülmüştür. Bu benzerlik, kurosuların çoğunun sunu taşıyıcı özellikte olmaları ile ilgilidir. Göğüsleri üzerinde buzağı taşıyan bu heykeller, bu özellikleri ile nicelik olarak tüm antik bölgeler arasında, en çok Klaros Kutsal Alanı'nda bulunmuştur. Sunu taşıyıcı bu kurosular dışında, kanonik tipteki Timonax Kuros'u en erkene tarihli örnek olup, üzerinde Kyklad stili özelliklerini taşımaktadır.

Son dönem kazılarında ortaya çıkartılan Arkaik Dönem Kutsal Yolu'nun, Notion (Sahildeki Kolophon) ile olan bağlantısı bir sav olarak ileri sürülmüştür. Kurosuların buluntu durumları, bunların söz konusu bu kutsal yolun iki tarafına dizilmiş olabileceğine güçlü bir şekilde işaret etmektedir. Kazılar sırasında elde edilen stratigrafik veriler, kurosuların büyük bir olasılıkla İ. S. II. yüzyılın içlerine kadar kullanıldıklarını ve bu tarih içinde toplu bir şekilde tahrip olduklarını göstermiştir.

## **KOUROI, WHICH WERE FOUND IN KLAROS**

### **( ABSTRACT )**

Kouroi, which were found in Klaros in between 1953 and 2005, are dated from 570 to 530 B.C. These are four kouroi, head of a kouros and parts of leg and arm. The kouroi are mostly similar to Milesian kouroi because of iconographic case. Type of Klaros kouroi is "Calf- Bear". In other words, they bear a calf on the thorax. Also, by means of last excavations, we know that most of Calf- Bears were found in Klaros. Apart from these Calf- Bears, canonical Timonax Kouros is shaped in Kykladic style.

By the means of last excavations, we have understood that there is an Archaic Secret Road in between Klaros and Notion (Colophon Nova). Besides, we believe that all of the kouroi had rowed along the road. Finally, in that stratigraphical data, we suppose that kouroi had been stood from sixth century B.C. to second century A.D. Furthermore, kouroi may be destroyed all together in second century A.D.